

1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği

**Muğla Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans Tezi**

2006

Hasan ÖNKAŞ

**Danışman:
Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK**

T.C
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRASİ:
CHP ÖRNEĞİ**

Hasan ÖNKAŞ

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
“**Yüksek Lisans**”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 1.6.2006
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 26.06.2006

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK
Tez Danışmanı :
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ahmet DUMAN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Özlem ŞAHİN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

Muğla
2006

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Örneđi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gűsterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..... / / 2006

Hasan NKAş

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ
VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR

Soyadı : ÖNKAŞ

Adı : Hasan

Kayıt No:

TEZİN ADI :

Türkçe : 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği

İngilizce : Social Democracy after 1980 in Turkey “ The Sample of CHP”

TEZİN TÜRÜ:

Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

Tezin Kabul Edildiği

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN**Adı Soyadı:** Atilla GÖKTÜRK**Unvanı:** Profesör Doktor**TEZİN YAZILDIĞI DİL:** Türkçe**TEZİN SAYFA SAYISI****TEZİN KONUSU (KONULARI):**

1. Siyasi Parti nedir, doğuşu, tarihsel gelişimi, bir siyasi parti olarak CHP
2. Sosyal Demokrasi Nedir, doğuşu, tarihsel süreç içinde gelişimi; küreselleşme içinde sosyal demokrasinin geldiği nokta
3. CHP'nin kuruluşu, gelişimi, süreç içinde yaşadığı değişimler
4. 1980 sonrasında Türkiye siyasal yaşamı ve Sosyal Demokrasi'de gelişimler, CHP'nin bu gelişmeler içinde bulunduğu nokta, CHP'ye eleştirel bir bakış ve CHP hakkında değerlendirmeler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER

1. Siyasi Parti
2. Sosyal Demokrasi

Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum Tezimden dipnot göstermek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir **Yazarın İmzası:****Tarih:**

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/....../2006 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Hasan ÖNKAŞ'ın, "1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği" adlı tezini incelemiş ve aday/....../2006 tarihinde saat 'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezinin savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK

Üye

Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK

Üye

Prof. Dr. Ahmet DUMAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Özlem ŞAHİN

ÖNSÖZ

Bir tezin, konusu ve amacının saptanmasından; tezin yazılışındaki yöntemlere kadar bir dizi süreç; bütün tez öğrencileri gibi benim için de, biraz yorucu ama öğretici ve heyecan verici oldu. Yorucu yanı, araştırmanın genişliği konuya ilişkin çok fazla sayıda kaynak taramanın gerekliliği olurken; öğretici ve heyecan verici yanı da, yazdıkça ortaya çıkan bilgiler ve Danışmanım Prof. Dr. Atilla Göktürk ile yaptığımız görüşmeler oldu.

Bir yandan, akademik bir çalışmanın kullanılan dil ve üsluptan, yazım tekniğine kadar nasıl olması gerektiğine ilişkin sıcak ve içten yaklaşımı; öte yandan her satırı tek tek irdeleyen sabırlı ve sorgucu tavrıyla Danışmanım Prof. Dr. Atilla Göktürk bu tezin hazırlanmasında, emeği zaman zaman benden daha fazla öne çıkan isim olmuştur. Hem sıcak ve içten yaklaşımı, hem de sabırlı ve sorgulayan yanı nedeniyle Danışman Hocam Prof. Dr. Atilla Göktürk'e teşekkürün yanında, şükranlarımı da sunuyorum.

Kaynak tarama sırasında bütün olanaklarını ortaya koyarak, İstanbul'daki pek çok yazılı kaynağa sahip olmamı sağlayan ADD İstanbul Şube Başkan Yardımcısı, saygıdeğer büyüğüm Tarık KONAL; gerek kaynak taraması ve gerekse tez yazım aşamasında olgun bir anlayışla beni yüreklendiren Muğla Belediye Başkanı Dr. Osman GÜRÜN; yaptığımız her görüşmede bana desteğini ve inancını ifade ederek moral katkılarını esirgemeyen meslektaşım ve arkadaşım Emel Mısır KARAMAN; çalışmam sırasında büyük bir sabır ve özveriyle beni destekleyen çalışma arkadaşım İskender Alp ARSLAN ile tezin başından sonuna kadar olan desteğini, son okumayı da gerçekleştirerek perçinleyen Onur Alp ERSOY ve hepsinden önemlisi beni sürekli destekleyen, yüreklendiren ve büyük bir anlayışla sabır gösteren sevgili eşim Özgül ÖNKAŞ'a; aynı sabrı gösteren oğlum Salih ve kızım Sude'ye de; gerek bu anlayış ve sabırları ve gerekse destekleri için sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

ÖZET

Dünyada, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan siyasal gelişmelerin en önemlilerinden birisi olan Sosyal Demokrasi, 19. yüzyılın sonlarında başladığı evrimleşme sürecini, 20. yüzyılın ortalarında tamamlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Keynesçi ekonomik uygulamalarla Avrupa ülkelerinde varlığını iyice ağırlaştıran Sosyal Demokrasi, 1980'li yıllara geçen sürede iktidar olmuştur. 1980'den sonra liberal ekonomi politikalarının yaygınlaşmasıyla Sosyal Demokrasi'nin Avrupa'da kısa süreli gerileme veya duraklama diyebileceğimiz dönemi başlamıştır. Bu dönem içinde, küreselleşme politikaları ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Sosyal Demokrasi'yi yeni arayışlara yöneltmiş ve Üçüncü Yol kuramı ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimini tamamlayıp gelişmesini hızlandıran Avrupa, yeni siyasal kavramlarla tanışırken Türkiye; Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Cumhuriyetin kuruluşunu hazırlayan Cumhuriyet Halk Partisi, 27 yıl boyunca Türkiye'yi tek parti rejimiyle yönetirken; dönem dönem devletçi ekonomik uygulamalara da imza atmıştır. CHP, kendi kararıyla Türkiye'de çok partili sisteme geçtikten sonra iktidarı kaybetmiş; muhalefet yıllarında gerek yapısal ve gerekse ideolojik arayışlarını sürdürmüştür.

1970'li yıllara gelirken Ortanın Solu, sonraki süreçte Demokratik Sol ve Sosyal Demokrasi kuramlarıyla tanışan CHP; 1970'li yılların ortalarında büyük bir performansla iktidar olmuştur.

1980 askeri darbesinden sonra kurulan sol partiler CHP'nin devamı politikaları benimsemiş; 1992'de tekrar açılan CHP siyaset sahnesine dönerken; hem yapısal hem de ideolojik sorunlarını taşımıştır. Bütün Avrupa'da neredeyse sosyal demokrat partiler iktidar yada iktidar ortağı iken Türkiye'de solun oyları hızla erimekte ve Türkiye solu kimlik arayışını sürdürmektedir.

SUMMARY

Social democracy is one of the most important political developments in the world, and its evolution which began in the late 19th century and completed in the middle of the 20th century.

Before the II. World War, social democracy caused throughly in European countries with Keynes's economical applications, and than in the 1980's it came on power. After 1980, liberal economical politics had become widespread, social democracy began to be regression and unproductive for a short term. In this term, social democracy pointed new searches because of Soviet Union dispersion and global politics. Than the third way appeared.

At the beginning of the 20th century Europe which completed industrial revolution, while meeting new political concepts, Turkish Republic has come forth from the ashes of the Ottoman Empire. Republican party that prepared establishment of Turkish Republic, while ruling Turkey for 27 years as a unique party; term by term has signed governmental economical applications. CHP after passing the multi-letarel system by its desicion has lost power and has continued both structural and ideological new searches during the opposition years.

CHP, while coming to 1970's that has met first Central Left, than Democratic Left and Social Democracy Institutions; has come on power in the middle of 1970s with a great performance.

The Left Parties which were established after the 1980's coup have appropriated the politics which follow CHP; CHP which was re-opened in 1992, while returning to the political stage; has carried its both structural and ideological problems. Throughout Europe nearly all Social Democratic Parties have become on power or partner; the left votes in Turkey decreasing rapidly and Turkish Left has been continuing its identity search.

Kısaltmalar:

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BCP	Bağımsız Cumhuriyet Partisi
BLP	İngiliz İşçi Partisi
BTP	Büyük Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokrat Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
HEP	Halkın Emeği Partisi
HP	Halkçı Parti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MP	Muhafazakar Parti
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
PES	Avrupa Sosyalistler Partisi
PSD	Alman Sosyal Demokrat Partisi
RP	Refah Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyal Demokrat Halk Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SODEV	Sosyal Demokrasi Vakfı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YDK	Yüksek Disiplin Kurulu

Tablolar Listesi:

Tablo 1: 1950 Genel Seçim Sonuçları

Tablo 2: 1961 Genel Seçim TBMM Sonuçları

Tablo 3: 1961 Genel Seçim Cumhuriyet Senatosu Sonuçları

Tablo 4: Türkiye'de Genel Seçimler; CHP, HP, SHP ve DSP

GİRİŞ

Cumhuriyet sonrası Türk siyasal yaşamının, çeşitli dönemlerde farklı eğilimler ve dönüşümler sergilediği bilinen bir durumdur. Türk siyasal yaşamındaki bu hareketlilikler sadece ülke içinde değil, zaman zaman dış politikada da etkili olmuş ve bölge ülkeleri ve komşularımızı da yakından ilgilendirmiştir. Özellikle çok partili siyasal yaşama geçişten sonraki yarım asırdan fazla sürede, 3 askeri darbe ile kesintiye uğrayan, bazı dönemlerde merkezin daha ilerisindeki partilerin etkin olduğu bir yapı oluşsa da, genel anlamda merkez sağ ve merkez sol partilerin siyasi aktör olarak hakim olduğu bir doku belirleyici olmuştur.

Türk siyasal yaşamı açısından bu ikili yapının dikkat çeken bir yönü olarak, özellikle merkez solun tüm bu süreçte adeta bir süreklilik arz eden, kimlik arayışı ve ideolojik yapılanma uğraşının oluşturduğu belirtilebilir. Nitekim bu kimlik arayışı ve ideolojik anlamdaki yapılanma çabaları, beraberinde ciddi tartışmaları da getirmiş; genelde de bu tartışmalar CHP özelinde yoğunlaşmış, CHP'nin yönetimi ve politikaları üzerinde yorumlar ve eleştiriler yapılmıştır.

Gerçekten de CHP'nin 83 yıllık tarihi, hem partinin ideolojik yapılanması açısından, hem de Türk siyasal yaşamı açısından çok iyi değerlendirilmesi gereken bir örnek oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ideolojik bir takım arayışların içinde olduğu belirtilebilecek CHP'nin, kuruluş yıllarında çok partili yaşama geçişle ilgili denemelerin sonuçlarının başarısızlığı önemli bir etken olmuştur. Hem ülkeyi kurtaran hem de rejimi kurup; bu rejimi ete kemiğe büründüren partinin, gerek tek partili dönemde ve gerekse çok partili siyasal yaşamımızda, yaşadığı arayışların, ideolojik yönelişlerin temelinde başlangıçtan itibaren yaşanan deneyimlerin ve üstlenilmiş sorumluluğun önemli bir etken olduğu da öne sürülebilir. Nitekim, bu sorumluluğu doğrular bir biçimde, arayışlarla geçen bu sürecin, Türkiye'yi de sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yakından ilgilendirdiği ve etkilediği de bir gerçektir.

Sürecin bir bütün olarak irdelemesi yapıldığında tek partili rejim sürecinde bile (ve üstelik İtalya, Almanya, Rusya, İspanya gibi baskıcı rejim ve parti örnekleri önünde durmaktayken) CHP ve yöneticilerinin demokrasi tercihinin hakim olduğu ve

dolayısıyla; demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak siyasi partileri gördüğü ve bu doğrultuda çoğulcu bir yapının ortaya çıkması ve sürmesinden yana tutum aldıkları belirtilerek bu arayışların, partiyi etkilediği kadar toplumu ve ülkeyi de etkilediği ifade edilebilir.

Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda; hem parti içinde artan muhalif hareketler; hem de dünya konjonktüründe yaşanan gelişmeler Türkiye'yi ve CHP'yi yeni bir noktaya taşımış, daha önce iki kez başarısızlıkla sonuçlanan çok partili siyasal yaşam, çeşitli sancılarına karşın 1946 yılından itibaren hayata geçmiştir . Bunun hemen ardından da 1950 yılı ile birlikte CHP'nin muhalefet partisi süreci başlamıştır. Hatta kimileri için bu tarih, bir devrim niteliği ve demokratikleşme adına en büyük aşamalardan biri kabul edilmiş olup,gerçekte de siyasal yaşamımız için çok önemli bir dönemeç niteliği taşımıştır.

Türkiye'nin demokrasi ve CHP'nin de muhalefetle tanıştığı bu yıllardan itibaren; CHP'nin arayış sürecinin ivme kazandığı, seçim sonuçlarını sorgulanması, örgütsel ve ideolojik bir takım yenilenmelere gidilmesi ile belirginleşmiştir.

Sonraki süreç, CHP'nin tüzüklerinde “demokratik sol” ve “sosyal demokrat” ifadelerini kullanıp, daha belirgin politika ve kadro değişiklikleri gerçekleştirdiği ve 1977 seçimlerinde sosyal demokrat sol bir parti kimliği ile % 41 oy alarak, çok partili siyasal yaşamdaki en yüksek noktasına ulaştığı bir süreç olmuştur.

12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbe, Türkiye'deki bütün siyasi faaliyetleri sonlandırırken; özellikle sol partiler ve politika üzerinde telafisi mümkün olmayacak sonuçlar yaratmış, CHP de bu gelişmelerden aynı ölçüde nasibini almış tüm Türkiye solu gibi uzun süre kendini hem eylem hem de söylem olarak toparlayamayacağı bir sürece girmiştir.

1980'den sonra sol siyasi yelpazede ve özelde sosyal demokrat çizgide çok sayıda parti, lider, oluşum vb. ortaya çıkması, sayılamayacak kadar kurultay, çok sayıda birleşme ve bütünleşme gündemi tartışılması ve tüm bunlara da bağlı olarak sol oyların erimesi yaşanmış, ancak olumlu ve olumsuz tüm değerlendirmelerin bir boyutunda mutlaka CHP, sosyal demokrat bir parti tanımlaması ile yer almıştır. Bu çerçevede 1980 sonrası süreçte CHP de, her 3-5 yılda yeni söylemlerin ve

açılımların tartışıldığı, suların bir türlü durulmadığı bir parti olmaktan kurtulamamış olmanın yanı sıra kimine göre, ideolojik olarak net olmayan, rejime sahip çıkan yapısıyla statükocu, muhafazakar; seçkinci tavrını halen koruyan bir parti; kimine göre modası geçmiş bir solcuğun peşinde koşan; kimine göre ömrünü tamamlamış ve bir vakıf ya da dernek haline dönüşerek, akademik incelemelere hizmet etmesi gereken bir kuruluş; kimine göreyse halen Türkiye'nin umudu olabilecek tek sosyal demokrat partidir. Başka bir ifade ile CHP hangi boyuttan bakılır ise bakılsın Türkiye için hala önemli ve tartışılan bir parti olup, tartışmaların odağını ise sosyal demokratlığı oluşturmaktadır. CHP'nin kuruluşundan bu yana, parti olarak yaşadığı her olay, attığı her adımın Türkiye'yi yakından ilgilendirme boyutu sürmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin en çok tartışılan, en uzun süre iktidarda ve en uzun süre muhalefette kalan partisinin 1980 sonrası durumunu; gerek parti tarihi ve gerekse partinin yapısı, ideolojik macerasını da ele alan bir yaklaşım içinde ele almayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmanın önemli bir bölümünde, 1980 sonrasında Türkiye'deki sosyal demokrat hareket içinde CHP'nin konumunun irdelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

1980 öncesi ve sonrası CHP arasında, hem parti örgütlenmesi ve çizgisi hem de parti tabanı açısından önemli farklılıklar olduğu günümüz ilgili çevrelerinin önemli tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. 1980 sonrası CHP'ye yöneltilen eleştirilerde, partinin "seçkinci, halktan uzak ve kopuk olduğu, iç çekişme ve kavgaların sürekli öne çıktığı, iktidarda veya muhalefette gerektiği gibi davranmadığı, yeni çözümler üretmediği" gibi başlıklar hemen dikkati çekmektedir. Ayrıca, değişen ve gelişen siyaset anlayışına yanıt veremediği gibi bir tespit de günümüzde CHP'nin sürekli karşılaştığı bir eleştiridir. Tüm bunların yanı sıra savunduğu sosyal demokrat ilkeleri Kemalizm'le bütünleştirme çabaları da CHP'yi "statükocu" ve rejime sahip çıkan bir anlayışın egemen olduğu bir parti değerlendirilmelerine konu yapmaktadır.

Türkiye'deki sosyal demokrat politik anlayışı tek başına CHP'nin temsil etmediği bilinen bir gerçektir. Ancak, Türkiye'ye sosyal demokrat parti tanımlamasını ilk getiren parti olması ve 1980 sonrasında da bu çizgiye sahip çıkmasının yanı sıra

hem sosyal demokrasi ile ilgili eleştirilerin odağında bulunması, hem de bugün sahip olduğu örgüt genişliği, üye sayısı ve uluslararası ilişkileri gibi nedenler bu araştırmanın CHP üzerinde yürümesini gerekli kılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi:

Araştırma durum belirleyici(betimleyici) bir araştırmadır. Araştırmada konuya ilişkin yazılı bilimsel kaynakların yanı sıra parti programları, tüzük, yönetmelik ve seçim bildirgeleri, demeç ve söyleşiler gibi diğer yazılı kaynaklara da başvurulmuştur.

Çalışma yapılırken öncelikle ele alınan konu ile ilgili kuramsal bir çerçeve oluşturulması ve kavramsal tanımlara açıklık kazandırılması hedeflenmiş ve daha sonra da 1980'e kadar CHP'nin bir değerlendirilmesi yapılarak, sosyal demokrat çizgiye parti programında yer verilisinin kısa tarihi sunulmuştur.

Araştırmada 1980 öncesinde başlayan bir çizgi içinde CHP'nin sosyal demokrat bir parti olduğu kabul edilmiş, "1980 sonrasında da sosyal demokrat çizginin sürdüğü" temel varsayımından hareket edilmiştir. Bu çerçevede çalışma 1980 sonrasındaki sosyal demokrasi kavramının gelişimi ve değişiminin yanı sıra bu değişim içinde CHP'nin konumunu belirlemeye çalışmıştır. Bu konuda ortaya konan yaklaşımların yanı sıra CHP'nin görüş ve uygulamaları tezin bölümlerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın;

Birinci bölümünde nesnelliği koruyarak, önce kuramsal anlamda siyasi parti tanımlaması yapılmış ve 1900'lü yılların ilk başlarına, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar inerek Türkiye'deki siyasi partilerle ilgili tarihsel süreç, önemli başlıklarıyla ele alınmıştır.

İkinci bölümünde ise tartışmanın önemli kavramlarından biri olan sosyal demokrasi de, bilimsel bir tanımlamayla ve tarihsel süreciyle birlikte verilmeye çalışılmış; günümüzde sosyal demokrasinin geldiği nokta ve yeni açılımları da satırbaşlarıyla aktarılmıştır.

Üçüncü bölümünde ise CHP tarihi, kuruluşundan bu yana; ama özellikle yapısal ve politik değişimlerin yaşandığı tarihsel olaylara dayanarak verilmiştir. Bir

anlamda Türk siyasal tarihi niteliği de taşıyan bu bölümün kurgusunda, yine nesnel ölçüler çerçevesinde, CHP ve Türkiye'yi ilgilendiren gelişmeler ve değişimler ele alınmıştır.

Dördüncü bölümünde ise 12 Eylül rejimiyle birlikte Türkiye'deki siyasal yapılanmalar ve kurulan partiler anıldıktan sonra, CHP özelinde, sosyal demokrasinin Türkiye'de geldiği nokta ve CHP'ye yöneltilen eleştiriler sınıflandırılarak verilmiştir. Yine bu bölümde, CHP'ye yöneltilen eleştirilerle birlikte; CHP'ye gerek parti içinden, gerek parti dışından ve gerekse akademik çevrelerden yapılan öneriler de yer almaktadır.

Araştırmanın Sınırlılığı:

Sosyal Demokrasi kavramının ortaya çıkışı, ülkeler ve toplumlar temelinde aldığı biçim ve etkileri tek başına çok önemli bir konu oluşturmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada, söz konusu sürece ilişkin genel bilgilerin aktarılması ile yetinilmesi tezin sınırlılıklarından birisidir.

Ayrıca, 80 yıldan uzun bir süreçtir Türkiye siyasi hayatında, uzun bir zaman diliminde belirleyici, daha sonrasında da etkileyici bir rol üstlenen ve siyasi çizgisinde önemli kırılma ve değişim noktaları oluşmuş bir siyasi partinin tüm tarihsel sürecinin ele alınarak incelenememesi tezin diğer bir önemli bir sınırlılığıdır.

Bu nedenle tez 1980 sonrası süreçte dünya ve Türkiye'de sosyal demokrasi hareketi ile bu hareketteki değişim ve dönüşüm ile CHP çizgisini incelemekte, elde ettiği bulgulara dayanarak CHP'nin konumuna ilişkin bir değerlendirme yapmaktadır.

I. Bölüm: KURAMSAL ÇERÇEVE

Siyasi Partiler

Çalışmanın ileriki evrelerinde bir sosyal demokrat parti olarak CHP'nin değerlendirmesinin yapılmasında temel oluşturabilmek adına, siyasi partilerin kuruluş ve kökenlerinin irdelenmesi ile Türkiye'deki siyasi partilerin tarihsel süreç içinde değerlendirilmesinde yarar vardır. Aynı şekilde, sosyal demokrasi kavramının kökenleri ve tarihsel süreç içindeki gelişiminin irdelenmesi de; CHP'nin kuruluşundan itibaren politika değişiklikleriyle ve git gide sosyal demokrat çizgiye yaklaşmasıyla yaşanan değişimlerin daha kolay algılanmasını sağlayacaktır.

A- Siyasi Parti Nedir?:

24 Nisan 1983 tarihinde yürürlüğe giren Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. Maddesi siyasi parti tanımını, 4. Maddesi de siyasi partilerin niteliklerini şu şekilde vermiştir¹:

“Tanım: Madde 3- Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.

Siyasi Partilerin Vazgeçilmezliği ve Niteliği:

Madde 4- Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar.

Siyasi partilerin kuruluşu, organların seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz.”

¹ Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları, Nobel Yayınları, Ankara, 2002, s 190

Bu tanımlamanın da yardımıyla siyasi partiyi, belli bir programı gerçekleştirmek ve bu program çerçevesinde siyasi karar sürecinde etkin olup, nihai adımda siyasi otoriteyi yani siyasi iktidarı elde etme amacıyla kurulmuş örgüt olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kışlalı'ya göre² hem siyasi kararları etkilemek ve hem de bu amaçla siyasal iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlar olan siyasi partilerin kendilerine özgü programları yani iktidarı ele geçirirken ve ele geçirdikten sonra uygulayacaklarına ilişkin bir yol haritaları ve kendi iç işleyişlerini düzenleyen, bir takım kuralların sıralandığı tüzükleri bulunmaktadır. Siyasi partileri, siyasal hayatın motoru³ olarak nitelendiren Daver, daha yalın bir tanımlamayla; programını uygulamak ve üyelerini iktidara taşımayı hedefleyen organize insan topluluğundan bahsetmiştir. Bu iktidara giden yol da, ya seçimlere katılarak ya da bir ihtilalle gerçekleşebilecektir.

Siyasi parti tanımlamasının yapılmasından sonra siyasi partiler arasındaki çeşitli farkları daha iyi vurgulamak adına partilerin kökenleri, üyeleri, siyasi görüşleri bakımından irdelenmesi çok daha sağlıklı bir yol olacaktır.

Siyasi parti kavramının açılımında yer alan özellikle “**siyasi iktidar**” deyimi; bu kavramın tarihsel kökenleri açısından ipuçları verecektir. İnsanoğlunun ilkel toplumdan taşdevri toplumuna geçişinde bile “**iktidar**” kavramının ya da bir başka söylemle “**yöneten**” “**hükmeden**” “**egemen olan**” “**karar veren**” “**yönlendiren**” kavramının yer aldığı bilinmektedir⁴. Elbette ilkel topluluklardan uygar ve yerleşik toplum düzenine geçişte karşımıza çıkan bu yöneticilerin birebir günümüz yöneticileriyle aynı olmadığı açıktır. Ancak işlevsel açıdan, “**karar sürecinde etkin rol oynayıp, son sözü söyleyenler**”in yönetici sınıfındaki insanlar olduğu herkesin üzerinde uzlaşma sağladığı bir konudur. Uygar veya yerleşik toplum düzeniyle birlikte “**yöneten**” ve “**yönetilen**” ayrımı ortaya çıkmış ve genel anlamda “**otorite**” olarak adlandırılan “**irade**” toplumsal ve siyasal anlamda “**iktidar**” olgusunun temellerini atmıştır⁵.

² Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s 261

³ Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s 223

⁴ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995 s 40

⁵ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e, 2002, s 18

Yönetici sınıfına yakın olan, karar sürecinde etkin olan ya da olmak isteyen insanların bir araya geldiği düzensiz ya da düzenli örgütlenmeleri ilkçağlardan günümüze kadar görmek mümkündür. Ünlü Fransız Siyaset Bilimcisi Maurice Duverger bugün çok ciddi bir referans kitabı olan Siyasi Partiler adlı kitabında siyasi partilerin kökenine işaret ederken, ilk, orta ve yakın çağlarda, yönetici sınıfında veya bu sınıfa yakın olan ya da olmak isteyen insanların bir araya geldiği gruplara “**hizip**” adını vermiştir⁶.

Günümüzdeki anlamıyla siyasi partilerin doğuşu ise Avrupa’da seçmen tabanının genişlemesi yani oy kullanacak kitlenin artması ve seçmen ile seçilenler arasında iletişimi sağlayacak bir örgütlenmenin ihtiyaç haline gelmesiyle gerçekleşmiş kabul edilir. Seçmen ile seçilen arasında bir köprü kurulmasıyla ilgili ihtiyaç ise hiç kuşkusuz toplumsal sınıfların çıkarlarının korunup meclislere taşınması aşamasında ortaya çıkmıştır⁷. Kısaca, orta sınıfın sesini duyurup, isteklerini karşılama ve siyasi ağırlığını yansıtmaya amacından doğan ve demokratik toplumların “**örgütlenmiş siyasi kuvvetleri**”⁸ olarak nitelendirilen siyasi partilerin ortak özellikleri de, iktidarı ele geçirme amacı taşımaları, yerel ve ulusal düzeyde örgütlü olmaları, üyelerinin ortak amaç taşıması, varlıklarının üyelerine ya da yöneticilerine bağlı olmamaları olarak sayılabilir.

Siyasi partilerin temel yapısı, hemen her organizasyonda olduğu gibi bir örgütsel piramidi⁹ andırmaktadır. Piramidin en üstünde lider, liderin altındaki basamakta ise lider kadrosu ya da yönetici kadrosu bulunmaktadır. Piramidin alt basamaklarına doğru indikçe, alt kademe yöneticileri, taşra örgütleri ve taşra örgütlerinin yöneticileri, en altta da parti üyeleri bulunur. Çağdaş demokrasilerde, siyasi partilerin hangi siyasi yelpazeden olursa olsun büyük önemi olduğu kabul edilir. Siyasi partiler demokrasi için asli unsur ve vazgeçilmez öge olarak kabul edilirken; siyasi partilerin yapıları ve örgütleniş biçimlerine ilişkin ülkeden ülkeye farklı uygulamalar da dikkat çekmektedir. Türkiye’de de siyasi partilerin yapıları, örgütlenmeleri ve toplumla ilişkileri 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile düzenlenmiştir. Türkiye’de siyasi partilerin, bağlı buldukları yasa gereği en üstte

⁶ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler** Türkçesi Prof. Dr. Ergun Özbudun, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993 s 15

⁷ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e. 2002 s 262

⁸ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s 26-27

⁹ Bülent Daver, a.g.e. 1993, s 224

büyük kongre, genel başkan, altında genel merkez karar ve yönetimi, onun altında il ve ilçe örgütleri ile üyeler bulunur. Türkiye’de siyasi partilerin kapanması, ya büyük kongreleri tarafından ya da Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararının uygulamasıyla gerçekleşir.

B-) Siyasi Partilerin Oluşumu:

Siyasi partilerin özelliklerinin, dünya görüşlerinin ve yapısal farklılıklarının daha iyi anlaşılması için bunları kökenleri, yapıları, örgütlenme biçimleri ve üye yapılarındaki farklılık ya da benzerlikleri vurgulayacak biçimde irdelemek çok daha sağlıklı bir yol olacaktır. Duverger’ye göre, siyasi partiler kökenlerinin izlerini üzerlerinden atamadıkları için bu yapıları kökenleri itibariyle incelemek gerekmektedir.

1- Kökenleri Bakımından Siyasi Partiler:

Duverger gibi bazı siyaset bilimciler, siyasi partilerin kökenlerine göre incelenmesi noktasında en belirgin ayrımı “**parlamento içinde doğan siyasi partiler**” ve “**parlamento dışında doğan siyasi partiler**” olarak yapmaktalar.

Siyasi partilerin kuruluş anında buldukları nokta yani parlamentonun içinde mi yoksa dışında mı olduklarının yanı sıra kurucularının coğrafik, demografik, etnik, dinsel, ekonomik benzerlikleri veya ayrımlarının temel alınması önem taşımaktadır.

a-) Parlamentoda Doğan Siyasi Partiler:

Siyasi partilerin kökenleri bakımından irdelenmesi aşamasında karşılaştığımız “**parlamentoda doğan siyasi partiler**” tanımlaması Duverger’ye aittir. Duverger’ye¹⁰ göre, mecliste yer alan temsilciler öncelikle meclis gruplarını oluşturur. Bu grupların seçmenle veya halkla olan bağlantısını yürütmek üzere de “**seçim komiteleri**” oluşturulur. Duverger, siyasal meclislerin oluşması için seçimi ön koşul olarak görmezken dünyanın değişik dönemlerinde ve ülkelerinde seçime dayalı olmayan parlamento örneklerini verirken, bu tip örneklerde yer alan ve “**hizip**” olarak adlandırdığı oluşumların evrimleşmesiyle “**parlamento gruplarının**” ortaya çıktığını ifade eder.

¹⁰ Duverger Maurice, a.g.e. 1993, s 14-16

Parlamento gruplarının oluşmasındaki temel etkenler ise farklıdır. Bu grupların ortaya çıkması için salt siyasi görüş veya dünya görüşü yeterli değildir. Çünkü, bu tür grupların ilk görülmeye başlandığı yıllarda siyasi görüş olarak nitelendirilebilecek yargılar kesin ve net olarak oluşmuş sayılmamaktadır. İşte bu nedenle, parlamento gruplarının oluşumunda coğrafi yakınlık, iş ve meslek yakınlığı, etnik köken, dinsel görüşler veya ayrılıklar etkili olmuştur. Bu tür oluşumlara Fransa'da 1789 devriminden sonra ortaya çıkan Breton Kulübü ile Jacobinler'i örnek vermek mümkündür¹¹.

Kısaca bu tür siyasi partilerin oluşumunda hem parlamento grupları hem de yerel seçim komiteleri etkili olmuştur denebilir.

b-) Parlamento Dışında Doğan Siyasi Partiler:

Parlamento gruplarında belirleyici olan etmenlerin dışında kalan nedenlerle, dinsel temalar veya ekonomik çıkarların (işverenlerin, sendikaların, kiliselerin) etkisiyle ortaya çıkan parti gruplarını bu kategoride tanımlamak mümkündür. Bunda, genellikle güce sahip kesimlerin perde arkasında kalma ve doğrudan parlamentoda yer almama tercihlerinin etken olduğu da yaygın bir kanıdır.

Parlamento dışında doğan siyasi partiler nitelik olarak bağlı oldukları, diğer bir ifadeyle kurulmalarına neden olan asal unsurların (sendikalar, kiliseler vs) parlamentodaki temsilcisi ve sözcüsü konumunda bulunup, uzun süre bu tür kurumların "**siyasi kolu**" olmuşlardır¹².

Duverger, parlamento içinde ve parlamento dışında doğan siyasi partiler arasındaki ayrımın son derece güç olduğuna işaret etmekle birlikte, partinin esas amacının parlamento ve seçim işleri olup olmamasına göre böyle bir ayrımın gerekliliğinden söz etmektedir. Duverger'ye göre, parlamento dışında yer alan sendikalar, kiliseler, işveren örgütleri, fikir kulüpleri ve hatta gazeteler bile parlamento dışında doğan siyasi partilerin oluşumunda etkin olabilmektedir. Bu konudaki en iyi örnek de Duverger'ye göre kuşkusuz İngiliz İşçi Partisi'dir.

¹¹ Duverger Maurice, a.g.e. 1993, s 17

¹² Duverger Maurice, a.g.e. 1993, s 24

2- Yapıları Bakımından Siyasi Partiler:

Kuruluşları ve kökenleri itibariyle parlamento dışında ve parlamento içinde kurulan siyasi partiler ayrımının yanı sıra bu partilerin yapısal özellikleri açısından bir takım farklılıklar taşıdıkları da bir gerçektir. Siyasi partilerin özellikle kitle partileri ve kadro partileri olarak tanımlanmasında, kökenlerinden gelen özellikleri de son derece etkili olmuştur.

a-) Kadro Partileri:

Köken itibariyle incelenirken, parlamento içinde kurulan ve daha çok siyasal değil etnik, coğrafi, dinsel vb gibi nedenlerle bir araya gelen insanların kurduğu siyasi partiler; zaman içinde “**kadro partileri**” olarak da tanımlanmaya başlamıştır.

Yapısal olarak ele alındığında bu partilerdeki asıl ağırlığın meclis gruplarında olduğu görülecektir. Bu tür partilerin ortaya çıkışı genel oy prensibinin yaygınlaşmasından önce, oy vermenin imtiyazlı toplum kesimlerine tanınmış bir hak olduğu dönemlerdir. Bu nedenle üye yapısı da güçlü toplum kesimlerini yansıtır. Ve geniş üye yığınlarına ihtiyaç duymaz¹³. Örgütsel yapıları oldukça zayıf olan kadro partilerinin siyasi faaliyetleri genelde seçim dönemlerinde ön plana çıkmakta¹⁴, ünlü ve güçlü isimleri kadrolarına katarak seçim başarısı hedeflemektedirler.

Duverger, yapısal ayrımın yanında her iki türdeki partilerin niteliğiyle ilgili yaptığı saptamasında , birinci kategoride yer alan parlamentoda doğmuş olan ve kadro partileri diye de nitelendirilebilecek olan partiler, mecliste çoğunluk elde etmeyi en önemli hedefler arasında tutmaktadır.

b-) Kitle Partileri:

Kitle partileri, kadro partilerinden daha farklı olarak parlamento dışında ve parlamento dışı etmenlerin güdülemesiyle ortaya çıkmış partilerdir.

Oy hakkının genişlemesine bağlı olarak parlamento dışındaki grupların siyasal yaşama müdahalesiyle ortaya çıkan bu partilerin en belirginleri sendikaların

¹³ Kışlalı Ahmet Taner, a.g.e, 2002, s 262

¹⁴ Suavi Tuncay, a.g.e, 1996, syf 45

aracılığıyla kurulmuş olanlarıdır. Her ne kadar Fransa ve Almanya'da kilise, Kanada ve ABD'de de iş çevrelerinin etkisiyle kurulmuş örnekler varsa da; günümüzde tanımlamanın içine daha çok sendikalar aracılığıyla kurulmuş olan işçi partileri ve sosyalist partiler, son aşamada sosyal demokrat partilerin girdiği söylenebilir.

Duverger'ye göre kitle partileri ise kadro partilerinin aksine siyasal iktidarı hedeflemenin yanında bunu bir tali amaç olarak görürken, siyasal amaçların gerçekleştirilmesi ve bu anlamda bir **“siyasal kültür”** yaratılması daha fazla önemlidir.

Geniş kitleleri örgütleyip, ülke düzeyinde ve sürekli faaliyet gösteren kitle partileri, demokrasi açısından önemli bulunurken; parti üyesinin fazlalığı bürokratik bir iç yapıyı¹⁵ doğurmuştur.

3- Örgütlenme Biçimleri ve Üye Yapıları Bakımından Siyasal Partiler:

Siyasi partilerin gerek kuruluş anında bulunduğu nokta ve sonraki süreç ile gerekse kuruluş anındaki unsurlar, partilerin örgütlenme biçimini ve üye yapısını da etkilemiştir.

Parlamento içinde doğan ve yerel seçim komiteleri aracılığıyla gelişen partiler, geniş kitlelere ihtiyaç duymazken, ağırlık meclis gruplarında olduğu için hem merkez otoritesi zayıftır, hem de üyelerin merkez yönetimindeki etkisi kaydadeğer kabul edilmez. Özellikle ABD'de faaliyet gösteren her iki parti (Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti) bu tür partiler için ideal bir örnek olabilir.

Statükocu olarak nitelendirilebilecek olan bu parti tipi örgütlenmesinde **“komiteler”** esas alınmıştır.

Yığın partileri olarak da isimlendirilebilecek olan kitle partileri, parlamento dışındaki bir takım unsurların etkisiyle kuruldukları için, bu unsurların üyelerinin ya tamamını ya da büyük çoğunluğunu üye olarak kabul etmiştir (İngiliz İşçi Partisi'nin kuruluşunda, ülkedeki sendikaların üyeleri parti üyesi de kabul edilmiştir). Örgütlenişi, en küçük yerleşim birimine kadar uzanan “ocak” örgütlenmesine dayanan kitle

¹⁵ Suavi Tuncay, a.g.e., 1996 s 46-47

partilerinde, üyelerin parti politikalarına ve partinin giderlerine katılımı esas alınmıştır¹⁶.

Çok geniş bir örgütlenme ağı olan kitle partileri, üye sayısının fazlalığı nedeniyle sıkı bir disiplin içinde ve merkezi bir yapıya sahiptir. Üyeler parti içi eğitimden geçerken, çeşitli toplumsal etkinliklere katılım ve ayrıca diğer toplumsal kuruluşlarla olan ilişkilerin geliştirilmesi ve bu noktalarda parti propagandasının yapılması da temel görevler arasında sayılabilir.

Kışlalı, kitle partilerini anlatırken disiplin kavramının bazı geri kalmış ülkelerde vardığı noktayı genel tablodan ayırmak için “**Otoriter Parti**” tanımlaması yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kışlalı, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Komünist ve Faşist Partiler’i kitle partisi kategorisine sokarken, sosyal demokrat ve sosyalist kitle partilerinin üyelerinin ilgi ve desteğine muhtaç olduğunu savunmuş; oysa komünist ve faşist partilerin insanların özel yaşamlarına kadar müdahale ettiğini ve partiye bağlılığın, dine bağlılık boyutlarına ulaştığını ileri sürmektedir. Bunu da, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlarken, kitle partileri ile otoriter partiler arasındaki bu çelişkinin “**ideolojik**” olmadığını da altını çizmiştir¹⁷.

Bülent Daver ise yukarıda yaptığımız temel ayırmadan farklı olarak siyasi partileri sınıflandırırken, varlığı sadece bir kişiye bağlı olan partileri “**Şahıs Partisi**”; belli bir ideolojiye bağlı olan partileri “**Doktrin Partisi**”; bütün amacı siyasi iktidarı ele geçirmek olan ve bunun dışında başka bir siyasi faaliyet yürütmeyen partilere “**İktidar Partisi**” nitelendirmesi yapmıştır. Daver’e göre bunun dışında, örgüt yapısına göre yapılan değerlendirmede de “**Komite, Seksiyon, Hücre ve Milis**” partileri şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür¹⁸.

C- Türkiye’de Siyasi Partiler:

Türkiye’de siyasi partilerin kuruluş ve gelişim süreçleri incelendiğinde, partilerin kuruluş amaçlarının batıda olduğu gibi sınıf çelişkisi ve sınıfsal bir mücadele esasına dayanmadığı görülecektir. Bunun en temel nedeni ise hiç kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa’nın yaşadığı sanayi devrimi ve sanayileşmenin olmayışı,

¹⁶ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e, 2002, s 263

¹⁷ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., 2002 s 264

¹⁸ Bülent Daver, a.g.e, 1993, s 231-234

dolayısıyla sınıf çelişkisini doğuracak bir yapının ortaya çıkmamasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, kapitalist üretim ilişkilerini geliştirememesi, meta üretime geçememesi, Avrupa'ya tanıdığı kapitülasyon uygulamaları; Osmanlı kentlerini birer açık pazar konumuna getirmiş, Osmanlı daha geri bir üretim düzeyinde kalarak, tarım ve hayvancılık ağırlıklı bir ekonomik yapı üzerine dayanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, III. Selim'le başlayan ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlayıp Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasını doğuran girişimi ilk batılılaşma hamlesi saymak yanlış olmayacaktır. Çünkü, Yeniçeri Ocağı'nın yerine batı standartlarında, hızlı, politikadan uzak, işi sadece askerlik olan bir kurumun oluşturulması isteği etkin olmuştur. Köker, Osmanlı'nın batı karşısında askeri yönden yaşadığı yenilgilerin, ilk batılılaşma çabasının batının askeri tekniklerinin alınması ile başlamasına neden olduğu görüşünü savunmuştur¹⁹.

III. Selim'le başlayan Türkiye'nin batılılaşma adımlarının ikincisi olarak da Jön Türk hareketini saymak mümkündür. Amacı batılılaşma, bu anlamda modernleşme²⁰ olarak özetlenebilecek bu akım kendi başına siyasi parti olarak örgütlenememiştir.

1- İttihat ve Terakki Cemiyeti-Partisi:

Türkiye'deki, siyasi parti tanımına uygun ilk siyasi yapılanma olarak İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme) oluşumunu saymak mümkündür. İttihat ve Terakki önce cemiyet olarak kurulmuş, bir süre sonra parti niteliği kazanmıştır. Tunaya, tarihte II. Meşrutiyet'le özdeşleşen İttihat ve Terakki'yi, 1908 öncesindeki İttihad-ı Osmani²¹ adıyla kurulan derneğe bağlar. Cemiyet daha sonra Jön Türkler'le bağlantı kurup, adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu çöküşü durdurmak ve ülkeyi batıcı hareketlerle kurtarmak amacıyla ortaya çıkan dernek, 1913 yılında yaptığı kongreyle adını parti olarak değiştirmiştir²². Örgütlenmesi ise bir genel başkan, altında genel meclis, genel sekreter, genel başkan vekili ve buna bağlı bir büro,

¹⁹ Levent Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s 125

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Batılılaşma Hareketleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, s 80

²¹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., 1999, s 19

²² Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., 1999, s 32-33

sancak teşkilatları, kongreleri ve kulüpleri olarak oluşturulan partinin, sadece İstanbul'a özgü bir de büyük bir İstanbul Teşkilatı bulunmaktadır.

İttihat ve Terakki Partisi, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan ilk iki kabineyi önemli ölçüde etkisi altına almış, ancak bundan sonra kurulan 7 kabineyi doğrudan oluşturmuştur²³. İttihat ve Terakki Partisi, 1. Dünya Savaşı'nın sonunda yaptığı büyük kongrede kendini feshederek siyasal yaşamına son vermiş, adını Teceddüt Fırkası'na²⁴ dönüştürme kararı almıştır.

Seçkin bir yapısı olduğu bilinen İttihat ve Terakki, asker ve bürokrat aydınların çabasıyla ülkeyi kurtarmayı ve batılılaştırmayı hedeflemiş; ancak parti içindeki görüş ayrılıkları zamanla kopmalara neden olmuştur²⁵. Partiden kopan bir grup 1908 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuştur. Uyar, bu kopuşla birlikte ilerleyen yıllarda Türk siyasal yaşamının da biçimlendiğine işaret ederek, Cumhuriyet döneminde kurulan Terakkipercer Cumhuriyet Fırkası (TpCF), Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) gibi merkez sağ ve liberal ağırlıklı partilerin kökenlerini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkçı Parti (HP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve bir anlamda da Demokratik Sol Parti DSP'yi İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlamıştır.

2- Diğer Siyasi Örgütlenmeler:

II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlükçü ortamın Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, fazlaca siyasi parti ve cemiyet kurulmasına izin verdiği bilinmektedir. Bu kuruluşların en önemlisi, bir anlamda II. Meşrutiyet'in de ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Partisi olurken, bir diğer önemli siyasi parti de İttihat ve Terakki Partisi'nden kopanların kurduğu Hürriyet ve İtilaf Partisi'dir.

Tunaya'ya göre, Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni oluşturan temel neden; tek başlarına İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı koyamayanların bir araya gelerek güç oluşturma çabasıdır²⁶. Hürriyet ve İtilaf Partisi, bir anlamda muhalif bir örgütlenme

²³ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasi Parti Örgütlenmeleri**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s 23

²⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, I. Cilt**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s 37

²⁵ Hakkı Uyar, **CHP Nereye Gidiyor, CHP Nereye Koşuyor**, Yayınlanmamış Eser, İzmir, s 99

²⁶ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e 1988, s 267

olurken; siyasi ve ideolojik olarak da İttihat ve Terakki Partisi'nden farklı söylemlerin sahibi olmuştur. İttihatçılar'ın Türkçülük söylemine karşılık, Osmanlıcılık söylemini geliştiren bu siyasal akım, ekonomide özel teşebbüsün önemini vurgularken, liberal ekonomik görüşleri benimsemiştir. İttihatçılarla belki de tek ortak noktaları olarak meşrutiyeti savunmaları gösterilebilir. Tunaya, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin nasıl kapandığına ilişkin herhangi bir belgenin olmadığını söylerken, partinin sonunu İttihatçıların baskılarına²⁷ ve tek partili siyasi yapılanmaya gidişe bağlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, bu döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi dışında başka siyasi partiler de kurulmuştur. Bunların başlıcaları olarak Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Ahrar Fırkası, Fırka-i İbad, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Milli Meşrutiyet Fırkası ve Halaskar Zabitan Grubu'nu²⁸ saymak mümkündür.

D- Bir Siyasi Parti Olarak CHP:

CHP, gerek kuruluşu, gerekse kuruluşundaki siyasi hedefleri, örgütleniş biçimi bakımından batıdaki siyasi partilerden farklı nitelikler taşımaktadır. Örneğin, CHP parlamento içinde kurulmuş olmasına rağmen; kökenleri itibariyle parlamento dışı oluşumların devamı niteliğindedir. CHP, örgütleniş itibariyle ocak-bucak örgütlenişini tercih etmiş ancak, üye yapısı ve uygulamalar açısından özellikle tek partili dönem ele alındığında kadro partisi özellikleri sergilemiştir. Ayrıca CHP'nin, sınıfsal bir temele dayanmadığının özellikle kurucu genel başkanı Mustafa Kemal tarafından sıkça ifade edildiği düşünülürse; batıdaki siyasi partilerden farklı bir niteliği olduğu görülecektir.

CHP, hem kurulduğu dönemde hem de günümüzde kendisini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak tanımlasa da; Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi'nin gerek düşünce ve gerekse kadro yapısından etkilendiği bir gerçektir. Ayrıca, Jön

²⁷ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e 1988, s 283

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e 1988, s 13

Türkler'den başlayarak, II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki Partisi ile devam eden modernleşme ve batılılaşma hareketleri felsefesini benimsediği bilinmektedir.

CHP, her ne kadar 1923 yılının Büyük Millet Meclisi içinde varolan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun partileşmesiyle kurulmuşsa da, bu grubun Ulusal Kurtuluş Savaşı ve öncelerine kadar uzanması CHP'yi, parlamento içinde kurulan yada parlamento dışında kurulan siyasi partilerden farklı kılmaktadır.

Türkiye'de kurulan hiçbir partinin, batıdaki anlamda sınıfsal bir temele dayanmadığı bilinmektedir. Bunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sanayi devrimi yaşamamış olması en temel etkenlerden biridir. CHP de kendisinden önceki ve sonraki pek çok parti gibi sınıfsal bir temele dayanmasa da, halkçılık vurgusu CHP'yi bu anlamda farklı bir noktaya taşımaktadır. Özellikle, batılı anlamda bir ulus devletin temellerinin, halkçılık vurgusuyla atılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Özellikle ulus devletin temellerinin atılıp, ulus devletin sağlanması için Atatürk "sınıfsız toplum"²⁹ söylemi üzerinde sık durmuştur. CHP'nin 1923 tarihli tüzüğünde ise halk ve halkçılık kavramı şu şekilde ifade edilmiştir³⁰:

"Madde 2- Halk Fırkası nazında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün ferdler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferдин imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz'etmekdeki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan ferdlerdir."

Bu tanımlamanın değerlendirilmesi aşamasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısı arasındaki farkın da dikkate alınması gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ümmetçi yapısı yerine, 20. yüzyılda gelişen ulus devlet anlayışının da bir uzantısı olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nde bir ulus devlet modelinin çizilmesi ve topluma bu noktada hedef gösterilmesi gibi gerekçeler, bu vurgunun yapılmasında rol oynamıştır.

²⁹ Şerafettin Turan, **Kökene Ulusal Direniş Dayanan Bir Devrim Partisi CHP**, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000, s 38

³⁰ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s 77

Sınıf temelleri üzerine kurulmamış olmasına rağmen, parlamenter demokrasi, laiklik, devrimcilik ve özellikle 1930'lardan sonra ekonomik anlamda uygulanan devletçi politikalar CHP'yi, döneminin sosyal hedefli partileri arasında değerlendirmeye neden olabilir. Zaten, Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşı ve partinin kurucularından İsmet İnönü de "**Aslında, laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan, ortanın solunda olursun**"³¹ sözleriyle bu saptamayı yapmıştır.

1- 1923-1950 Arasında CHP'nin Yapılanması:

Ekonomi politikalarından önce CHP'nin, siyasal yaşam, eğitim ve laiklikle ilgili tercihleri kuruluşundan bu yana değerlendirilecek olursa günümüzün merkez sol çizgisinde değerlendirilebilecek bir çizgide olduğu gözlenecektir. CHP, kuruluşu ve kökenleri bakımından yenilikçi, batılılaşma yanlısı, devrimci bir nitelik taşımaktadır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra, batı tipi bir laikliği benimseyerek; batıdaki sosyal demokrat partilere yakınlaşmıştır. Ekonomi politikaları açısından bakılacak olursa, özellikle 1929 ve 1930'lu yıllarda yaşanan dünya ekonomik bunalımının da etkilediği Türkiye'de, İsmet İnönü'nün deyimleriyle "**mutedil devletçi**" politikalarla ulusal sermayenin oluşması için çaba harcamıştır³². İnönü, Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili olarak izledikleri politikayı "**mutedil devletçi**" olarak nitelendirse de, ekonomik anlamda devlet kontrolünde 3 bankanın kurulması, bazı yabancı şirketlerin millileştirilmesi, demiryolu politikalarına verilen ağırlık, 1937 yılında yerine Celal Bayar'ın başbakan atanmasına kadar devam etmiştir.

Türkiye'de tek partili yaşamın egemen olduğu yıllardaki Türkiye'ye ilişkin yapılan tespitler, merkezi bir otoriteye bağlı tek tip ulus devleti yapılanmasına uygun; pozitif bilimleri temel alan bir sosyolojik ve felsefi anlayış; sosyal devlet olgusunun ağır bastığı, dışa kapalı ve sanayi yatırımı öncelikli devletçi bir ekonomik yapılanma; devleti bireyden öncelikli tutan siyasal bir sistem olduğu şeklindedir. Dolayısıyla, bu döneme damgasını vuran CHP'nin de, belirgin ekonomik, sosyal ve siyasal anlayışa uygun bir tarz benimseyeceği açıktır. CHP kadroları da, cumhuriyetin yaşaması ve gelişmesi için çeşitli atılımları, parti ve devlet kadroları eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

³¹ Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s 211

³² Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s 109

2- 1950 Sonrasındaki Dönemde CHP'nin Yapılanması:

CHP, 1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra toplanan kurultayında seçime ilişkin değerlendirmelerinin yanında ağırlıklı olarak partinin yapısıyla ilgili bir takım değişikliklere gitmiştir. CHP, 1950 kurultayında kendini DP'den farklı gösterecek bir takım politikaların izlenmesi gerektiğinin farkına varmışsa da, daha çok, partinin örgütsel yapısı, kurultayı ve merkez organlarıyla ilgili değişiklikler yapılmıştır³³. Genel Başkan, partinin tek hakimi olmak yerine; yetkilerini parti divanı, merkez yönetimi ve kurultayla paylaşır bir noktaya getirilmiştir. Partinin ideolojisi ve politikalarıyla ilgili olarak izleyen yıllarda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.

CHP'nin, muhalefette geçen yılların ilk başlarında ağırlıklı olarak parti organlarıyla ilgili düzenlemelerinin ardından, politika değişikliğine ilişkin en önemli belge hiç kuşkusuz 1959 kurultayında yayınlanan "**İlk Hedefler Bildirisi**"³⁴ olmuştur. Kimi yazarlara ve siyasetçilere göre, bu bildiri aynı zamanda 1960 anayasasına da esin kaynağı olmuştur³⁵. İlk Hedefler Bildirisi'nde, iki aşamalı bir meclis, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği gibi hedefler bulunmaktadır.

CHP'nin ideolojik yapısındaki farklılaşma ve sola kayışın en önemli dönemeçlerinden birisi de 1965 seçimleri öncesinde Genel Başkan İsmet İnönü tarafından dillendirilen "**Ortanın Solu**"³⁶ kavramı olmuştur.

İzleyen yıllarda, yine parti içi mücadelelere sahne olan CHP'de "Sosyal Demokrasi" olgusu sıkça dile getirilmeye başlanmış, Bülent Ecevit'in Genel Başkan olmasından sonra parti kendini "**demokratik sol**" olarak ifade ederken, 1976 yılında toplanan 23. Kurultay'ın kapanışında kabul edilen programda CHP'nin "**demokratik sol bir siyasal parti**" olduğu yazılmış³⁷, CHP'nin 6 Ok'una ek olarak "**özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini**

³³ Feroz Ahmad, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s 110-111

³⁴ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 178-179

³⁵ Tarhan Erdem, **Tıkanan Siyaset**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001, s 33

³⁶ Metin Toker, **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s 48

³⁷ Şerafettin Turan, a.g.e, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s 60

yönetmesi" ilkeleri eklenmiştir. 1977 yılında bütün dünyadaki sosyal demokrat partilerin üye oldukları Sosyalist Enternasyonal'e üye olunmuştur³⁸.

Özellikle Bülent Ecevit'in genel başkan olduktan ve CHP'de demokratik sol ya da sosyal demokrat söylemlerin artarak kullanılmasından sonra 1973 ve 1977 genel seçimlerinde belirgin bir başarı yakalandığı görülmektedir. Bu döneme ilişkin yapılan analizlerde, partinin seçkin tavrından ve İttihat ve Terakki Partisi döneminden bu yana sahip olduğu anlayıştan uzaklaşmasının; yelpazedeki diğer sol unsur ve partilere yaklaşmasına kadar bir dizi gelişmenin etkisi olduğu vurgulanmaktadır³⁹. Buna göre, CHP sınırlarını halkın belirleyeceği bir solculuk anlayışına sahip olurken; sınıfsal tercihlerini netleştirmiş ve işçi, köylü ve toplumun yoksul kesimlerinden yana bir tercihte bulunmuştur. CHP bu dönemde, kendi dışındaki sol gruplarla çeşitli bağlantılar kurmuş ve "demokratik çoğulcu rejim" asgari müşterekinde bu gruplara kapısını açıp, dışarıya karşı oluşturduğu bu demokratik tavrı parti içinde de uygulayabilmiştir. Cem'e göre bu dönemde, genel sekreter ve çevresi sürekli örgüte başvurup, örgüte danışmış; örgüt en fazla yüceltilen parti unsuru haline gelmiştir. Ayrıca, yönetim ve üyeler arasında sağlam ve etkin bağlar kurulurken, parti üyeleri ve örgüt parti karar sürecine etkin biçimde katılabilmıştır. Cem bu dönemde, CHP'nin gerek parti içi ve gerekse genel anlamda demokratikleşme adına yaptığı açılımların Türkiye açısından da önem taşıdığını vurgulamıştır.

Böylece CHP, 1950'den sonra başlayan ideolojik yapılanmasını büyük oranda tamamlamış; 1980 sonrasında kendisini izleyecek partilere de yol haritası vermiştir.

³⁸ Muammer Aksoy, **Sosyalist Enternasyonal ve CHP**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1977, s 11

³⁹ İsmail Cem, **Soldaki Arayış**, Can Yayınları, 2000, İstanbul, s 37-39

II- SOSYAL DEMOKRASİ

A- Sosyal Demokrasi Nedir?:

Günümüzdeki tanımıyla sosyal demokrasiyi; **“parlamentar demokrasi içinde düzeni değiştirmeyi hedefleyen, emeği öne çıkarıp refahı toplum katmanlarına yaymayı amaçlayan, temel insan hak özgürlüklerini gözetten”** bir siyasal inanış, bir siyasal ideoloji olarak özetlemek mümkündür. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda sosyal demokrasiyi Marksist kökenden gelen, revizyona uğramış, sosyal eşitlik ve toplumsal refahı ilke edinmiş bir siyasal yapı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Hatta günümüzde, dünyanın en önemli ve köklü sosyal demokrat partilerinden biri sayılan Alman Sosyal Demokrat Partisi SPD'nin merkez binasının önünde Marks ve Engels'in büstlerinin bulunması, sosyal demokrasi'nin dayandığı kökenleri açıklamak için önemli bir örnek olacaktır⁴⁰.

Sosyal demokrasiyle ilgili yapılan tartışmalarda, köken olarak Marksizm'den kopan, revizyonist bir oluşum yaklaşımlarına katılmayanlar da vardır. Buna göre, sosyal demokrasi, Marksizm'den etkilense de, reformcu bir hareket var olagelmıştır⁴¹.

Türkiye'nin en büyük ve en eski sosyal demokrat partisi olan CHP ise sosyal demokrasiyi **“kendi değerleri doğrultusunda düzeni değiştirmeyi amaçlayan, değişimci ve yenilikçi, bu nedenle de sol bir ideoloji”**⁴² olarak tanımlamaktadır.

Batıda, sanayi devriminden sonra ortaya çıkan toplumsal sorunlara çözüm olarak görülen Marksist-Sosyalist ideolojinin mutlak proletarya devrimi ve proletarya diktatörlüğüne karşı çıkan ve düzen değişikliğini parlamentar demokrasi içinde arayan sosyalistlerin çabalarıyla gelişen, sosyal adalet ve kitlesel refahı ön planda tutan sosyal demokrat ideoloji; klasik liberal demokrasi'nin, parlamentar siyasal çoğulculuk ve siyasal demokrasi kavramlarını koruyarak⁴³ bunların üzerine sosyal adalet, sosyal haklar ve sosyal devlet unsurlarını ekleyerek gelişmiştir. Günümüz

⁴⁰ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, **Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s 225

⁴¹ İhsan Kamalak, **Üçüncü Yol ve Sosyal Demokrasi**, Doğu Batı Dergisi, 30. Sayı, Kasın-Aralık-Ocak 2004-2005,

⁴² CHP Genel Merkezi, **Cumhuriyet Halk Partisi Eğitim El Kitabı**, Ankara, 2000 s 93

⁴³ Ana Britannica 1990, Cilt 19 s 527

Avrupa'sında İsveç, Alman ve İngiliz modelleriyle anılan kavramın geçmişi 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır.

Kışlalı, sosyal demokrasiyi sosyalizm ve liberalizmin bir sentezi olarak özetlemiştir. Kışlalı'ya göre sosyal demokrasi emeğin savunuculuğunu ve toplumsal yararı bireysel yarar ve çıkarın üzerinde görürken⁴⁴, klasik liberal demokrasi'nin kazanımlarını da inkar etmemiştir. Kışlalı, sosyal demokrasi'nin çıkışının Marksizm'in devrim ve proletarya diktatörlüğü öngörüsü ve hedefine tepki olarak doğduğunu savunmuştur⁴⁵. 20. yüzyılın ilk başlarında sosyal demokrasi kavramını ilk olarak ortaya atıp bunun tartışılmasını sağlayanların başında gelen ve aynı zamanda Karl Marks'ın "**siyasal varislerinden**" birisi olan Edward Bernstein, sosyalizmin, liberalizmin başarıları üzerinde inşa edilmesi gerektiğini ve bazı konularda liberalizmle işbirliği yapması gerektiğini ifade etmiş, sosyalizmin proletarya devrimi yerine parlamenter düzen içinde ve barışçı yollarla inşa edileceği olasılığını dile getirirken ⁴⁶ günümüz çağdaş sosyal demokrasinin de temellerini atmış sayılmaktadır.

Sosyal demokrasiyi tanımlarken, köken olarak sanayi devrimi sonucu ortaya çıkan ve işçi sınıfına dayanmayı öngören⁴⁷ bir siyasal akım tanımlaması yanlış olmayacaktır. Yılmaz'a göre Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni siyasal akımlar arasında en çarpıcılarının başında gelen Sosyalist ideolojinin zaman içinde karşılaştığı bazı temel sorunlar, yeni yorumlara ve dolayısıyla sosyal demokrasinin çıkışına yol açmıştır. Sınıf mücadelesinin sonunda iktidara geldiği takdirde, proletarya diktatörlüğünün kurulup kurulmayacağı ilk sorudur. Bununla birlikte, iktidara savaşla mı gelinecektir yoksa, parlamenter demokrasiye dayalı bir demokratik seçim sonucu mu gelinecektir. Bu ikinci sorunun ardından, sağcı partilerle yan yana gelmek gerekirse ne tavır alınacağı ve parlamenter rejim bir ilke olarak mı benimsenecek yoksa bir araç mı kabul edilecek şeklindeki sorular gündeme gelmiştir.

Sosyal demokrasiyle ilgili olarak, batı dünyasındaki gelişim süreci ele alındığında Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik

⁴⁴ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s 93

⁴⁵ Ahmet Taner Kışlalı, age s 95

⁴⁶ John Vaizey, **Çağımızın Devrimleri; Sosyal Demokrasi**, Türkçesi Ahmet Gazioğlu, Efes Yayınları, 1974, İstanbul, s 48

⁴⁷ Aytekin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, s 68

çelişkilerin bir tepkisi olan Marksist dünya görüşünün bir tür evrimi sonucu ortaya çıkmış siyasal görüş olduğu yolundaki yorumlar genel kabul görmüşse de Fincancı buna karşı çıkarak, sosyal demokrasi ve Marksizm'in aynı dönem içinde ve fakat farklı bir sistemi hedefleyerek yola çıktıklarını savunur. Fincancı'ya⁴⁸ göre, sosyal demokrasi, Marks ve Engels'in öncülük ettiği işçi sınıfı ve proletarya diktatörlüğü savıyla aynı tarihi dönem içinde gelişmiş ama; bu tür bir örgütlenmeden daha bağımsız ve daha farklı bir gelişme göstermiştir. Proletarya diktatörlüğüne ilişkin ilk kaynak 1871 Paris Komünü'ne dayanırken, özellikle Almanya'da sınıf gerçeğini kabul eden ama proletarya diktatörlüğünü ana hedef almayan sosyal demokrat örgütlenmeler bulunmaktadır. 1848 köylü ayaklanmalarından sonra, küçük burjuva olarak anılabilecek olan orta sınıf siyaset sahnesinden çekilerek yerini aristokrasiye bırakmış, bu noktada doğan boşlukta da emeğin ve orta sınıfın temsil edilebilmesi ihtiyacı sosyal demokrasiyi doğurmuştur⁴⁹.

Kimi düşünörlere göre ise sosyal demokrasi, sosyalist/komünist radikal dönüşüm kuramını yumuşatmak veya uygulanabilir kılmak adına ortaya çıkmış tepkisel bir akımdır. Bu tür düşünörlere, sosyal demokrasi'nin kendine özgü toplumsal yapısından ya da toplum tasarısından sözemenin zor olduğunu savunmuşlardır⁵⁰.

19. yüzyılın sonlarından başlayarak 20. yüzyılın ortalarına, II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllara kadar devam eden bir süreçte sosyal demokrasi kavramı ölkeden ölkeye tartışılmış, yukarıda da bahsedildiği üzere yer yüzünde Alman, İngiliz ve İsveç modelleri ortaya çıkmıştır.

Fincancı⁵¹, sosyal demokrasi'yi emeğiyle geçinenler ve toplumun diğer sınıfları arasında, demokratik düzen içinde denge kurmak hedefini güden bir ideoloji olarak nitelendirirken, bu ideolojinin vazgeçilmezlerini de sınıfsal çıkarlar arasında denge kurulması, demokratik özgürlüklerin kollanması, bölüşümde eşitlik, ekonomik hayatta kamu yatırımlarının kaçınılmazlığı olarak özetlemiştir.

Avrupa'da yaşanan bu sürecin sonunda ortaya çıkan anlayış, Sosyalist Enternasyonal'in 1951 Frankfurt toplantısında kendini, "**Kapitalizmin karşısında**,

⁴⁸ Yurdakul Fincancı, **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1993, s 15

⁴⁹ Yurdakul Fincancı, a.g.e. 1993, s 16

⁵⁰ Tanıl Bora, **Sosyal Demokrasi artık Neyin İkamesi**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001

⁵¹ Yurdakul Fincancı, a.g.e. 1993, s 1

ihtilalci olmayan sınıf mücadelesinden yana, her tür diktatörlüğü reddeden, kendini sosyalizme giden yolun aracı saymayan, sosyalist mücadeledeki Marksist tekelciliği reddeden, sosyal adalet, daha iyi bir yaşam, özgürlük, barış, Avrupa Birliği yanlısı ve evrensel”⁵² bir siyasal yapı olarak tanımlamıştır.

Özellikle Batı Avrupa’da 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında sosyal demokrasi kavramı büyük yankılar yaratmış, siyasi alanda önemli olayların gelişmesine neden olmuşken, Türkiye’de 1970’li yılların nerdeyse ortalarına kadar bu kavram siyasi partilerce gündeme getirilmemiş ve ideoloji olarak benimsenmemiştir. Günümüz Türkiye’sinde sosyal demokrasiyi, tüzüğüne ve programına alan CHP’nin ilk olarak Bülent Ecevit’in Genel Sekreter seçilmesinden sonra “**ortanın solu**”, “**demokratik sol**” ve sonunda da “**Sosyal Demokrasi**” kavramlarını yüksek sesle tartıştığı⁵³ ve 1973’ten sonra programına aldığı bilinmektedir.

CHP tüzüğünde parti kimliği, partinin siyasal ilkeleri ve değerleri açıklanırken, CHP’nin simgesini oluşturan 6 Ok’u meydana getiren Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik ilkelerinin yanında Sosyal Demokrasinin “**özgürlük, eşitlik, dayanışma, barış, emeğin yüceliği, hukukun üstünlüğü, dengeli kalkınma, refah**” kavramlarına olan bağlılık da vurgulanmaktadır⁵⁴.

B- Sosyal Demokrasi’nin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi:

1-) Tarihteki Sosyal Görüşler ve Temsilcileri

Sosyal demokrasinin savunduğu eşitlik, adalet gibi kavramların sadece 19. ve 20. yüzyılın kavramları olmadığı bilinmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca, değişik dönemlerde değişik ülkelerde dile getirilen bu kavramlar, bilimsel anlamda hemen hemen her çağda tartışılmıştır.

Bu kavramların tartışıldığı eserlerin en bilineni Platon’un yazdığı “Devlet”dir. Adil bir sistemin ana hatlarını çizmeye çalışan Platon, ideal olanın arayışı içindedir⁵⁵.

⁵² Murat Sarıca, **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, 1999, İstanbul, s 210

⁵³ Şerafettin Turan, **Kökene Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi**, Tüses Yayınları, 2000, İstanbul s 60

⁵⁴ CHP Genel Merkez Yayınları, **Tüzük**, Ankara 1995 s 4

⁵⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s 67

Hançerlioğlu'na göre Platon, erdem ve ideal kavramlarını ele alıp, buradan gerçek olana ulaşmaya çalışmıştır⁵⁶. Erdem kavramını toplumun temel hedefi olarak algılayan Platon, ideal devleti oluşturmaya çalışırken, devleti (dönemin Site'si) oluşturan sınıflar arasında eşitliğin sağlanması, mülkiyetin ortadan kaldırılması gibi temel gereklilerden söz etmiştir.

Ancak, Thomas More'in bir hayal adasını anlattığı eseri "Utopia" bu konuda ortaya konan ilk ve ciddi eserlerden sayılmaktadır. İngiliz bir yargıç olan More, kitabında bir adada eşit biçimde yaşayan, eşit biçimde üreten, eşit biçimde paylaşan ve yasalar önünde eşit olan bir topluluktan söz etmiştir⁵⁷.

Günümüzde evrensel anlamda sosyal demokrasinin savunduğu bazı ilkelerin, yeni çağ Avrupa'sında bazı düşünür ve yazarlarca savunulduğunu görmek mümkündür. Bunların içinde en dikkat çekicileri erdem kavramını yeniden ele alan Montaigne, yine erdem kavramını önde tutarak skolastik düşünceye cephe açan ve deneysel bilimi öne çıkartan Francis Bacon, siyasal eşitsizlik kavramını ilk olarak kullanıp "**eşitsizlik**" üzerine incelemeler yapan Jean-Jacques Rousseau ve John Stuart Mill olarak sayılabilir.

2-) Sanayi Devrimi

Sosyal demokrasinin kuruluşu ve gelişmesinde, Avrupa kıtasının merkez olduğunu görülmektedir. 19. yüzyılda Avrupa'da hızlı gelişmelere neden olan Sanayi Devrimi, çeşitli siyasal akımların da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Buharın insanoğlu tarafından sanayide kullanılmasıyla birlikte Avrupa'nın zengin linyit ve taş kömürü yataklarına sahip olan ülkesi İngiltere endüstriyel gelişme büyük bir hız kazanmış, dokuma tezgahlarının hızla yayıldığı ülkede pamuk yetiştiriciliği ile birlikte tarımda da kayda değer bir gelişme yaşanmıştır. Crafts gibi kimi düşünürler, Sanayi Devrimi'ni ekonomik alanda yaşanan hızlı ve köklü bir değişim süreci olarak yorumlarken, genel anlamda 18 ve 19. yüzyıla damgası vuran bazı bilimsel buluşların; tekstil, demir ve çelik, enerji ve ulaşımda kullanılmasıyla

⁵⁶ Murat Sarıca, a.g.e, 1999, s 19

⁵⁷ Thomas More, **Utopia**, Türkçe'si Sabahattin Eyüboğlu, Mina Urgan, Vedat Günyol, Cem Yayınevi, 1989, s 45

ortaya çıkan hızlı değişim ve üretimdeki makineleşme ve artışı ifade etmek için kullanılmıştır⁵⁸.

Sanayi ve tarımda, birbirine bağlı olarak gerçekleşen üretim artışı, yeni pazarları, daha çok ve daha ucuz iş gücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Endüstriyel gelişmesini bütün dünya ülkelerinden daha hızlı sürdüren İngiltere, yeni pazarları denizaşırı ülkelerde ararken, daha fazla ve daha ucuz iş gücünü de kendi topraklarından gidermenin yolunu tutmuş, buna bağlı olarak da çeşitli sosyal sıkıntılar yaşanmıştır. Yaşanan sosyal ve siyasal sıkıntılar, varolan sistemlerin tartışılmasına neden olurken, “**daha fazla eşitlik, daha fazla özgürlük, daha iyi yaşam koşulları**” taleplerini dile getiren siyasal öngörüler gündeme gelmiştir.

Yaşanan bu hızlı değişim, bir yandan yeni ekonomik tanımları gündeme taşırken, bir yanda da yeni siyasi kurum ve kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Parlamenter demokrasiler ile birlikte genel oy talepleri sonucu yeni siyasi görüşler ve sonuçta da siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Duverger’e göre, genel oy hakkının yaygınlaşmasıyla Avrupa’da sosyalist partilerin sayısı artmış ve güçlenmişlerdir. Böylelikle Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı kavramlardan biri olarak Sosyalizmi söylemek çok yanıltıcı olmayacaktır. Sanayi devrimiyle birlikte işsizlik, hastalık güvencesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çocuk işçilerin çalıştırılmaması ve çalışma saatlerinin azaltılması gibi taleplerin dillendirildiği sosyal ve siyasal akım, sosyalizmdir.

Klasik liberal görüşün de savunduğu bütün insanların yasalar önünde eşit olduğu ve kendilerini yetiştirme hakkı buldukları felsefesini savunan bu görüş; bu amaca devlet müdahaleciliğiyle ulaşılabileceğine inanmıştır.

3-) Karl Marks ve Sosyalizm

Bu siyasal öngörüler içinde en fazla tartışılan ve yankı uyandıranlarından birisi hiç kuşkusuz, teorisini Karl Marks’ın oluşturduğu “**proletarya devrimi ve protetarya diktatörlüğünü**” öngören Sosyalizm olmuştur.

⁵⁸ Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, 2005, İstanbul, s 16

Bazı düşünörlere göre, bilimsel anlamda Karl Marks ve Friedrich Engels'in kaleme aldıkları yapıtlarda anılan Komünizm kavramını Platon'un Devlet'inde andığı, özel mülkiyetin ve sahiplenmeye dayanan evlilik kurumunun yasaklandığı sisteme kadar götürmek mümkündür.

Marks, kapitalist toplumu "**kapitalistler**" ve "**proleterler**" olarak ikiye ayırır. Marks, üretim sürecinin ana unsurlarından biri olan emeğin de, sürecin sonunda bir meta⁵⁹ haline geldiğini savunmuştur. Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından kaleme alınan Komünist Manifesto'da⁶⁰, Komünizm "**Proletarya'nın kurtuluş koşullarının öğretisi**" olarak tanımlanırken, Emil Durkheim gibi bazı düşünörlere Platon'dan Rousseau'ya kadar uzanan ancak bilimsel çerçeveye oturtulmamış komünist görüşleri "**ahlaki birer çözüm arayışı**" olarak yorumlamaktadır⁶¹. Proletaryayı, üretim araçlarına sahip olmayan ve tamamen kendi emeğiyle geçinen sınıf olarak tanımlayan Marks ve Engels, proletaryanın tamamen mülksüz olduğunu ve geçinmek için emeğini sattığını söyler. Proletaryanın emeğini satın alan ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmanın yanında, bu sürecin işlemlerini sağlayacak diğer hammaddeleri de satın alabilecek zenginliğe sahip olan sınıf ise kapitalistlerdir.

Sosyalistlerin, kapitalist topluma getirdikleri en ciddi eleştirilerden biri de "**meta**" kavramı olarak özetlenebilir. Sermaye birikimi kapitalist toplumların en belirgin özellikleri olarak görülürken⁶² bütün zenginliğin az sayıda insanın elinde toplandığı, geniş halk yığınlarının ise geçimlerini sağlayabilmek için emeklerini düşük bir ücret karşılığında satmak zorunda kaldıkları ve gerçekleştirilen üretimlerin tamamının üreticilerinin ihtiyaçlarını gidermek değil, pazara yönelik olduğu savunulmuştur. Marks'ın ortaya koyduğu öğretinin temelini, "**kapitalist sistemin emeğin sömürülmesine dayandığı**" biçiminde özetlenebilir⁶³. İşçi sınıfının göreceli bir özgürlüğü olduğunu ifade eden Marks'a göre, işçi sınıfı köle veya serften farklı olsa da; malın değerini ona harcanan emeğin oluşturduğunun altını çizerek, artı değerın sömürünün en önemli gerekçelerinden biri olduğunu savunmuştur.

⁵⁹ Karl Marks, **Kapital**, Türkçe'si Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1993, Ankara, s 193

⁶⁰ K. Marks, F. Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Türkçesi Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s 160

⁶¹ David Miller, **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Cilt II** Türkçe'si Bülent Peker-Nezvat Kırış, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995 s 35

⁶² John Eaton, **Ekonomik Politik**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1990, s 33

⁶³ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Türkçe'si Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s 240

Marks, yıllar boyunca tartışılacak öngörülerini sıralarken, kapitalistler ve işçiler olarak ikiye ayırdığı toplumdaki çelişkilere dikkat çekmiştir. Malın değerini, topluma yararı ile doğru orantılı olarak oranlayan Marks⁶⁴, aynı zamanda bu değeri üretime katılan ve topluma yararlı olarak ifade ettiği işçi sayısı ile de oranlamaktadır. Marks'a göre işçiler sayıca artmakta, bu artış kendi aralarında bir rekabet doğururken, daha ucuz işçiliği gündeme getirmekte, bu da kazançların yaşam sınırının altına düşmesine neden olmuştur. Kapitalist toplumun kendi içindeki çelişkiyi işaret etmeye çalışan Marks, işçilerin yaşam çizgisinin altında bir ücretle çalışmak zorunda kaldıklarını, kapitalistlerin de yeni pazarlar bulmak için denizaşırı ülkelere açılmak zorunda kalıp, ulusal ve uluslar arası rekabete gireceklerini, bunun da bir toplumsal kaosa neden olacağını öne sürmüştü, bu kaosun sonunda da proletarya diktatörlüğüne giden devrimin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur⁶⁵. Marks, bu noktada en güvendiği gücü de militan işçi sınıfı olarak dile getirmiştir. Marks'ın öğretilerinden yola çıkarak Rusya'da Bolşevik Devrimi'ni gerçekleştiren Lenin'e göre Marksist bir partinin varlığı, sosyalizm savaşında işçi sınıfının zaferinde en temel koşullardan biri olmuştur⁶⁶.

Marks'a göre, üretim sürecinin işleyişini birbiriyle rekabet halindeki özel girişimlerin elinden almak ve toplumsal bir planlamayla, toplumun bütününün katılımıyla, toplum yararına işletmek gerekmektedir. Mülkiyetin ortaklaşa olarak elde tutulması olarak da özetlenebilecek bu yapının, barışçı yöntemlerle yapılamaması durumunda şiddeti reddetmeyen Marks, dünyada protelaryaya karşı bir baskı ve sindirme yaşandığına işaret ederken, gerektiği durumda devrimin şiddet yoluyla yapılabileceğini de vurgulamıştır. Mücadele platformunu öncelikle, demokratik yapı olarak işaret eden Marks, proletarya ve köylülerin arasındaki zorunlu çıkar birlikteliğini de işaret ederek, köylü sınıfının da bu mücadelede işçi sınıfına destek vereceğine inandığının altını çizmiştir.

⁶⁴ Karl Marks, a.g.e, 1993, s 62

⁶⁵ John Vaizey, a.g.e 1975 s 37

⁶⁶ M.A. Suslov, **İşçi Sınıfının Enternasyonalci Öğretisi, Markçılık-Lenincilik**, Türkçesi Cemil Aslan, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976, s 18

Marks'la birlikte anılan “**Tarihsel Maddecilik**” felsefesi de, üretim ilişkisine bağlı olarak bir toplumun sahip olduğu bütün siyasal, dinsel ve hukuki düzenin biçimleneceği şeklinde özetlemek mümkündür⁶⁷.

4-) Revizyonistler ve Sosyal Demokrasinin Doğuşu

Marks'ın bu öngörülleri gerek yaşadığı dönemde ve gerekse, ölümünden sonraki yıllarda yeryüzünde çok tartışılmış ve pek çok taraftar bulmuşsa da, özellikle Edward Bernstein, bu ideolojiye yeni yorumlar getirmiş ve ortaya koyduğu daha uzlaşmacı öngörülleri “**revizyonist**” bir akımın yolunu açmıştır. Marks gibi, Alman kökenli olan Edward Bernstein, kapitalist toplum düzenini şiddete dayalı devrimle değiştirme yerine⁶⁸ demokratik yollardan yapılacak ve süreç içinde tamamlanacak bir mücadeleyi benimsemiştir. Bernstein'ın bu önerileri, zaman içinde Almanya'da tartışılmıştır.

Karl Marks, kapitalist toplumun kendi içindeki çelişkilerinin yaşatacağı kaosun bir proletarya ihtilali ve dolayısıyla sosyalizme gideceğini savunurken, aynı zamanda Marks'ın yakın bir dostu da olan Bernstein, proletarya diktatörlüğünden daha fazla “**halk yararı**” kavramını savunmuştur⁶⁹. Gerektiğinde diğer partilerle ve devletle uzlaşma içinde olmakta sakınca görmeyen Bernstein, genel seçimlerde oy alabilmek için Alman Sosyal Demokrat Parti'nin Marksist söylemin keskin ifadelerinden uzaklaşması gerektiğini savunmuştur.

Bernstein, Marksizmin ihtilalci söyleminin yerine “**herkese eşit oy hakkı, kamunun tekel ve tröstleri düzene sokucu müdahalesi, vergilerde yeni düzenlemeler**” gibi daha farklı talepleri dile getirmiş ve bunun Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ana hedefleri olması için çaba harcamıştır. Yoksulluğun sadece sanayi devriminin etkisindeki ülkelerde yaşanmadığını savunan Bernstein, Marks'ın aksine kapitalist toplumdaki giderek artan çelişkilerin küçük burjuvaziye ortadan kaldırmağını, işçi sınıfı arasında da farklı kesimlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu savunmuştur.

⁶⁷ Gaetano Mosca, **Siyasi Doktrinler Tarihi**, Türkçesi Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1963, s. 230

⁶⁸ Haluk Özdalga, **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 58

⁶⁹ John Vaizey, a.g.e, 1974 s. 49

Sosyal demokrasi tanımının peşinde koşanlar ve bu ideolojinin gelişmesi yönünde çaba harcayan pek çok insan, uzun yıllar süren amansız bir çabanın içine girerken, bu soruların yanıtı ancak Sosyalist Enternasyonal'in 1951'de Frankfurt'ta yaptığı toplantının sonuç bildirgesinde yanıtını bulmuştur.

Karl Marks'ın sınıf savaşı temeline dayalı ve proletarya diktatörlüğünü hedefleyen doktrinini tartışan başta Bernstein olmak üzere sosyal demokrat görüşün savunucuları, özellikle Almanya'da Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde ihtilalci görüşle uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır. Alman Sosyal Demokrat Parti⁷⁰ her ne kadar 1890 yılında kurulmuşsa da, Almanya'nın Gotha kentinde bir araya gelen Alman Sosyalist İşçi Partisi, tarihe Gotha Programı olarak geçecek olan **“sosyalizmin yasal bir mücadeleyle kurulması, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, genel ve gizli oy hakkının tanınması, sendikal örgütlenmedeki sınırlamaların kaldırılması, adil vergilendirme”** gibi bir takım somut talepleri 1875'te dile getirmiştir.

Bernstein'e göre, devlet ve toplumun, devrim ya da sosyal çelişkilerin artırılmasıyla değil ancak halkın isteğiyle ve bir evrim içinde demokratik yollarla dönüştürülmesi daha makul bir yöntem kabul edilmelidir. Karl Marks'ın ileri sürdüğü ekonomik tezlerin gerçekleşmediğini tespit eden Bernstein, Marks'ın ileri sürdüğü servetin daha az sayıda insanın elinde toplanması ve yoksulluğun giderek artan bir çelişki yaratması yönündeki varsayımının gerçekleşmediğini⁷¹; hisse senedi yöntemiyle sermayenin yaygınlaştığının ve kapitalizmin de kredi mekanizmaları, gümrük vergisi gibi uygulamalarla bunalımdan çıkabildiğini tespit etmiştir.

Sosyal demokrasi ile Marksist köken arasındaki ayrım, belki en çarpıcı ve en dikkat çekici şekilde bu noktada ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin bütün hızıyla sürdüğü Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde, Marks ve Engels'in tanımladığı gibi bir büyük devrimle ilgili ciddi bir hareket olmamış; bu görüşler küçük işçi birliklerinin savunduğu **“ütopik”** değerler olarak kalırken, sosyal demokrasi daha geniş bir taban bulmuştur. Almanya, İngiltere, İsveç ve Fransa'da sosyal demokrat partiler, proletarya devrimi ve diktatörlüğü gibi radikal söylemler yerine, kendilerine özgü reformcu çizgileriyle dikkat çekip taban bulmuşlardır.

⁷⁰ Haluk Özdalga, a.g.e, 2000, s 49

⁷¹ Aytekin Yılmaz, a.g.e, 2003, s 65

Ancak, özellikle Almanya'da Bismark'ın baskıcı yönetiminin Alman Sosyalist İşçi Partisi'nin bazı görüşlerinde radikalleşmeye neden olduğu şeklinde tespitler de yapılagelmiştir.

Almanya'da Bernstein, ihtilalci sosyalizmi reddederek yeni bir tartışma başlatırken aynı dönemlerde İngiltere'de de "**Fabianlar**" olarak anılan bir grup da, anayasaya ve demokratik kurallara bağlı olarak ihtilalciliği reddeden bir anti kapitalist mücadele yöntemini benimsemiştir. Fabianizm'e⁷² göre yoksulluğu ortadan kaldırmak için, bir program çerçevesinde kamu yatırımlarıyla yola çıkılabilecektir. Fabianistler, yaşanan sıkıntıların temelinde, kapitalizmin plansızlığını göstermiştir.

İngiltere'deki Fabian topluluğundan önce, bir kapitalist olduğu halde yaptığı yatırımlar ve oluşturduğu işçi evleri ve kooperatifleşme ile çağına göre aykırı sayılabilecek işlere imza atan Robert Owen'den sözedilebilir. Sarıca'ya⁷³ göre ütopyacı bir örnek olan Owen, insan karakterini çevresinin meydana getirdiği inancıyla yola çıkarak önce çevreyi değiştirmeye çalışmıştır. Owen'in İngiltere'de sürdürdüğü çabaların en somut sonuçlarından birisi de, küçük çocukların fabrika işçisi olmalarının engellenmesini sağlayan yasal düzenlemenin yapılmış olmasıdır.

İngiltere'de Owen dışında, John-Stuart Mill gibi bazı düşünürler Fabianist düşüncenin temellerini atmıştır. John Stuart Mill'in görüşleri zaman içinde, "**mümkün olan en büyük sayıdaki insanın, en büyük mutluluğu**" şeklinde formüle edilmiştir.

Almanya ve İngiltere'de Sosyal Demokratlar, demokratik parlamenter zeminde ihtilalci olmayan bir mücadeleyi sürdürme konusunda, radikal Marksist görüşlerle mücadele edip, bu konuda önemli bir güç kazanırken, aynı dönemlerde İsveç'te çok daha sakin ve sosyal demokrasi adına çok daha rahat bir mücadele yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Tarihe 1882 İsveç Sosyal Demokrat İşçi Birliği'nin programı⁷⁴ olarak geçen metin, aynı zamanda İsveç Sosyal Demokrasi'sinin de ilk somut siyasal programı olarak adlandırılmıştır. Emeği her türlü zenginlik ve kültürün kaynağı olarak nitelendiren programa göre, bu nedenle emeğin sonucunda ortaya çıkan her tür kazancın da yine emeğin sahibine yani çalışanlara ait olması gerekmektedir. Bazı yorumlara göre, yayınlanan bu bildiri kendisinden 7 yıl önce yayınlanan Gotha

⁷² John Vaizey, a.g.e, 1974 s 63

⁷³ Murat Sarıca, a.g.e, 1999, s 135

⁷⁴ Haluk Özdalga, a.g.e, 2000, s 13

Programı'ndan etkilenmiş, ancak buradaki bazı ifadelerin değiştirilmesi, Özdalga tarafından **“Gotha Programındaki ileri sürülen düşüncelerin kuşkuyla karşılanmış”** olması olarak yorumlanmıştır.

İsveç'te de, tıpkı Almanya ve İngiltere'de olduğu gibi mücadelenin yöntemi ve mücadele sonunda varılması hedeflenen biçimle ilgili tartışmalar yaşanmış ancak, bu tartışmalar İsveç'te çok daha kısa sürmüş ve mücadelenin parlamenter düzen içinde yapılmasıyla ilgili görüş ağırlık kazanmıştır.

Sonuç olarak, sosyal demokrasinin tarihi kökenleri incelendiğinde ilk başta işçi sınıfına ve işçi hareketlerine dayandığı; ancak süreç içinde orta sınıfı da kucaklayarak geniş bir taban bulan bir kitle hareketi tanımlaması yapılabilir. Sosyal demokrasinin gelişim evresi içinde, demokratik düzen içinde, sosyal adaletin sağlanması, gelir eşitsizliğinin giderilmesi; özel yatırımlara sınırlamalar getirilmeden kamu yatırımlarının verimli örneklerinin ortaya konabilmesi gibi temel nedenler, sosyal demokrasinin gelişmesi ve benimsenmesinde önemli etkenlerdendir.

C- Sosyal Demokrasi'nin İlkeleri-Temel Nitelikleri:

Sosyal demokrasinin temel nitelikleri ve evrensel ilkelerinin, kapitalizmin eleştirisinden doğduğu bilinmektedir. Kendini, kapitalizmi ve liberalizmi aşacak bir sosyal proje⁷⁵ olarak tanımlayan sosyal demokrasi kuramının öncülerinden John Stuart Mill ve Fabianlar öncelikle liberalizmin açmazları üzerinde ana ilkeleri geliştirmişlerdir. Geliştirilen görüşlere göre; belli bir düzeyin üzerindeki eşitsizler sosyal özerkliği zedeler; yani işçilerin onurlarını zedeleyen bir bağımlılık ve bağılılık ilişkisi doğurmuştur. Ayrıca insan onuruna yakışmayan iş ilişkileri temel haklara aykırı bir yapıya neden olurken; sosyal, ekonomik ve eğitime bağlı eşitsizlikler, bu eşitsizliğe uğrayanların siyasal yurttaşlık haklarını engeller yani siyasal özerklik zedelenmiştir.

Bu anlayışla yola çıkan sosyal demokrat ideologlar, 19 yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl boyunca gerek ideolojik tartışmalar ve gerekse uygulamalarla sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri ve temel niteliklerini olgunlaştırmaya çalışmıştır. Bu çabalarda hiç kuşkusuz, **“özgürlük, eşitlik, adalet ve dayanışma”** kavramları hep ön

⁷⁵ Thomas Meyer, **Sosyal Demokrasinin Geleceği**, Türkçe'si: Onur Bilge Kula, Nihat Ünler, Oktay Saydam, SODEV Yayınları, İstanbul 2005, s 10

planda olmuştur. Bu tartışmalara yön veren ise klasik demokrasi tanımında yer alan **“halkın müşterek iradesi”**⁷⁶ kavramı olmuştur.

Çağdaş Avrupa uygarlığının temellerini de oluşturan Rönesans ve Reform ile 1789 Fransız Devrimi'nin de güçlendirdiği **“özgürlük, eşitlik, adalet, dayanışma”** kavramları, sosyal demokrasinin temelini oluşturan görüşler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Fransız Devrimi'nden hemen sonra Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet ve ulusçuluk akımları ve ulusların kendi kaderini tayin etme hakkına olan yaygın inanış; ilerleyen yıllarda bireyin kendi kaderini tayin hakkına kadar uzanmış ve sosyal demokrasinin tartışma konularından biri olmuştur.

1-) Sosyal Demokrat Partilerin, Marksist Partilerle Ayrırımları:

Sosyal demokrat partiler ile Marksist kökene dayanan partiler arasındaki en belirgin ideolojik ayrım, **“proletarya devrimi”** ve yönetim biçiminin de **“proletarya diktatörlüğü”** olup olmayacağı noktasında yapılmıştır.

Marksist kökene dayalı partiler, özellikle kapitalizmin gelişim sürecini tamamlayıp emperyalist bir nitelik kazanmasıyla birlikte proletarya devrimini kaçınılmaz bir sonuç olarak ele alırken⁷⁷, son bağlamdaki hedefleri de proletarya diktatörlüğünün kurulmasıdır. Ancak, sosyal demokrat partiler; sınıf mücadelesinin meşru ve yasal zeminde yapılması gerektiğini savunup, ne proletarya devrimi ne de proletarya diktatörlüğünü hedeflememiştir.

İkinci bir ayrılık noktası ise her iki dünya görüşünün, ekonomik yaşam ve mülkiyet kavramlarına bakışlarındaki farklılıktır. Marksist dünya görüşü, özel mülkiyeti mümkün olduğunca sınırlandırıp daraltmayı, mümkünse en aza indirmeyi amaçlarken; sosyal demokrat dünya görüşü gerek çıkış noktasında ve gerekse günümüze kadar gelen şekliyle, özel mülkiyete ilişkin herhangi bir sınırlamayı programına almamıştır.

Marksist partiler, ekonomik sistem itibarıyla katı bir devletçilikten ve müdahaleden yana tavır koyarlarken, sosyal demokrat dünya görüşü ise özellikle 20.

⁷⁶ Joseph Schempeter, **Sosyalizm ve Demokrasi**, Varlık Yayınları, 1967, s 149

⁷⁷ Yurdakul Fincancı, **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1993, s 22-23

yüzyılın ilk yarısında karma bir ekonomik politika, sonraki süreçte ise “**sosyal piyasa ekonomisi**” olarak adlandırılan sistemden yana tavır koymuşlardır.

2-) Sosyal Demokrat Partilerin, Liberal Görüşten Ayrılıkları:

İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği yıllarda neredeyse bütün Avrupa'da egemen olan sosyal demokrat iktidarlar, ciddi bir ekonomik ve sosyal başarıya imza atarken; aynı zamanda Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz'e egemen olan baskıcı sağ iktidarların İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmeleri ve bu kanlı savaşın suçlusu olarak görülmeleri, Avrupa'da sosyal demokratların karşılına ciddi birer alternatif çıkmasına engel olmuştur.

Bu nedenle, bütün Avrupa'da 1970'lere kadar sürecektir sosyal demokrat iktidar egemen olurken, elde edilen ekonomik başarı, sağlık, eğitim ve sanayileşmeye ilişkin alınan önemli mesafeler, liberallerin ya da muhafazakarların geri planda kalmasına neden olmuştur. Ancak 1970'lere gelindiğinde başlayan petrol krizi ve ekonomik tıkanıklık, sosyal demokrasinin karşısında bir liberal sağ, muhafazakar sağ seçeneğini üretmiştir. Özellikle sosyal demokrat yönetimler döneminde, kamu harcama ve yatırımlarının artması, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi, eğitim ve sağlık alanında atılan toplumsal adımlar, önemli bir avantaj olarak görülürken; bunların işverenlerden alınan yüksek vergilerle karşılanması, sayısı hızla artan ve örgütlenen işçi sınıfının anarşiye yol açtığı savının giderek güçlenmesi, artan enflasyon oranları, dış pazarlarda yaşanan tıkanıklık ekonomik durgunluğa yol açmış aynı zamanda liberal ve tutucu sağın gelişmesinin zeminini hazırlamıştır. Liberal ve muhafazakar sağ, birey kavramını öne çıkartmış; sosyal refah devleti harcamalarının ve yüksek işçi ücretlerinin bireyin gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğu savını kullanmıştır.

Bir de, serbest piyasa sloganının; ekonomik ve siyasi alanda yeni açılımlar sağlanması Almanya, Fransa ve İngiltere'de sosyal demokrat iktidarların yerlerini liberal veya muhafazakar sağa bırakmalarına neden olmuştur.

Batı Avrupa'daki bu konjonktürel değişim sırasında kullanılan “**birey**” kavramı, ilerleyen yıllarda Sosyal Demokrasi'nin yeni çıkışlar aradığı bir dönemde ortaya konan 3. Yol'un oluşturulmasında etkin bir söylem olarak dikkati çekmiştir.

3-) Sosyal Demokrat Partilerin Faşist Partilerden Ayrılıkları:

Faşist partilerde bulunan katı ve baskıcı ideolojik yapılanma Sosyal Demokrat Partilerde bulunmamaktadır. Kapitalist otoriter rejimler arasında sayılan Faşizm⁷⁸ ve bu siyasal rejimin tek uygulayıcı siyasi kurumu ve hakimi olan faşist partileri demokrasi adına tehlikeli görmektedir.

Demokrasilerdeki çoğulcu yaklaşımı ve çoğulcu temsili reddeden faşist siyasal düşünce, tek parti, göstermelik bir parlamento ve seçim sistemi uygulamaktadır. Faşist düşünce, egemen sınıfın yanında yer alırken, ırkçı söylemleri öne çıkarmaktadır. Sosyal demokrasi ise parlamenter demokratik sisteme bağlı, tek bir sınıfın egemenliği yerine, eşitlikçi bir anlayışı benimseyen, ulusçu inançlara rağmen enternasyonal düzeyde işbirliği ve görüşlere açık bir ekonomik ve siyasal sistem olarak dikkat çekmektedir.

Faşizmdeki, yurttaşı geri plana iten ve devleti öne çıkartan anlayışa da karşı olan Sosyal Demokrasi, siyasal, kültürel ve ekonomik özgürlükten yanadır.

D- Sosyal Demokrasi'de Yeni Arayışlar:

Küreselleşme, günümüzde neredeyse bütün dünyanın üzerinde tartıştığı ve henüz tam olarak tanımlayamadığı bir olgudur. Sosyal demokrasi de, neo-liberal politikaların yaygınlaşıp güçlendiği, küreselleşmenin kendini bütün ağırlığıyla hissettirdiği bir dönemde, gerek neo-liberal politikalara ve gerekse küreselleşmeye seçenek olabilecek yeni arayışların içine girmiştir.

Günümüz sosyal demokrasi dünyasına 3. Yol tartışmaları damgasını vurmuştur. İngiliz İşçi Partisi Genel Başkanı Tony Blair ile Alman Sosyal Demokrat Partisi eski Genel Başkanı Gerhard Schröder tarafından ortaya konan 3. Yol tartışmaları genel olarak, sosyal demokrasinin ana çizgilerini koruyarak evrimleşmesi olarak adlandırılmakla birlikte, değişik çevreler tarafından da kuşkuyla karşılandığı bilinmektedir. 3. Yol'la ilgili gelişme ve tespitlere geçmeden önce, özellikle İngiliz İşçi Partisi'ndeki gelişmelere kısaca göz atmak; 3. Yol'un daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

⁷⁸ Nazif Akçalı, **Çağdaş Siyasal Rejimler**, Bilgehan Basımevi, 1988, İzmir, s 165

1- Küreselleşme:

Bu güne kadar tam ve net bir tanımı yapılamayan kavramın, ilk olarak 15 Kasım 1975'te Paris'te bir araya gelen altı ülkenin hükümet ve devlet başkanlarının yaptığı toplantıdan sonra kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, günümüzde G7'ler diye de anılan Dünya Ekonomik Zirvesi'nin ilki olarak da kabul edilen bu toplantıda kullanılan küreselleşme ve entegrasyon sözcükleri; üretim ilişkilerinden ekonomiye, haberleşmeden ileri teknolojilerin kullanıldığı üretim ve hizmet sektörlerini tanımlamak için kullanılmaktadır⁷⁹.

Kimi düşünür ve yazarlara göre, küreselleşme günümüze ait bir kavram değildir ancak günümüzde daha sıklıkta kullanılmaya başlamış ve etkileri görülmüştür⁸⁰. Genel anlamda, ulus devlet kavramını ve ulusal egemenliği tehdit eden bu kavram, aynı zamanda sosyal devlet olgusunu da tartışılır hale getirmiş; üretim ilişkilerinde yeni bir tanımlamaya gidilmesine neden olmuş, farklı toplumsal kesimlerin tanımlanmasına yol açmıştır⁸¹.

Küreselleşmeyi, kapitalist sermaye birikiminin yeni bir aşaması olarak tanımlayan Burhan Şenatalar⁸², kavramı tanımlarken; sadece ekonomik bir süreç olmadığını vurgulamaktadır. Küreselleşmeyi ABD tarafından yönlendirilen, ülkeden ülkeye farklı tepkilerle karşılanıp, farklı şekillerde algılanan bir süreç olarak tanımlayan Şenatalar, sürecin teknolojik boyutunun da olduğunu ifade etmektedir. Şenatalar'a göre, küreselleşme karşısında sosyal devlet önemini kaybetmemiştir. Buna göre piyasanın düzenlenmesi açısından, devlete halen görevler düşmekte; kamu hizmetlerinin kaliteli ve düşük maliyetli olması için kamunun en az özel sektör kadar önde olması gerekmektedir.

⁷⁹ Abdülkadir Şenkal, a.g.e, 2005, s 101-102

⁸⁰ Tülay Özüerman, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Tartışma Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 202-203

⁸¹ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, a.g.e, 2005, s 240-241

⁸² Burhan Şenatalar, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Tartışma Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 218-219

Küreselleşmeye ilişkin henüz net ve ortak bir tanımlamanın yapılmamış olduğunu söyleyen Şenkal, nitelik açısından küreselleşmenin özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır⁸³.

“Küreselleşme, yerelden küresele doğru diyalektik bir ilişki içinde bütün insanlık sürecini temsil eder. Toplumun bütün basamakları küreselleşme diyalektiğinden sıkı bir şekilde etkilenmişlerdir. Kapitalizmdeki bu şekillendirme toplumsal zıtlıklara dayanan yapılanmalardan biridir. Küreselleşmenin belirgin ayırt edici özelliği, insan yaşamını tehlikeye uğratmasıdır”

Şenkal’a⁸⁴ göre küreselleşme üretim tekniklerinden, sosyal politika ve sosyal devlet anlayışına kadar bir dizi değişikliğe neden olurken; en önemli sonucu da toplumda “sosyal dışlanma” yaşanmasıdır. Sosyal dışlanma kavramı da, özellikle Üçüncü Yol teorisyenlerinin üzerinde durduğu ve çözüm aradığı en önemli konulardan biridir. Küreselleşmenin salt ekonomik bir kavram olmadığına inanan kimi toplumbilimciler, küreselleşmeyi yine salt teknolojik gelişmelerin sonuçlarına bağlamanın yanlışlığını da savunmuştur. Buharlı makineyi birinci devrim, elektriğin sanayide kullanılmasını ikinci devrim ve bilgisayar ile teknolojiadaki gelişimi de üçüncü devrim sayan anlayışın kabul edilebilir nitelikte olduğu, ancak küreselleşme eşittir teknolojik devrim denkleminin yanlış olduğu vurgulanmıştır⁸⁵. Sosyal Devlet kavramının, küreselleşme süreci içinde; kamu harcamalarının milli gelir içinde her yıl artan ve neredeyse milli gelirin yarısına kadar çıkmasıyla oluşan Fiskal Kriz nedeniyle zorlandığını söyleyen Hürşit Güneş’e göre, sosyal demokrasi girdiği bunalımdan çıkmak için farklı alanlara kaymıştır⁸⁶. Batılı sosyal demokratlar; bunalımı aşmak için azınlık hakları, bireysel özellikler, çok sesli ve çok renkli bir toplumsal yapı, sosyal devlet ilkesinin yeniden değerlendirilmesi gibi yeni alanlara yönelmiştir.

Antony Giddens, küreselleşmeyi, kapitalist dünya sistemi, ulus devlet sistemi, dünya askeri sistemi ve uluslar arası işbölümü olarak dört boyuta ayırmıştır. Buna göre, kapitalist dünya sistemi; ekonomiyi belli çıkarlar lehine küreselleştirmek için

⁸³ Abdülkadir Şenkal, a.g.e, 2005, s 102

⁸⁴ Burhan Şenatalar, a.g.e, 2004, s 365

⁸⁵ Burhan Şenatalar, a.g.e, 2004, s 218

⁸⁶ Hürşit Güneş, **Ne Olacak Bu CHP’nin Hali Tartışma Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir s 154-155

tasarlanan bir politikadır. Dünya düzeni siyasi değil ekonomik düzlemde oluşturulur, dünya ekonomisi de ticaret, sermaye ve üretim ilişkileri açısından bütünleşik bir yapı sergiler. Ulus devletler ise küreselleşmenin ikinci bir boyutunu oluşturur ve küresel politikalarla ilgili yerel ölçekte karar alıp, yön verici olurlar. Askeri boyutla da, dünyanın herhangi bir bölgesinde çıkan bir askeri çatışmanın, küresel bir sorun haline gelebileceği ifade edilmektedir. Küresel işbölümü ise emek, sermaye ve doğal kaynak üçlüsünün; kullanımıyla ortaya çıkmaktadır⁸⁷.

Küreselleşme nedeniyle, ülke ekonomileri için alınacak kararlarda ülke dışındaki çeşitli ekonomik ve sosyal parametrelerin devreye girdiğine dikkat çeken Kemal Derviş'e göre, bu durum ulus devletlerin politika alanlarını daraltmaktadır. Uluslararası sermayenin yaygınlaşması, finans piyasalarının iletişim olanaklarından yararlanıp kısa sürede harekete geçebilmesi gibi nedenlerle küreselleşme, karşı çıkılsa da çıkılmasa da bütün dünyada kendini hissettiren bir olgu haline gelmiştir⁸⁸.

Küreselleşmenin, çeşitli toplumsal riskler taşıdığına inanan Thomas Meyer; bu riskleri şöyle sıralamıştır⁸⁹:

“Pazarlar, doğal devrinin yıkımı, göç, örgütlü suç ve elektronik kitle iletişim araçları giderek ulusal sınırları aşarken, demokrasi özde ulus devletin oluşturduğu eylem çerçevesiyle sınırlıdır. Bu nedenden ötürü vatandaşlık hakları etkisiz hale gelip, ilkeler zarar görebilir; buysa, demokrasinin eylem alanı ile meşruiyetinin tehdit altına girmesi demektir. Günümüzde iktisadi küreselleşme, ulusal sınırların ortadan kaldırılmasında yoğunlaşmaktadır. Buysa pazarların, kültürel, toplumsal ve ekolojik çerçevelerini oluşturan yapıların sökülmesini beraberinde getirir. Ne var ki, pazar kapitalizmini evcilleştirip kabul edilebilir kılan yapılar şimdiye dek tam da bunlardı. Bu yapıların ortadan kaldırılması, modern demokrasinin temellerini tehdit etmektedir. Küreselleşmenin ön ayak olduğu Pazar yönelimli modernleşme, giderek siyasal ve toplumsal temel haklardan ayrılmaktadır. Bu gelişmenin ardındaki güçler büyük ölçüde siyasal

⁸⁷ Abdülkadir Şenkal, a.g.e, 2005, s 104

⁸⁸ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, a.g.e, 2005 syf 242

⁸⁹ Thomas Meyer, a.g.e, 2005, s 146

denetimin dışına çıkmakta, böyle olunca, gelişmelerden doğrudan etkilenen kişiler ve onların hakları karşısında bir sorumluluk da söz konusu olmaz. Ulusal sınırları aşan süreçlerin beraberinde getirdiği sorunlar ve sonuçlar, bir çok ulusal toplumun aynı siyasal kaderi paylaşmasına neden olurken, onların ortak biçimde eylemde bulunabilmeleri için gerekli olan araçları yaratmamıştır.”

2- Küreselleşme Karşısında Sosyal Demokrasi:

1930’lu yıllardan sonra uygulanan Keynesçi ekonomik politikaların verdiği başarılı sonuçlarla 1970’li yılların sonuna kadar Avrupa’nın pek çok ülkesinde iktidarda kalmayı başaran sosyal demokrasi, 1980’den sonraki süreçte belirgin bir gerileme yaşamıştır. Bu tarihten itibaren yükselen küreselleşme dalgasına karşı durabilmek için de kendi içinde tartışmalar ve çeşitli çözümler yapmıştır.

Sosyal demokrasinin, 1980’li yıllarda neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin yükselişine karşılık; bir duraklama yaşadığı şeklindeki yorumların gerçekleri yansıtmadığını söyleyen İhsan Kamalak⁹⁰; İspanya, Fransa ve Yunanistan gibi ülkelerle Avustralya’da sosyal demokrat partilerin önemli seçim başarıları kazandığını hatırlatarak, bu sürece ek olarak sosyal demokrat partilerin programlarında çevre, barış ve kadın gibi yeni vurguların da yapıldığını hatırlatmaktadır. Kalamak, bu süreci sosyal demokrasinin kendi içinde sahip olduğu ilerlemecilik ilkesi ile tutarlı bulduğunu da ifade etmiştir.

Bu arayışlardan ve çözümlerden en önemlisi Üçüncü Yol’u oluştururken, bunun dışında da çeşitli tartışmalar yapılmış; çeşitli önermeler geliştirilmiştir. Sosyal demokrasinin küreselleşme karşısında güç duruma düştüğüne işaret eden Kemal Derviş, yaşanan temel sıkıntıyı sosyal Demokrasinin ulus devletten gelen kamu gücünü kullanmak istemesi, küreselleşen ekonominin bunu yapmasını engellemesi olarak ifade etmektedir. Derviş’e göre; uluslararası işbirliği ve geliştirilecek denetleme

⁹⁰ İhsan Kamalak, **Avrupa Sosyal Demokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Küreselleşme Koşullarındaki Geçerliliği Üzerine Bir İnceleme**, ODTÜ, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s 310-311

ile küreselleşme dizginlenebilecektir. Bu noktada ise çok taraflılık, uluslararası düzeyde hukukun üstünlüğü, demokratik meşruiyet kavramı öne çıkmaktadır⁹¹.

Sosyal demokrasinin sosyal devlet ilkesinden vazgeçmesinin mümkün olmadığını altını çizen Derviş, devletin faaliyet alanı ve harcamalarındaki artışın tartışılması ve çözümlenmesi gereken bir sorun olduğunu; buna rağmen sosyal devlet ilkesinin geliştirilerek sürdürüldüğünü söylemektedir. Devlet bazı sosyal hizmetlerin özel sektör tarafından da yapılmasının önünü açarken, aynı zamanda dar gelirliilerin bu hizmetlerden yararlanmasını sağlamalıdır. Bu çerçevede yeni refah devletine, yoksullukla mücadelede yeni programlar geliştirmek, katılımcılığı sağlamak, fırsat eşitliğini sağlamak, ileri teknolojiye ilişkin olanakları özel sektörden yararlanarak devreye sokmak, değişen sosyolojik yapının ortaya çıkardığı yeni eşitsizler konusunda açılımlar getirip, politikalar üretme görevi düşmektedir⁹².

Aynı zamanda CHP'nin ortak üye olduğu Avrupa Sosyalistleri Partisi PES'in, "**küresel demokrasi**" arayışlarına dikkat çeken Derviş, bu konuda sosyal demokrat partiler arasında geliştirilecek uluslararası işbirliği kadar Birleşmiş Milletler aracılığıyla yapılacak düzenlemelerin de önem taşıdığına vurgu yapmıştır⁹³.

Küreselleşmeyle birlikte, ulus devlet, ulusal sınırlar, egemenlik gibi kavramların başkalaşıma uğradığı ve bunların ulus üstü bir havuza aktarıldığını söyleyen başka bir görüşe göre ise; küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve geçmişe oranla önem daha da artan "**birey**" kavramı sosyal demokrasinin yeni hedef noktası olmalıdır. Ayrıca, yine küreselleşmeyle ortaya çıkan yeni üretim ilişkilerinde "**bilgi**", klasik üretim sürecindeki hammadde, işçilik ve enerji gibi kavramlardan daha fazla öne çıkmış; bu da bilgiyi üreten ve sahip olanın önemini artırmıştır. Yine küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan göç ve kentleşme kavramları da sosyal demokrasinin yeni alanları olmalıdır. Küreselleşmenin sonucu yaşanan çeşitli ezilmişlikler; eğitim, sağlık, kentleşme, gençlik ve kadın sosyal demokrasinin geliştireceği yeni söylemlerde üzerinde durulması ve ilgi gösterilmesi gereken alanlardır.⁹⁴

⁹¹ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, a.g.e, 2006 s 246-247

⁹² Kemal Derviş, a.g.e 2006, s 232-237

⁹³ Kemal Derviş, a.g.e 2006, s 248

⁹⁴ Aydın Cıngı, **Siyasette Yenilenme, Solda Yeni Parti Arayışları**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2001, s 15-23

Ekonomik alanda yaşanan küreselleşme nedeniyle, demokrasinin de küreselleşmesi gerektiğini savunan Thomas Meyer⁹⁵, doğacak siyasal sorunların küresel düzeyde tartışılmasının güvence altına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre, liberal demokrasinin karar verme ve eylem süreçleri güvence altına alınmalıdır. Ulus devlet çerçevesinde çözümlenebilen sorunlar için, demokratik karar verme süreçleri de güvenceye alınmalı; açık pazarların küresel, toplumsal, siyasal ve ekolojik bir çerçeveye oturtulmalı; siyasal eylemliliğin ön koşulları her toplumda güvence altına alınmalıdır. Meyer ayrıca, süresi kesin olarak kestirilememekle birlikte; çağdaş toplumların küreselleşmenin doğurduğu riskleri yok edebileceğini, bu nedenle küreselleşmenin “hayatın gerçeği” olarak kabul edilmemesi gerektiğine inandığını da söylemiştir.

a- İngiliz İşçi Partisi’ndeki Gelişmeler:

Sosyal demokrasi tarihinde en az Almanya kadar büyük öneme ve tarihi bir geçmişe sahip olan İngiltere’de, ilk sosyal demokrat hareket Fabian hareketi olarak bilinmektedir. Fabian hareketinin de katkılarıyla İngiltere’de Bağımsız İşçi Partisi ve Demokratik Federasyon kurulmuştur. 1900 tarihinde ise günümüz İşçi Partisi’nin çekirdeği kabul edilen İşçi Temsil Komitesi kurulan İngiltere’de, bu oluşum adını 1906 yılında İşçi Partisi olarak değiştirir.

İngiltere’de, Liberal Parti’yle yapılan çeşitli işbirlikleriyle birlikte kısa sürede örgütlenen ve ciddi seçim başarıları kazanan İşçi Partisi, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce ve hemen savaş sonrasında iktidara gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaygın bir uygulama alanı bulan Keynesçi ekonomi politikalarının en sadık uygulayıcılarından biri olan İngiltere’de, ekonomik tıkanıklık ve durgunluğu kamu yatırımlarıyla aşmış ve tıpkı Keynes’in teorilerinde söylediği gibi işsizliği bu şekilde çözebilmiştir.

Hem Keynesçi görüşe dayanan devletçi politikadaki başarılar hem de büyük savaş sonrasındaki uygulamalarla İngiltere’de uzun bir süre iktidarda kalmayı başaran İşçi Partisi, iktidarı 1979 yılında Teacher liderliğini Muhafazakar Parti’ye kaptırmıştır. Bu durum İngiliz İşçi Partisi içinde, kamu mülkiyetini, sendikaları, yüksek vergiyi ve ağır sanayiye savunan bir kesimle, yeni çalışma koşulları, kamu

⁹⁵ Thomas Meyer, a.g.e 2005, s 147-148

hizmetlerinin iyileştirilmesi, çevrenin korunması, kadın ve aileye daha fazla önem verilmesini talep eden kesimin rekabeti yaşanmıştır.

Bu rekabet çerçevesinde İşçi Partisi Genel Başkanı Neil Kinnock, partisinde **“kurumsal yapıda reform, politikalarda değişim ve imaj değişikliği”** konularında bir yenileşmeye gitmiştir⁹⁶. Buna bağlı olarak, partide üyelik anlayışı değişip geniş tabana yayılırken, parti içinde sendikaların ve baskı gruplarının etkisinin azaltılması sağlanmış; kamu mülkiyeti, vergiler, ulusal savunma ve özelleştirmelere ilişkin politikalar daha merkez noktaya çekilmiş, imaj değişikliğiyle ilgili olarak da özellikle Tony Blair'den itibaren güçlü bir başkan çizgisiyle yetkin ve yeterli kadroların varlığı hissettirmeye çalışılmıştır.

Yılmaz'a⁹⁷ göre, Neil Kinnock'la başlayıp, Tony Blair ile süren bu değişimde İngiliz Kamu Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün belirlediği 6 başlık önemli bir yer tutmuştur. **“Kapitalist sistemde solun ideolojik yaklaşımla değil, kapitalizme bir çıkış yolu sunabildiği oranda başarılı olabileceği; solun konusunun yalnızca işçi sınıfı olmadığı, demokratik toplum ve toplumsal dayanışmanın artırılması, geniş kesimlerin buluşturulması olduğu; refahın eşit dağılımının yanında, eşitlikçi bir üretim politikası oluşturulması gerekliliği; gelirin dağılımı olduğu kadar gelirin yaratılması süreciyle de ilgilenilmesi gerektiği; toplumsal mutlak eşitlik yerine, katılım ve fırsat eşitliğinin yaratılmasının yollarının aranması; temel amaç olarak bireylere potansiyellerini kullanma fırsatı sağlanması ve ancak bireylerin güçlendirilerek adil bir topluma varılmasının sağlanması ile ekonominin itici gücünün de insan potansiyelinde olduğunun savunulması”** başlıklarıyla özetlenebilecek bu saptamalar İngiliz İşçi Partisi için yol gösterici olmuştur. Yılmaz, İşçi Partisi'ndeki bu yenileşmeyi 1966 yılında bu partiye öneren Kirschheimer'in taleplerine uygun ve bu taleplerle örtüşür bulunduğunu ifade etmektedir. Kirschheimer, o tarihte **“partinin ideolojik yükünün azaltılması, parti liderine daha fazla yetki ve özerklik verilmesi, partinin çıkar grubu bağlantılarının zayıflatılması, parlamento üstü organların etkisinin azaltılması, kamuoyu yoklamalarının ve reklam kampanyalarının sıkça kullanılarak, seçmene doğrudan ulaşılması”** gibi önerilerde bulunmuştur.

⁹⁶ Aytakin Yılmaz, a.g.e, 2003, s 73

⁹⁷ Aytakin Yılmaz, a.g.e, 2003, s 79-80

Kinnock döneminde başlayıp Blair döneminde zirveye çıkarak tamamlanan İşçi Partisi değişiminde, bireyin ön plana çıktığı gözlenmiştir. Ayrıca kimi yazarlara göre Blair, yetiştiği muhafazakar çevrenin de etkisiyle solun eskiden beri uzak olduğu kiliseyle bağlarını güçlendirmiş, buna ek olarak aile kavramına vurgu yapmış, aile ve ahlak kavramlarının güçlendirilmesiyle, toplumdaki suç oranının azaltılabileceğine işaret etmiş son olarak da sıkı bir yerleşmeye vurgu yapmıştır.

Özetle söylemek gerekirse, Blair partisini sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma yani bilgi toplumuna açmış, modernliğin getirdiği yalnızlık, yabancılaşma ve suç sorunlarına karşı da geleneksel toplum değerlerini canlandırmış yani aile, ahlak ve din kurumlarını güçlendirerek; seçimlerde partisine güven ve iktidar sağlamıştır. İngiliz İşçi Partisi'ndeki değişiklikler bu kadarla da kalmamış, geleneksel sosyal demokrat çizgiden uzaklaşmalar da yaşanmıştır. Örneğin, Britanya İşçi Partisi (British Labour Party) BLP'in, 1918 yılında benimsediği programın 4. maddesinde yer alan, üretim araçlarının kamulaştırılması ilkesi, yıllar içinde değişime uğramış ve Tony Blair ile birlikte keskin ifadelerinden arındırılmıştır⁹⁸.

b- Üçüncü Yol'un Çıkışı ve Üçüncü Yol'un Açılımları:

Amerika Birleşik Devletleri'nde Bill Clinton döneminde ortaya konan sosyal hedefler ve sosyal politikalar Üçüncü Yol olarak nitelendirilmiş; ancak bu deyim asıl popülaritesini Avrupa'da kazanmıştır. (Bill Clinton'un, ortaya koyduğu sosyal hedefler ve sosyal politikaların ise gerek Roosevelt'in İkinci Dünya Savaşı öncesi ABD'de uyguladığı Keynesçi politikalar ve J.F. Kennedy döneminde yoksullukla savaş ve sosyal politikalardan etkilendiği bilinmektedir⁹⁹.)

3. Yol, her ne kadar İngiliz İşçi Partisi Genel Başkanı Tony Blair ile birlikte anılsa da, bu açılımın asıl sahibi olarak ünlü sosyolog Antony Giddens gösterilmektedir.

Giddens'e göre, refah devleti bireyin gelişmesine ve özgürleşmesine katkı sağlamış; ancak çağdaş toplumlarda, çeşitli nedenlerle dışlanmalar yaşanmış ve bu da sosyolojik bir sıkıntıya neden olmuştur. Bu sıkıntıyı çözmek de her şeyin serbest

⁹⁸ Kumru Başer, "Brintaya'da Üçüncü Yol İktidarının Dört Yılı" **Yeni Sol İle Eskisi Arasında Devamlılık ve Kopuş**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001

⁹⁹ John Vaizey, a.g.e, 1974, s 163-240

piyasaya bırakılmasıyla mümkün değildir. Giddens'in programında; radikal bir siyasi merkez yapılanması, sivil toplumun aktif katılımı, eşitlik, demokratik ve sosyal yatırımcılığı önde tutan bir devlet yapılanması ve aile kavramları öne çıkmış kavramlardır. İngiltere, Almanya, İsveç ve Hollanda sosyal demokrat partilerinin liderleri ve aynı zamanda başbakanları tarafından ortaklaşa yayınlanan, "**devletin piyasayı düzenlemekten daha çok yurttaşları için yeni yatırım olanakları açması, bunun içinde beceri geliştirme ve eğitim olanakları sunması; güçlü hükümet ve piyasa gücüne karşılık denge unsuru olarak sivil toplumun geliştirilmesi; küresel sorunların getirdiği sorunların ve özellikle zengin ve yoksul devletler arasındaki dengenin sağlanmasıyla ilgili çaba harcanması**"¹⁰⁰ gerektiği yönündeki deklarasyon, Giddens'in fikirlerinin ne derece ciddiye alındığının gösterilmesi bakımından önemli bulunmaktadır.

Giddens'in ortaya koyduğu bu kuram, kısa sürede Tony Blair ile birlikte anılmaya başlarken, bu kurama ciddi eleştiriler de gelmiştir. Bu kuramla ilgili olarak, solun sağ tarafından terbiye edilmiş şekli¹⁰¹ yönündeki eleştiriler özellikle; Nation Dergisi "**Üçüncü Yol, Yol Değil**" şeklindeki bir başlıkla sunmuş, Erick Alterman adındaki gazeteci de bütün gün katıldığı bir 3. Yol sempozyumundan sonra "**Bütün gün üçüncü yol sempozyumunu dinledim ama üçüncü yolun ne olduğunu hala bilmiyorum**"¹⁰² sözleriyle durumu karikatürize etmiştir. Üçüncü yolu, içeriği belli olmayan ve bu nedenle kuşkuyla karşılanan aynı zamanda merkez soldaki bütün yeni düşünce arayışları simgeleyen şemsiye bir kavram olarak da değerlendiren düşünürler bulunmaktadır¹⁰³.

3. Yolculara göre, günümüz toplumu teknoloji, ekonomi ve sosyoloji alanında ciddi bir değişim yaşamış, bu nedenle de eski sol politikalar bu değişime yanıt veremez hale gelmiştir. Örneğin, teknolojide yaşanan gelişmeler nedeniyle işçilerin daha az ve daha güvenli çalışmalarının önü açılırken, aynı zamanda bu gelişmenin yol açtığı işsizlikle mücadele de ayrı bir sorun olmuştur. Böyle bir nedenle ortaya çıkan işsiz ise yeni toplumun ezilen ya da mağdur olan grubunu oluşturmaktadır. Böylesine gelişmiş üretim süreçlerinin ortaya çıkardığı sakıncalara çözüm bulmak da,

¹⁰⁰ Aytekin Yılmaz, a.g.e, 2003, s 86

¹⁰¹ Aydın Cıngı, Yurdakul Fincancıoğlu, a.g.e, 2000, s 13

¹⁰² Aytekin Yılmaz, a.g.e, 2003, s 87

¹⁰³ Hayri Kozanoğlu, **Üçünü Yol: Sosyal Demokrasi İçin Tek Yol mu, Son Yol mu?**, Birikim Dergisi, Sayı 113, İstanbul, Eylül 1998

3. Yolculara göre sosyal demokrasinin işi olmalıdır diye nitelendirilmiştir. Ayrıca yeni görüşü savunanlar, klasik sosyal demokrasinin savunduğu devletçi yapıyı reddederken, piyasanın etkisini kabullenmiş, siyasi kararların piyasanın işlevini kolaylaştırıcı bir nitelikte; piyasayı tamamlaması gerektiğini dile getirmiştir. Sosyal adalet kavramını ise her koşulda gelirin eşit bölüşümü olmaktan çıkartan yeni anlayış, bireysel çaba ve başarının ödüllendirilerek, gelir artırıcı yolların aranmayışı nedeniyle klasik sosyal demokrat görüşü eleştirmiştir¹⁰⁴. Yine aynı görüşün savunucuları, yüksek kamu harcamalarını da gelişimin önünde bir engel olarak kabul ederken; kamu hizmetine ilişkin yatırımların daha çok, hangi amaçla kullanıldığına bakılarak ve yurttaşların durumlarını iyileştirici biçimde kullanılması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Bunların dışında, aile kurumunun ve moral değerlerin ikinci plana itildiği, özel sektörün kaynak ve zenginlik yaratmadaki gücünün küçümsendiği, ölçsüz kamu yatırımlarına bağlı olarak da ağır işleyen bir bürokrasinin ortaya çıktığı eleştirileri 3. Yolcular tarafından dile getirilen diğer başlıklar olmuştur.

Bu eleştirilere karşılık, gelişen teknolojik ve sosyolojik koşullara uygun bir tavır alınması; insana yatırım yapılarak, bireyin bilgi toplumuna katılmasının sağlanması, çalışma yaşamının karşılıklı iki ögesi olan işçi-işveren ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi ve her iki kesime de sosyal sorumluluk yükleyen biçimde düzenlenmesi; çevre, kadın ve sosyal dışlanma kavramlarının daha ciddi ve kapsamlı irdelenmesi; aile kurumunun yeniden saygın bir noktaya çekilmesi ve böylece toplumdaki güvenlik ve ahlak çöküntüsünün önlenmesi gibi açılımları da programlarında vurgulamışlardır. Oskar Lafontaine ise, sosyal devlet kavramının önemini yitirdiğine inanmayan ve bu nedenle Üçüncü Yol'a kuşkuyla bakan sosyal demokratlardandır¹⁰⁵. Almanya'da, Yeni Merkez adıyla ortaya konan üçüncü yolcu yaklaşımlar, piyasaya yakınlaşma, sosyal alanda yurttaşların kendi sorumluluklarını üstlenmesi, ekonomik alanda özel girişime daha fazla serbestlik tanınması olarak özetlenmiş, daha az kamu yatırımı yapılması ve küreselleşmeye karşı daha ciddi açılımlarda bulunulmaması da eleştirilerin başka boyutunu oluşturmuştur¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Aydın Cıngı, Yurdakul Fincancıoğlu, a.g.e, 2000, s 29

¹⁰⁵ Oskar Lafontaine, **Yürek Solda Atar**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2003, s 137

¹⁰⁶ İmran Ayata, Serhat Karakayalı, **Almanya'da Yeni Merkez, Yeni Sosyal Demokrasi**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001

II. BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Türkiye'nin en eski partisi olmanın yanında, kendisinden sonra kurulan pek çok partiye model oluşturan ve kendi bünyesinden çok sayıda parti doğuran CHP, süreç içinde tek parti olarak başladığı yolculuğunu bugün Türk siyasal yaşamında sol bir çizgide devam ettirmektedir. Kimilerine göre, otoriter bir parti olarak bile nitelendirilen bu yolculukta CHP'nin geldiği nokta; bir bakıma Türk siyasal yaşamının da inişli çıkışlı yolculuğunun bir özeti gibi değerlendirilebilir.

Bu anlamda, CHP'nin kuruluşu ve dayandığı kökenler ile bu gün geldiği noktanın tartışılması ve kısa bir özetinin yapılması; yaşanan bu politika değişikliklerinin de nedenlerine ilişkin çeşitli ipuçları verebilecektir.

A-) CHP'nin Kuruluşu ve Kökenleri:

1- CHP'nin Kökenleri:

CHP, kuruluşu itibariyle dünyadaki pek çok siyasi partiden farklılık göstermektedir. Bu tespit, pek çok CHP'li politikacının yanı sıra akademisyenlerce de ortaya konmuştur. Bazı siyasetçiler ve düşünürler Kemalizm ve dolayısıyla CHP'yi köken itibariyle İttihat ve Terakki Partisi'ne bazıları daha da gerilere giderek Jön Türkler¹⁰⁷ akımına kadar götürmektedir.

CHP tarihsel köken olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne kadar götürülmektedir. CHP tüzüğü'nün 1. maddesinde kuruluşu ilişkin ifadelerde, partinin tarihsel köken itibariyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak kurulduğu ifade edilir.¹⁰⁸ CHP kimi yazarlar ve çoğunlukla da partili çevreler tarafından "devlet kuran parti" olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁹

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonlanmasından sonra, bir yandan barış görüşmelerini sürdüren Gazi Mustafa Kemal bir yandan da, yeni kurulacak devletin yönetim tarzıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Önce yakın çevresine daha sonra da

¹⁰⁷ Levent Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s 136

¹⁰⁸ CHP, **Tüzük** 9-10 Eylül 2005 Ankara

¹⁰⁹ Hikmet Bila, **Konumuz Türkiye, CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s 15

kamuoyuna parti kurmakla ilgili düşüncelerini açıklayan Mustafa Kemal, “**kurtuluş savaşında elde edilen başarının, siyasal yönetim ve ekonomi alanında devam ettirilmesi, uzun süreli kalkınma programları hazırlayabilme, yurttaş bilincinin oluşturulması ve yönetimin kişisellikten kurtarılması ve yönetim tarzının halka dayandırılması**”¹¹⁰ şeklinde özetlenebilecek bir takım gerekçelerle yeni bir siyasi parti kurulmasıyla ilgili çalışmalar başlatmıştır.

Mustafa Kemal, önce yakın çevresine daha sonra da kamuoyuna açıkladığı bu düşüncesiyle birlikte ülkesindeki bütün aydınlardan¹¹¹ görüş istemiş; bu çağrıda vergi sisteminden, bayındırlık hizmetlerine, askerlik süresinden vakıflara kadar bir dizi önerinin ulaştırılması istenmiştir.

Bunlarla birlikte Mustafa Kemal, özellikle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gerek örgütlenişi ve gerekse çalışma sistemiyle ilgili olarak çeşitli genelgeler yayınlamış ve bu genelgelerde halkçılık ve katılımcılık kavramlarına da vurgu yapmıştır¹¹². Katılımla ilgili önemli bir duyarlık gösterdiği anlaşılan Mustafa Kemal, Anadolu'da özellikle kadınların Müdafaa-i Hukuk Dernekleri kurmalarını salıqlamış, Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu illerinde bu yoldan çıkarak Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Dernekleri'nin kuruluşu sağlanmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü ve daha sonra savaşın zaferle noktalandığı dönemde, kurulacak olan partinin dayanacağı sosyal ve siyasal kökenlere ilişkin ipuçları veren Mustafa Kemal buna ilişkin bazı çalışmalar yaptığını da söylemiştir. Mustafa Kemal, sonradan başına Cumhuriyet sıfatının ekleneceği partinin Halk Partisi adıyla kurulduğunu, yapacağı her çalışmayı programına almadığını söylerken; parti kurma düşüncesini kamuoyuyla paylaştıktan sonra kendisine iletilen önerileri ve kendi görüşlerini harmanladığını, bunlardan bir takım ilkeler çıkarttığını ve bunu bir kitapçık halinde yayınladıklarını söylerken, Nutuk'ta gelişmeleri şu ifadelerle özetlemiştir¹¹³:

¹¹⁰ Şerafettin Turan, **Kökene Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi CHP**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s 18

¹¹¹ Mete Tunçay, **T.C'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s 48

¹¹² **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize “Söylevleri, Konuşmaları, Söyleşileri, Anıları, Genelgeleri, Yazışmaları 1903-1938 Cilt I**, 1987, Hürriyet Vakfı Yayınları s 482

¹¹³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, AD yayıncılık, İstanbul, 1998, s 139

“Bu program, bugüne değin yaptığımız işleri içine alıyordu. Bununla birlikte programa yazılmamış olanları da vardı: ‘Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin ve Şer’iye Bakanlığının kaldırılması, medrese ve tekkelerin kapatılması; şapka giyilmesi...’ gibi. Bu sorunları önceden programa yazarak, bilgisizlere ve gericilere, bütün ulusu yanıltma fırsatı vermek istemedim. Zamanı gelince, bütün sorunların çözümleneceğine inanıyordum”

1- CHP’nin Kuruluşu:

Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, yakın çalışma arkadaşları ve kamuoyundan gelen öneriler bir araya getirilerek önce, CHP ve Türkiye tarihinde önemli bir yeri bulunan 9 ilke belirlenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün, Hakimiyeti Milliye Gazetesi’nin 6 Aralık 1922 tarihli sayısında kamuoyuyla paylaştığı parti kurma fikrinden sonra, çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

Kimi çevreler, 9 İlke’yi yaklaşan seçimlere ilişkin bir seçim bildirgesi olarak kabul etse de; sonraki süreçte bu ilkelerin CHP’nin ilk tüzüğünü ve programını şekillendirdiği görülecektir.

Egemenliğin ulusa ait olduğu, egemenliğin Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla kullanılabilmesi ve hiçbir gücün meclisten üstün olmayacağı, bütün yasaların ve yönetim sisteminin ulus egemenliği temeline dayandırılacağı, saltanatın kaldırılması kararının değiştirilemeyeceği, mahkemelerin ve kanunların yeniden ele alınacağı, vergi sisteminin değiştirileceği, öğretimin birleştirileceği, askerlik süresinin kısaltılacağı, yönetimde ve ekonomide bağımsızlığın kesin koşul kabul edileceğinin vurgulandığı 9 ilke CHP’nin tüzük ve programını da şekillendirmiştir. Bu 9 ilkenin ana şeklini verdiği tüzük, 9 Eylül 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin meclis grubunda görüşülüp kabul edilmiş ve Halk Fırkası’nın kuruluşu tamamlanmıştır¹¹⁴.

¹¹⁴ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 40

Halk Fırkası'nın kabul edilen tüzüğünün genel esaslar başlığıyla yayımlanan bölümünde parti, dernekler kanununa göre kurulmuş siyasal bir örgütlenme olarak tanımlanırken, amacının demokrasi, çağdaşlaşma ve hukuk devleti esaslarının oluşturulması olarak özetlenmiştir¹¹⁵. Halk Fırkası'na ilişkin olarak, ulusal egemenliğin halk adına, halk tarafından oluşturulması hedeflendiği kaydedilirken, partinin darbe değil, bir devrim partisi olduğuna da vurgu yapılmıştır. Partinin, bütün siyasal mücadelesini yasalar çerçevesinde yapacağı duyurulurken, üyelerinin de partinin adını taşıyan “**halkçılık**” kavramını benimsemiş olması gerekliliğini ön koşullarda biri olarak kabul etmiştir. Parti üyeliğine ilişkin olarak getirilen en temel koşul ise, Türk ulusu iradesini kabullenmiş olmak olarak belirlenmiştir.

CHP'nin kuruluşu, parti tüzüğünün kabul edildiği 9 Eylül 1923 tarihi olarak benimsenirken, kökenini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne dayayan partinin ilk kurultayı da Sivas Kongresi olarak benimsenmiştir. Uyar, 9 Eylül 1923 tarihinin İzmir'in kurtuluşunun birinci yıl dönümü olduğunu vurgularken, kurulan Halk Fırkası'nın kurtuluş savaşına ilişkin vurgusunu sürdürdüğünü ifade etmektedir.¹¹⁶ Parti kuruluşu 9 Eylül tarihinde gerçekleştirilirken, 11 Eylül 1923 tarihinde yapılan büyük bir toplantıda parti başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiştir.

3- Kuruluşundaki Hedefler ve Kuruluş Felsefesi:

Halk Fırkası'nın kuruluşunda, gerek TBMM içindeki grupların sayıca fazlalığı ve bunların siyasal iktidar için yürüttükleri mücadele, gerekse Mustafa Kemal'in Nutuk'ta dile getirdiği ve modernleşme sürecinin Türkiye'sinde uygulamayı hedeflediği bazı değişiklikler ve yeniliklerin, partinin hem kuruluşunu hem de kuruluş aşamasındaki felsefesini şekillendirdiği görülecektir.

Köker, Kemalizm'i Jön Türkler'e kadar götürürken, onların sahip oldukları batıcı ve halkçı anlayışa sahip ve bu ilkeleri yaşama geçirmeye çalışan bir yaklaşım olarak görmektedir. Köker'e göre, Mustafa Kemal'le birlikte Türkiye'de egemen olan anlayış ve siyasal rejimin temelini “halkçılık” oluşturmaktadır. Kemalizm'in sahip

¹¹⁵ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 23-24

¹¹⁶ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve CHP**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s 75

olduğu batıcılık ve bilimsellik, halkçılık ilkesiyle bütünleşince modern Türkiye'nin kuruluşunda en önemli yapıtaşlarından biri tamamlanmış olmaktadır¹¹⁷.

Kimi aydın ve yazarlar, Mustafa Kemal'in batıcılık ve bilimselliğe olan yakınlığını yetişme koşullarına bağlarken, özellikle Selanik gibi büyük ve gelişmiş bir Osmanlı kentinde yetişmiş olması, ilerleyen yıllarda Bulgaristan ve Almanya'da bulunması gibi olayların etkili olduğunu savunmuştur¹¹⁸.

Mustafa Kemal'in, bilimselcilik ve batıcılık hedefinin, halkçılık temelinde çeşitli uygulamalara yansiyabilmesi için siyasi iktidar olarak da güçlü ve etkin bir halde olması gerektiği açıktır. Ancak, özellikle 1921 anayasasının kabulünden sonraki süreçte TBMM içinde çeşitli guruplaşmaların olduğu gözlenmektedir.

Müdafaa-i Hukuk Grubu, Tenasüt Grubu, İstiklal, Islahat, Halk Grubu gibi çok sayıda grup, meclis içinde faaliyetlerini sürdürürken, Mustafa Kemal bu kadar fazla grupla rahat çalışamayacağı düşüncesiyle yakın çevresini yeni bir grubun oluşturulması için yönlendirmiştir. Bu yönlendirme sonucunda da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmuştur¹¹⁹. Mustafa Kemal, Söylev'de, meclisteki manzarayı şu şekilde özetlemiştir¹²⁰:

“Başlangıçta Meclis içinde bir birlik vardı. Erzurum ve Sivas Kurultaylarında saptanan ilkeler Ulusal Ant adıyla önce İstanbul Mebuslar Meclisi'nde sonra da Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmişti. Buna uygun olarak yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayacak bir barışın gerçekleştirilmesine çalışıyorduk.

Zaman geçtikçe Meclis'teki bu birlik sarsılmaya başladı. Ortaya bazı görüş ayrılıkları, bunun sonucu olarak da birtakım gruplar çıktı. Niteliklerini anlayabilmeniz için bu örgütlerden belli başlılarının adlarını sayalım. Dayanışma Grubu (Tenasüt Grubu), Bağımsızlık

¹¹⁷ Levent Köker, a.g.e 2004 s 136

¹¹⁸ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitapevi, Ankara, 1993, s 104-105

¹¹⁹ Şerafettin Turan, a.g.e 2000 s 13

¹²⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, s 116

Grubu (İstiklal Grubu), Halk Grubu (Halk Zümresi), Yenileşme Grubu (Reform Grubu).

Bu gruptan başka, adsız olarak özel amaçlı kimi küçük örgütlerin de çalıştıkları anlaşılıyordu.

En önemsiz konularda bile oylar dağılıyor, birlik sağlanamıyor, işler aksıyordu. Grupları birleştirmek için çok uğraşım. Olmadı, başaramadım.

Sonunda ben de Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Grubu (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu) adında bir grup kurdum. Bu grup, yurdun bütün resmi ve özel örgütlerini, saptadığımız ulusal amaçlar doğrultusunda birleştirecekti. Ayrıca, şimdiden devletin örgütlerini, Anayasa'ya uygun olarak saptayacaktı.

Meclis'teki bütün grupları ve milletvekillerinin çoğunu çağırarak, kurduğum yeni grupta birleşmelerini sağladım. Bir de içtüzük yaptık. Meclis'in genel kurulunda bu tüzük kabul edildi. Beni de kurduğum grubun başkanlığına seçtiler. Böylece Meclis'teki dağılıklık önlenmiş oldu.”

Burada hiç kuşkusuz, “iktidar” kavramının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Mustafa Kemal, Büyük Nutuk'ta “**her şeyi herkesle paylaşmaması**”nın temel gerekçesi olarak, ulus birliğini bozabilecek bazı gerici güçlerden söz ederken, Osmanlı Hükümeti'nin işgalcilere olan yakınlığı ya da işgalcilerin etkisinden kurtulamaması, Ankara Hükümeti'nin başlattığı ulusal kurtuluş savaşını çeşitli modernleşme hamleleriyle tamamlama isteği; iktidar savaşlarındaki en etkili nedenlerden sayılabilir. Bu iktidar savaşından Ankara Hükümeti'nin galip çıkmasıyla birlikte, bu kez de Ankara Hükümeti'nde “**iktidar savaşları**” yaşanmaya başlamıştır. Asker-sivil devrimci aydınlar, küçük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi bu iktidar savaşlarının birer tarafı konumundadır¹²¹.

¹²¹ Taner Timur, a.g.e, 1993, s 57

Bu iktidar mücadelesi içinde Mustafa Kemal, hedeflediği modernleşme hamlelerini yapabilecek, halkçılık temeline dayalı bir siyasal sistem yaratmak için önce TBMM içinde bir grup kurmuş, ardından ilk büyük kurultayı Sivas Kongresi kabul edilen ve kuruluşu da İzmir'in kurtuluşunun yıldönümü gibi anlamlı ve ulusal kurtuluş savaşının dönüm noktalarından biri olan 9 Eylül 1923'te kabul edilen bir siyasi parti kurmuştur.

CHP'nin 15 Ekim 1927 tarihinde TBMM'de toplanan 2. Büyük Kurultayı'na damgasını vuran Söylev, CHP Tüzüğü ve Genel Başkanlık Bildirisi; batılılaşma ve çağdaşlaşma hedefiyle ilgili yukarıdaki tespitleri doğrulayan niteliktedir.

Bu kurultaya damgasını vuran belgelerden biri olan Söylev'de, Mustafa Kemal gerek Kurtuluş Savaşı öncesi ve gerekse Kurtuluş Savaşı sırasındaki sosyal ve siyasal olayları bilinmeyen yönleriyle anlatmış, CHP tüzüğünün genel esaslar kısmında sıralanan 7 madde ile partinin kuruluş felsefesindeki gerekçeler özetlenmiş ve hatta bunların değiştirilemeyeceğine ilişkin bir de hüküm konmuştur. İlk 7 maddede özetlenen esaslara göre CHP, **“dernekler yasasına göre kurulmuş ve merkezi Ankara'da bulunan cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi bir siyasi örgüt”** olarak tanımlanmış¹²². CHP'nin devlet şeklinin ve hedefinin cumhuriyetçilik olduğuna vurgu yapılmış, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrıldığı kabul edilmiş, yasalar önünde herkesin eşit olduğunun altı çizilmiş, yurttaşlar arasındaki en güçlü bağ olan dil ve kültür birliğinin korunup, genişletilmesinin amaçlandığı belirtilirken, partinin genel başkanının aynı zamanda kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal olduğu belirtildikten sonra **“İş bu umumi esaslar, hiçbir vechile değiştirilemez”** denerek, belirlenen hedeflere ilişkin kararlılık dile getirilmiştir.

4- CHP'nin İlkeleri-Kemalizm'in İlkeleri:

Bu gün, CHP'nin parti bayrağı ve parti tüzüğünde ifade bulan 6 Ok ve 6 İlke, aynı zamanda Kemalizm'in de ilkeleri olarak kabul edilmektedir.

İlk kurulduğu tarihte Halk Fırkası adını alan parti, Cumhuriyet'in ilanından sonraki günlerde Recep Peker'in önerisiyle 10 Kasım 1924 tarihinde adının başına Cumhuriyet sözcüğünü eklemiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Dil

¹²² Hikmet Bila, a.g.e 1999 s 55

Devrimi'nden sonra ise 1935 tarihinde toplanan büyük kurultayında da adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiştir.

CHP bugün, "**Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik**" olarak bilinen, 6 İlkeyi resmi olarak iki aşamada benimsemiştir.

CHP'nin kuruluşundan önceki dönemlerde temel prensip olarak halkçılık kavramının esas alınacağı üzerine Mustafa Kemal çok açık bir tavır ortaya koyarken, parti adı da özellikle "**Halk**" olarak benimsenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki günlerde ise partinin cumhuriyete bağlılığının da ifadesi için Cumhuriyet Halk Fırkası adı kullanılmaya başlanmıştır.

CHP'nin 1927 yılında toplanan Büyük Kurultayı'nda "**Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik**" ilkeleri, parti tüzüğüne işlenmiş ve partinin resmi görüşü haline gelmiştir. CHP'nin 10 Mayıs 1931 tarihini taşıyan 3. Büyük Kurultayı'nda, 4 yıl önce saptanan dört temel ilkeye ek olarak "**Devletçilik ve Devrimcilik**" ilkeleri de konmuştur¹²³. Böylece, CHP kurumsallaşma sürecinde önemli bir noktaya gelmiş, parti 6 ana ilkeyi benimseyen bir siyasal kuruluş olarak kendini tanımlamış; dahası ilk kez bu kurultayda önceki yıllardan daha derli toplu bir çalışma programı benimsenmiştir.

CHP'nin parti tüzüğüne eklenen son iki ilkeyle ilgili olarak; bütün dünyayı etkileyen ekonomik krizin ve buna bağlı Türkiye'de yaşanan yoksulluğun, ekonomik tıkanıklığın aşılmasında devletin müdahaleci bir rol oynamasının gerekliliğinden yola çıkıldığı söylenebilir.

Bu dönemdeki CHP'nin ideolojik yapısını tanımlamak için, yakın geçmişine bakmakta yarar var. CHP, tarihsel köklerini Müdafaa-i Hukuk geleneğine bağlarken; savaşın kazanılmasından da güç ve cesaret alarak, toplumu yönetmenin, yeni cumhuriyeti modernleştirmenin kendi hakkı olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda toplumdaki sınıfsal yapının zayıflığı da "**sınıfsız, ayrıcalıksız kaynaşmış kitle**" oluşturulması çabalarına götürmüştür¹²⁴.

¹²³ Şerafettin Turan, a.g.e 2000 s 40

¹²⁴ Hakkı Uyar, **CHP Nereye Gidiyor CHP Nereye Koşuyor**, yayınlanmamış kitap, İzmir, s 2

Halkçılık veya halk egemenliği kavramına dayanan Kemalist rejim ve CHP yönetimi, bu anlayışı “**egemenlik kayıtsız şartsız milletindir**” sözüyle özetlerken; bunun ilk ve en belirgin örneğini tarihe Amasya Tamimi olarak geçen belgede vermiştir¹²⁵. 21-22 Haziran 1919 tarihinde Amasya’da toplanan Mustafa Kemal ve çalışma arkadaşları yayınladıkları bir genelgede “**Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır**” ifadesiyle, yeni kurulacak rejimin temellerinin dayanak noktası da işaret edilmiştir. Amasya Genelgesi’nde, İstanbul Hükümeti’nin üzerindeki sorumluluğu yerine getirmekten uzak durumu vurgulanıp, bunun yerine ulusal çıkarlara dayalı ve ulusal çıkarları koruyabilecek yeni bir ulusal kurulun oluşturulması gerekliliği ifade edilmiştir.

Halkçılık konusundaki duyarlılığı ve Mustafa Kemal’in, genç cumhuriyeti hangi temeller üzerine oturtmayı hedeflediği, 1921 anayasasında da “**Egemenlik, sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim usulü, halkın kendi yazgısını eylemli olarak kendisinin yönetmesi ilkesine dayanır**” ifadesiyle daha iyi anlaşılacaktır¹²⁶.

CHP’nin sahip olduğu halkçılık anlayışı ilerleyen zamanda, partinin sol söylemleri için uygun bir zemin oluşturmuştur. CHP’nin ortanın soluna kaydığı günlerde, Genel Başkan İsmet İnönü bunu “**Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun**” sözleriyle özetlemiştir¹²⁷. Yön yazarlarından Sadun Aren, bir makalesinde, “**Halkçılık**” kavramını irdelerken bu kavram için “**Türk sosyalizminin yerli adı**” tanımını yapmıştır. Aren’e göre, Atatürk bu kavramla sınıfsız bir toplum özlemini ortaya koyarken, toplumun çoğunluğunun ekonomik bağımsızlığına, ardından yönetime katılma ve böylece gerçek özgürlüğe kavuşmasını hedeflemektedir. Aren, çoğunluğun ekonomik özgürlüğe sahip olmasını sosyalizm, yönetime katılmasını da demokrasi olarak yorumlamaktadır. Bu nedenle de, burada vurgulanan halkçılık, devletçiliği araç olarak kullanıp, insanı özgürleştiren ve gerçek demokrasiye götüren sosyalizmden başka bir şey değildir¹²⁸.

¹²⁵ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1986, s 163

¹²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, s 108

¹²⁷ Hikmet Bila, a.g.e 1999 s 211

¹²⁸ Hikmet Özdemir, **Sol Kemalizm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s 157

CHP'nin ve dolayısıyla CHP ile bütünleşmiş olan Kemalizm'in ideolojik analizi sırasında, bu noktadan yola çıkmak en doğru davranış olacaktır. CHP'nin ilkelerine de geçen ve Kemalist görüşün temelini oluşturan 6 ilkeyi yorumlayan Köker, Kemalist ideolojinin anlaşılmasında her ilkenin birbiriyle olan ilişkilerinin, halkçılık ekseninde etrafında incelenmesi gerektiğini savunmuştur¹²⁹. Halkın, siyasal yaşam ve yönetime katılmasını; halkçılığın siyasal boyutu olarak ele alırken, halkın değer yargılarının ve özgün niteliklerin toplumsal değişim içindeki yönünü de; halkçılığın kültürel boyutu ve son olarak sosyal sistem ve toplumsal düzene ilişkin boyutu da; toplumsal sınıflar açısından değerlendirmiş ve her bir ilkenin halkçılık ekseninde kendi arasında nasıl ilişkilendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Günümüzde, CHP'nin 6 ilkesi değişik kaynaklar tarafından değişik şekilde yorumlanırken; bu ilkelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasına girmiş olduğu dönemdeki tanımlamalar da büyük önem taşımaktadır. CHP'nin 1935 yılında toplanan 4. Büyük Kurultayı'nda 6 ilke şu şekilde açıklanmıştır¹³⁰ :

“Cumhuriyetçilik:

Parti, ulus egemenliği ülküsünü en iyi ve en sağlam surette simgeleyen devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir. Parti bu sarsılmaz kanatla, Cumhuriyeti her tehlikeye karşı, bütün araçlarla korur.

Ulusçuluk:

Parti, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslar arası değer ve ilgilerde, Türk toplumunun, çağdaş uluslarla yan yana ve bir uyumda yürümekle beraber, ikinci madde izah olunduğu üzere, kendine özgü değerleri korumayı esas sayar.

Halkçılık:

Egemenliğin kaynağı ulustur. Bu irade ve egemenliğin, devletin yurttaşa ve yurttaşın devlete karşı olan ödev

¹²⁹ Levent Köker, a.g.e, 2004, s 136-137

¹³⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s 17

yükümlülüklerini tamamiyle yerine getirmek için kullanılması, partinin başlıca prensiplerindendir. Kanun karşısında, saltık bir eşitlik kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate ayrıcalık tanımayan yurttaşları halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflarlardan oluşmuş değil, fakat ferdi ve sosyal hayat için, iş bölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir toplum saymak esas prensiplerimizdendir. Çiftçiler, küçük zanaat sahipleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik sahipleri, endüstrieler, tecimerler ve işyarlar Türk ulusal kuramının başlıca çalışma örgenleridir. Bunların her birinin çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve genliği için bir zorağdır.

Partimizin bu prensiple amaçladığı gaye, sınıf kavgaları yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve asiğlar arasında, birbirlerine karşıt olmayacak surette, uyum kurmaktır. Asiğlar kapasite ve çalışma derecesine göre olur.

Devletçilik:

Özel girişim ve çalışma esas olmakla beraber, imkan olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzun genliği ve yurdu bayındırlığa eriştirmek için, genel ve yüksek asiğların gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda, devleti filiğ surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır.

Devletin ekonomi işleri ile ilgisi filiğ surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.

Devletin, filiğ olarak, hangi ekonomik işleri yapacağıının belirtilmesi, ulusun genel ve yüksek asiğlarına bağlıdır. Bu lüzum üzerine, devletin filiğ olarak, kendi yapmağa karar

verdiği iş, özel bir girişim elinde bulunuyorsa, onun alınması her defasında özgü bir kanun çıkarmaya bağlıdır. Bu kanunda özel girişimin uğrayacağı zararın, devlet tarafından ödeme şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken, gelecekteki kazanç ihtimalleri hesaba katılmaz.

Laiklik:

Parti, bütün kanunların, tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve taplanışında, en son ilim ve teknik esasları ile asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir.

Din, bir vicdan işi olduğundan; parti, dini dünya ve devlet işleri siyasadan ayrı tutmağa ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar.

Devrimcilik:

Parti, devlet yönetiminde tedbir bulmak için derecel ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz. Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak parti için esastır.”

1935 yılında kayıtlara, 6 ilke bu şekilde geçerken; ilerleyen zaman içinde CHP’de ve Türkiye’de yaşanan değişim; bu tanımlamalarda ve 6 ilkenin algılanmasında da farklılaşmalar neden olmuştur. Günümüz CHP’sinde, 6 ilke şu şekilde tanımlanmaktadır¹³¹ :

“Cumhuriyetçilik:

CHP, Cumhuriyetçidir. Atatürk’ün kuruluşuna öncülük ettiği Türkiye Cumhuriyetini yaşatmak, geliştirmek, güçlendirmek

¹³¹ CHP Programı, **Yeni Hedefler Yeni Türkiye**, Ankara, 1994, s 17

misyonunun sahibidir. Cumhuriyetçilik, demokrasinin tarihsel önkoşulu, hazırlayıcısı olmuştur.

CHP, bir ilke ve ideal beraberliği üzerinde Cumhuriyetimizi kurmuştur. Cumhuriyetin temelindeki anlayış, bu beraberliği oluşturan tüm insanların eşitliği ve bütünlüğü anlayışıdır.

CHP, ulusun egemenliğini, bağımsızlığını ve cumhuriyetçiliğin temel kuralı olarak benimser ve savunur.

Cumhuriyet, tarihimizdeki en köklü dönüşümdür. Egemenliğin kaynağını ulusta bulan anlayıştır. Saltanat kavramının yıkılması, milli iradenin getirilmesidir. Tebaanın yerini, yurttaşın almasıdır. Cumhuriyet, yurttaşlık kavramının temel öge ve temel tanım olarak esas alınmasıdır. Kültürel, dinsel tanımların, sivil topluma bırakılarak, resmi ölçü olmaktan çıkarılmasıdır.

CHP'nin Cumhuriyetçilik ilkesi, demokrasi bağlamındaki bir büyük uzlaşmayı da içermektedir. Türkiye kendi kendisiyle kavgalı olmaktan yorulmuştur. Barışa ihtiyacı vardır. Farklı yarar grupları, farklı kültürel, toplumsal duyarlılık kümeleri arasında yeni anlayış ve hoşgörü kanallarının açılması, insanların kendi farklılıkları içinde bütünleşmesi, CHP'nin inancıdır, iddiasıdır.

Milliyetçilik:

CHP, Türkiye Cumhuriyetini oluşturan tüm yurttaşların birliğini, bağımsızlığını, egemenliğini, güvenliğini, esenliğini ve dünyadaki saygınlığını, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, siyasal ve ekonomik haklarını korumakla görevlidir; bu görevi tarihi boyunca onurla taşımış olmaktan kıvançlıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde gereksinim duyulan bir uluslaşma sürecinin işlevi olarak milliyetçilik ilkesi benimsenmiştir. CHP'nin uluslaşma anlayışı, geçmişten devralınan feodal kümelenmelerin, ırk, bölge, inanç ayrışmasına dayalı yapılanmaların tarihe bırakılmasıdır. Ülkede kader ortaklığının oluşumudur; çağdaş topluma geçişin çok önemli bir aşamasıdır.

Milliyetçilik, ırka indirgenemez. Türkiye bütünün oluşturan çok sayıdaki etnik özellik karşısında devletin yanlılığı, öncelik tercihi söz konusu olamaz. Devlet, herkesi eşit şekilde temsil ve ifade eder. CHP milliyetçiliği, bölgecilik anlayışlarının, kavimcilik benzeri küçük bağlılıkların, kan-köken bağımlılıklarının ulusal düzeyde aşılmasıdır. Ayrışma değil, bir bütünleşme hareketidir.

Bu bağlamda, milliyetçilik, farklı etnik yapılanmalar arasında bir ayırım ölçüsü değildir. Tüm ayrışmaları kapsayan, onların Türkiye'nin ulusal bütünlüğü çerçevesinde demokratik farklılaşma özgürlüğünü tanıyan, farklılık içinde bütünleşmeyi öngören, bütünlük idealini tanımlayan kapsayıcı bir anlayıştır.

CHP'nin milliyetçilik anlayışı, hangi kökenden gelirse gelsin, hangi dili konuşursa konuşsun ve hangi inancı paylaşırsa paylaşsın, kimsenin azınlık konumuna indirgenemeyeceğidir. Herkesin ülkenin asli sahibi olduğudur.

CHP, başka ülkelerde yaşayan yurttaşlar ve Türk topluluklarına eşit davranılmasını, ana dillerini ve kültürlerini yaşatıp geliştirme olanağı sağlanmasını özenle gözetir.

Halkçılık:

CHP'nin halkçılığı, öncelikle kitlelerin, emeğiyle ve alinteriyle üreten, değer yaratanların önde tutulmasıdır. Siyasal meşruiyetin temelini halkla bulabilmektir.

CHP'nin halkçılığı, ahlaki ve siyasi bir öncelik tercihidir.

CHP, ekonomik ve siyasi imtiyaz odaklarının dışındakileri öncelikle temsil eden, imtiyazların kaldırılmasını amaçlayan partidir. CHP'nin amacı, sade ve sıradan yurttaşa öncelikle hizmet götürmektir; ona fırsat yaratmak, önüne ufuk açmaktır. CHP siyasetinin özü budur.

BU özellikleriyle Halkçılık, CHP'nin tarih sürecinde geliştirdiği sol kimliğin de kaynakları arasındadır.

CHP'nin temel bir inancı, temel bir yaklaşımı olan halkçılık, gereğinde bireyselliğin aşılarak bütünselliğe erişmektir; memleket için özveride bulunmaktır; yurtseverliğin yansımasıdır.

CHP'nin halkçılık anlayışı, halkı muhtaç kabul edip, ona bağışlar lutfetmeyi esas alan bir popülizmin ifadesi değildir. Halkın kısa vadede duymak istediğini söylemek değildir. Halkçılığın gereği, sorumluluktur; sosyal demokrat değerleri, akılcılıkla, üretkenlikle bütünleştirmektir.

CHP, halkçılık ilkesinin ışığında, kimsenin kimseyi ezemeyeceği, sömüremeyeceği, herkesin yaşamı boyunca geçimi ve sağlığı bakımından güvenlik içinde olacağı, çalışma ve eğitim fırsatlarından eşitlikle yararlanabileceği insanca ve hakça bir düzen kurmayı amaçlar.

Devletçilik:

Devlet, özel yararlarla toplumsal yararlar arasındaki dengenin, sağlıklı oluşması için getirilmiş bir güvencedir. Bu güvence, özellikle piyasa mekanizmalarının özel çıkarlar için çarpıtılmasını önlemek, tekellerin oluşmasını, üretici ve tüketici haklarının çiğnenmesini engellemek açısından gereklidir ve etkilidir.

Toplumun büyük tercihlerinin belirlenmesinde, uzun vadeli ekonomik stratejilerin oluşmasında, devletin öncelikle görevi vardır. Aynı şekilde, ekonomisi geri kalmış yörelerin geliştirilmesi ve bölgesel farklılaşmaların giderilmesi öncelikle devletin sorumluluğudur.

Ulusal bağımsızlığın ve egemenliğin sağlam siyasal ve ekonomik temellere dayanması; kişinin özgürlüğü, güvenliği ve yaşam koşullarının iyiliği; yurttaş eşitliğinin korunması; toplumun esenliği ve uyumu; gelişmenin sürekliliği, hızı ve hakçılığı; tüm üretim araçlarının ve mülkiyetin toplum yararına ve emeğin üstünlüğü ve gelişmenin bütünlüğü kurallarına uygun biçimde değerlendirilmesi, devletin gözetmesi gereken temel ölçülerdir.

CHP, devletin işleyişinde katılımcılığı öngörür, yönetenle yönetilen karşılığının giderilmesini amaçlar. CHP, merkeziyetçiliği ve israfı azaltacak ve etkinliği, verimliliği artıracak şekilde, devletin 'yerinden yönetim' anlayışına dönük olarak yeniden yapılanmasını savunur.

CHP'nin devlet anlayışında, yurtta devlet için değil, devlet yurttaş için vardır. Bu özellikleriyle, devlet, toplum ve yurttaş yararına etkin önlem alabilmenin yetkisin ve olanağına sahip olmalıdır. CHP, üyesi olduğu belirli bir

alandanda toplumun yararı doğrultusunda, Sosyalist Enternasyonal'in ilkeleri doğrultusunda, belirli bir alanda toplumun yararı varsa, sosyalleştirmeyi veya özelleştirmeyi öngörebilir.

Laiklik:

Bütün inançlar, devlet önünde eşittir. CHP, devleti dinsel inançlara karıştırmaz; dinsel inançların da devlet işlerine karışmasına kesinlikle izin vermez. İnanç ve ibadet özgürlüğünü, kişinin kutsal ve dokunulmaz hakkı sayar. Dinin baskı unsuru olmasına da, din duygusunun ve dinsel inançların baskı altına alınmasına da karşıdır. Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasıdır.

Laiklik, Cumhuriyetin ve demokrasinin, ulusal bütünlüğün ve içbarışın temel taşıdır. Laiklik, toplumdaki farklı inançların barış içinde birlikte yaşama yöntemidir. Laiklik, inananların, farklı inananların, farklı düşünenlerin kendi tercihlerinin ortak güvencesidir.

Laikliğin temel özelliği, toplumun bütünlüğüne katkı yapmasıdır; barışı ve karşılıklı anlayışı, hoşgörüyü kurumsallaştırmasıdır. Laik devlet, din-inanç-düşünce özgürlüklerinde farklılaşanlar arasında bir taraf değildir; ortak güvencenin düzenleyicisidir.

Çağdaşlığın, bilimselliğın ve demokrasinin temeltaşı laikliktir. Laiklik korunmadan demokrasi yaşatılamaz. Eğitim laikleşmeden, yeniliğe ve değişime açık çağdaş bir toplum ve devlet yapısı oluşturulamaz. CHP, dinin istismarını başta eğitim olmak üzere her alanda önlemekte kararlıdır.

Laikliğin uzun vadedeki gereği, inanç dünyasının sivil topluma devredilmesidir.

Laikliğe karşı uluslar arası bir stratejinin Türkiye'ye yönelik saldırıları karşısında, laiklik, CHP'nin özel bir duyarlılıkla savunduğu ilkedir. İnanç dünyasını, eğitim ve siyaseti bu saldırılardan korumak CHP'nin öncelikle görevidir. Laiklik, Türkiye'de laikliğin kurucusu CHP'nin öncelikli sorumluluğudur.

Devrimcilik:

CHP, dönem dönem gelişen ve olgunlaşan bir yenileşmedir; süreklilik içinde değişimdir, sonsuz bir adalet arayışıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tanımıyla, CHP'nin devrimciliği, '...ulusumuzu son yüzyıllarda geri bırakmış kurumların yıkılarak, yerlerine, ulusumuzun, çağdaş uygarlık doğrultusunda ilerlemesini sağlayacak kurumlar getirilmesidir.'

CHP'nin devrimcilik anlayışı, çağdaş düşüncelere açılarak yenilikleri kavrayıp benimsemektir. Toplumun, kuralları ve kendini sorgulayarak, daha iyiye, daha doğruya ve daha güzele ulaşmanın yollarını açmasıdır. Yenileşmenin ve değişimin araçlarını oluşturması, yöntemlerini düzenlemesidir. CHP, halkla birlikte, halktan güç ve yetki alarak, demokratik hukuk devleti kurallarına bağlı kalarak ve barışçı yöntemlerle devrimciliğini sürdürür.

CHP, toplumsal ve ekonomik düzende ve devlet yapısında çağın, gelişmenin, insanca ve hakça yaşamının gereği olan değişimlerin öncüsüdür. CHP, halkın ekonomik ve siyasal gücünü artırıcı, yönetim yetkisini ve sorumluluğunu geliştirici kurumsal düzenlemelerin tarih boyutundaki sahibidir.

CHP, tarihsel temelleri üzerinde ve sosyal demokrat kimliği doğrultusunda, sürekli bir yenileşmenin takipçisidir. CHP

geleneğinin özelliği budur. Süreklilik içinde değişim ve kendi özünün doğrultusundaki yenileşme, CHP'nin gücü, ayrıcalığı, üstünlüğü olmuştur. Bundan sonra da olmaya devam edecektir.

Demokratikleşmenin evrensel sürecinde ve belirli özelliklerin, coğrafyaların, çıkarların kesiştiği bölgemizin kendine özgü tarihsel oluşumunda, CHP, 'özgürlük ve eşitlik sentezinin' yolunu açan çağdaş ve evrensel ilkelerin, devrimlerin sahibidir ve izleyicisidir."

Aradan geçen süre içinde, tanımlara yaklaşım ve tanımların algılanışında bazı farklılaşmalar yaşandığı; bazı yorumların genişletildiği görülecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok genel ifadelerle, yalın ve anlaşılır bir yöntemle verilen tanımlamalar; aradan geçen zamanda daha genişletilmiş ve üzerlerine yeni anlamlar yüklenmiştir. İlk yıllardaki tanımlamalarda, çok net ve yalın ifadelerle, yeni toplumsal model ve rejime ilişkin temel esaslar tanımlanırken; sonraki yıllarda sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin de göz önünde tutulduğu görülmektedir. Özellikle milliyetçilik, devletçilik ve laiklik kavramları daha da genişletilmiş ve çeşitli yaşanmışlıkların da etkisiyle yeni anlamlar yüklenmiştir.

B-) Yeni Parti Kurma Çalışmaları ve Türkiye'de Tek Partili Dönem:

9 Eylül 1923 tarihinde CHP'nin kurulmasıyla birlikte başlayan Türkiye, siyasi partiler hayatında; kısa aralıklarla yeni bazı partilerin de kuruluşuyla ilgili çalışmalara tanık olunmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de CHP dışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi iki büyük parti kuruluşu gerçekleşmiş; bunların yanında Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Fırkası ile Laik Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası gibi partileşme süreçleri de tarihteki yerini almıştır.

1- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF):

Önce Halk Fırkası'nın ardından Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte, Türkiye'de bir biri arkasınca köklü değişiklikler yaşanmıştır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, saltanat üyelerinin ülkeden uzaklaştırılması gibi bir takım radikal kararlar, parti içinde de muhalif grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi uzantıları, gerek genel kamuoyunda ve gerekse Halk Partisi içinde bazı muhalif seslerin yükselmesine neden olmuştur.¹³² Bu muhalefetin sonucunda, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Tarihe TpCF kısaltmasıyla geçen partinin genel başkanı da Kazım Karabekir Paşa olmuştur.

Meclis içinde ve kamuoyunda gerek partiye, gerek İsmet Paşa'ya ve gerekse de Mustafa Kemal'e karşı yoğunlaşan muhalefetin dikkat çeken isimleri Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Refet Paşa gibi Mustafa Kemal'in yakın çalışma ve silah arkadaşlarından oluşmuştu. Bu muhalif zincir, zaman zaman "**eski ittihatçılar**" olarak anılırken¹³³, Mustafa Kemal de bir "**paşalar komplosundan**" yakınmıştır¹³⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci siyasi partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, doğuda yaşanan Şeyh Said Ayaklanması gibi bir takım ayaklanmalar sonrasında kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde görülen davalarda, ayaklanmacılar ve parti üye ve yöneticileriyle kurulan bağ nedeniyle kapatılmıştır¹³⁵.

2- Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF):

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, kapatılmasından sonra, Türkiye'de uzun bir süre yeni bir parti kurmayla ilgili çalışma olmamıştır.

1930'lu yıllara gelindiğinde, kimi görüşlere göre Atatürk hem CHP grubuna hem de İsmet İnönü'ye karşı "olmazsa olmaz"¹³⁶ olmadıklarını göstermek ve mecliste

¹³² Sina Akşin, **Çağdaş Türkiye 1908-1980 Cilt 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s 97

¹³³ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s 114

¹³⁴ Mete Tunçay, a.g.e, 1992, s 110

¹³⁵ Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 101

¹³⁶ Mehmet Kabasakal, a.g.e, 1991, s 117

bir anlamda denetim görevi de görebilecek bir muhalefet grubunun kurulması için dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Bey'i görevlendirir.

12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan SCP'nin programında; ekonomik alanda liberalizmi savunan¹³⁷, vergilerin indirilmesi, yabancı sermayenin daha rahat hareket etmesi, bayındırlık hizmetleri gibi yatırımların tek bir kuşağa yüklenmemesi, özel girişime kolaylık gösterilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, fikir, vicdan ve çalışma özgürlüğünün sağlanması gibi libarel görüşleri de içeren bir dizi ifade yereldi.

Serbest Fırka'nın kuruluşunu "**devletçi seçkinler tarafından yapılan bir güdümlene**" olarak yorumlayan Kongar, SCF'nin incelenmesi sırasında, o güne kadar yapılan bütün devrimlerin, batıcı, seçkin ve tepeden inme uygulamalar olduğu ve bu konuda netlik kazanmış, tutarlı bir öğreti bulunmayışı gerçeğinin yanı sıra; yaşanan ekonomik sıkıntılara ilişkin tutarlı bir politika izlenememesi gerçeklerinin gözardı edilmemesi gerektiğini savunur¹³⁸.

Ancak, partinin kısa sürede örgütlenmesi ve yapılan yerel seçimlerde beklenmedik bir başarı göstermesi; Mustafa Kemal'in güdümü ve denetiminden çıkabilecek bir hale gelmesi üzerine SCF 17 Kasım 1930 tarihinde kendini fesheder¹³⁹.

3- Devlet-Parti Bütünleşmesi, Tek Partili Devletin Resmileşmesi:

1924'teki Terakkiperver Halk Fırkası ve 1930'daki Serbest Fırka deneyimlerinin olumsuzlukla sonuçlanmasından sonra, CHP'nin kendi içinde bir değerlendirme yaptığı ve yeni bir çalışma programı hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tunçay, Türkiye'de SCF'nin ardından 26 Eylül 1930 günü Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası adıyla bir sağ parti, 29 Eylül 1930 tarihinde Edirne'de Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi adıyla bir komünist parti, 1931 yılında da Layık

¹³⁷ Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 107

¹³⁸ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s 140

¹³⁹ Mete Tunçay, a.g.e, 1992, s 273

Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası kurulmaya çalışıldığını, bunların hiç birinin siyasi yaşamlarına devam edemediğini belirtmiştir¹⁴⁰.

Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra yeni parti kurma girişimleri olsa da, bunlara ya izin verilmemiş ya da kurulanlar kısa sürede kapatılarak; bu konudaki girişimlere karşı soğuk bakıldığı ifade edilmiştir.

Tüzüğündeki “**Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik**” ilkelerine, Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerini de ekleyen CHP, örgütlenme biçiminde de değişiklik yapmış; parti ideolojisi ile devlet ideolojisi¹⁴¹ birleştirilmiştir.

Parti devlet bütünleşmesinin en önemli adımları, Türkocakları'nın yerine Halkevleri'nin kurulması, İşçileri Bakanı'nın aynı zamanda Parti Genel Sekreteri olması, valilerin de aynı zamanda parti il başkanı ve son olarak da CHP'nin 6 ilkesinin, 13 Şubat 1937 tarihinde Anayasa'ya girmesiyle¹⁴² gözlemlenmek mümkündür.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde ölmesinin ardından toplanan CHP, 26 Aralık 1938 tarihinde tüzük değişikliğine gitmiş ve bir süre önce CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından Milli Şef¹⁴³ ilan edilen İsmet İnönü'yü değişmez genel başkan ilan etmiştir. Böylece Türkiye'de, Ebedi Şef dönemi sona ererken, 1950'ye kadar devam edecek olan Milli Şef dönemi başlamıştır.

1938'den 1946'ya kadar geçen 8 yıl boyunca, Türkiye “**Tek Parti, Tek Millet, Tek Lider**”¹⁴⁴ anlayışıyla yönetilmiş, uygulanan monolitik yönetim, tek parti ve şeflik sisteminin dönemin Avrupa'sında (Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco) egemen olan anlayıştan etkilendiği de çeşitli kaynaklarda yer almıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra hem parti genel başkanı hem de Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, devletçi uygulamalara yeniden dönmüş; II. Dünya Savaşı da gerekçe gösterilerek devletçi uygulamalar belirgin şekilde devam ettirilmiştir. Bunların bazıları, genel yada kısmi seferberlik gerekçesiyle devletin ekonomiye ciddi

¹⁴⁰ Mete Tunçay, a.g.e, 1992, s 273-277

¹⁴¹ Feroz Ahmad, a.g.e, 1996, s 19

¹⁴² Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 116

¹⁴³ Hakkı Uyar, a.g.e, 1999 s 85

¹⁴⁴ Feroz Ahmad, a.g.e, 1996, s 20

müdahalesini sağlayan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsülleri Vergisi, gerekçesi büyük toprak sahiplerinin siyasi gücünü kırmak ve toprak mülkiyetini üretimi artıracak şekilde yeniden düzenlemek olarak bilinen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu¹⁴⁵ sayılabilir. Ancak, özellikle II. Dünya Savaşı döneminde İsmet İnönü tarafından çıkartılan bu yasalar ve gerçekleştirilen uygulamaların; çok partili siyasal yaşamda CHP'nin aleyhine olduğu ve iktidarı kaybetmesindeki temel nedenlerden biri olacağı görülecektir. Öyle ki, CHP'yle ilgili yapılan yorumlarda CHP'nin insanlara baskıcı rejimi hatırlattığı, İnönü döneminin zorluklar, kıtlıklar, karne devri olarak hatırlandığı eleştirileri yoğunlaşmıştır. Bu eleştiriler, hem uygulanan ekonomi politikaları hem de batılılaşma ve ulusallaşmaya da dayandırılmış; CHP, sağ politikacılardan Ülkü Ocakları eski genel başkanı Lütfü Şahsuvaroğlu tarafından şu şekilde tanımlanmıştır¹⁴⁶:

“CHP, tek parti döneminin baskıcı rejiminin sorumlusu olarak algılandı. Bu dönem özellikle İnönü dönemi ve İkinci Dünya Savaşı süreci, zorluklar, kıtlıklar, karne devriydi. Öte yandan devrimlerin hayata geçirilmesinde aceleci elitlerin bir takım dayatmacı yaklaşımları da ona mal edildi kaçınılmaz olarak. Batılılaşma, balolar, vergiler, devletçiliğin abartıldığı, kamu iktisadi teşebbüsleri, yeni koloniler ve en tehlikelisi bin yılı aşkın bir zamandır bu milletin dini yerine yeni bir din gibi ikame edilmeye çalışılan ulus devlet ideolojisi, 60 ihtilaliyle birlikte ordu müdahalelerinden zımnen sorumlu olan ve hemen her ihtilalin arkasında yer aldığı düşünülen devlet partisi.”

Osmanlı'daki Jön Türk ve İttihat ve Terakki hareketiyle başlayan batılılaşma ve modernizm çabalarının sürdürücüsü de olan CHP; kimi yazarlarca ulusal burjuva demokratik devrimin öncüsü olarak tanımlanmıştır¹⁴⁷. Buna bağlı olarak da rasyonalizm ve pozitivizm temelinde, siyasi iradeyi toplumsallaştırma, ekonomiyi ulusallaştırma ve kültürü demokratikleştirme çabası içinde olmuştur.

¹⁴⁵ Taner Timur, a.g.e, 1993, s 195

¹⁴⁶ Fehmi Çalmuk, **Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayınları, Ankara, 2002, s 78

¹⁴⁷ Hasan Bülent Kahraman, **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s 28

C-) Örgütsel Yapı Bakımından CHP:

CHP'nin örgütsel yapısı irdelenirken, CHP'yi tek partili dönem ve çok partili dönem olarak değerlendirmek; yapısal değişimi görmek açısından daha sağlıklı olacaktır. CHP'nin tek partili dönemde örgütsel yapı bakımından değerlendirilmesinde katı bir merkeziyetçilik, parti örgütlerinde ve karar sürecinde kadro hareketi nedeniyle bir kadro partisi niteliği göze çarparken, üye sayısı ve örgütlerin yaygınlığı bakımından değerlendirildiğinde ise bir kitle partisi görünümü dikkat çekmektedir.

CHP'nin ilk tüzüğünde, partiye üye olmak son derece kolayken; 1927, 1931 ve 1935 kurultaylarında yapılan tüzük değişiklikleriyle bunun gittikçe zorlaştığı gözlenmektedir. CHP bu dönem içinde, hem ideolojik hem de yönetsel olarak kadro hakimiyeti yaşamıştır. Devlet ve parti bütünleşmesi en üst noktaya çıkmış, İttihat ve Terakki Partisi'nin alt unsurlarından sayılan Türk Ocakları kapatılarak Halkevleri'ne çevrilmiş¹⁴⁸, mason localarının kendilerini kapatması sağlanmış, kadınlar ve öğretmenler birliği gibi topluluklar, Halkevleri bünyesine toplanmış, partinin genel sekreterlik görevine içişleri bakanları getirilmiş, valiler aynı zamanda partinin il başkanı statüsünü üstlenmiş, genel müfettişler devlet işlerinin yanı sıra parti kuruluşlarını da denetler hale getirilmiştir¹⁴⁹.

Çok partili dönem değerlendirilirken ise 1980'e kadar olan süreçte; parti örgütlerinin genişlediği, belirginleşen ideolojik çizgi nedeniyle partinin değişik meslek gruplarına ve kitlelere yaklaştığı ve hatta bunların zaman içinde kurultayda onur üyesi olarak buldukları görülmektedir. Örgüt yapısında yaşanan bu değişim, partinin ideolojik yaklaşımlara daha fazla açılması ve yeni arayışlara yönelmesinin CHP'yi bu dönemde bir kitle partisi haline getirdiği görülecektir. 1980'den sonraki süreçte ise CHP'den önce kurulan HP, SODEP ve SHP de kitle partisi görünümünü gerek tüzük ve gerekse söylem olarak korumuştur. CHP'nin 1992 yılından sonra yeniden aktif siyasete dönmesiyle birlikte bu çizgi korunurken, günümüzde örgütlerin ve üyelerin parti yönetiminde etkisizleştirildiği, partinin bir lider partisi ve dar kadrocu bir görünüm çizdiği şeklindeki eleştiriler yoğunlaşmaktadır.

¹⁴⁸ Mete Tunçay, a.g.e, 1992, s 295

¹⁴⁹ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 44

CHP tüzüğüne göre, parti örgütü merkez organları, il örgütleri ve TBMM ile belediye ve il genel meclislerindeki parti gruplarından oluşur. Merkez organları Kurultay, Genel Başkan, Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu ve Yüksek Disiplin Kurulu olarak sayılırken sıralama şu şekilde oluşturulmuştur¹⁵⁰:

“Merkez Organları:

Kurultay

Genel Başkan

Parti Meclisi

Merkez Yönetim Kurulu

Yüksek Disiplin Kurulu

İl Örgütleri:

İl Kongreleri

İl Başkanı ve İl Yönetim Kurulu

İl Disiplin Kurulu

İlçe Kongresi

İlçe Başkanı ve İlçe Yönetim Kurulu

Belde Başkanı ve Belde Yönetim Kurulu

Parti Grupları:

TBMM Grubu

Belediye Meclisleri Parti Grupları

¹⁵⁰ CHP, **Tüzük**, Ankara, 2005, s 22

İl Genel Meclisleri Parti Grupları”

CHP'nin kurulduğu yıllardaki örgütleniş biçimi kimi yazarlarca İttihat ve Terakki Partisi'nde olduğu gibi merkezîyetçi ve otoriter¹⁵¹ olarak nitelendirilmektedir. CHP'nin 1923'teki tüzüğünde Genel Başkan Mustafa Kemal olarak anılmış ve en güçlü organ olarak Genel Başkanlık makamı tanımlanmıştır. Tüzüğe göre kurultayın, Fırka Divanı (Parti Meclisi), partinin meclis grubu ve Umumi Heyeti İdare'nin (Genel Merkez Yönetimi) doğal başkanı, Genel Başkan olarak ifade edilmiştir. Parti adına konuşma yetkisi sadece genel başkana aittir, ancak genel başkan bu konuda istediği kişiye vekalet verebilir¹⁵².

CHP'nin kuruluşundan sonraki günlerde Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildiği için, parti genel başkanlık görevini bırakmamış ancak İsmet İnönü'yü Genel Başkan Vekili (Umumi Reis Vekili) olarak atamıştır. Yine genel başkanın atadığı Genel Sekreter (Katibi Umumi) parti işlerini yürütmüştür. 1927 tüzüğünde ise partinin değişmez genel başkanının Mustafa Kemal olduğu belirtildikten sonra, Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreter'den oluşan bir Başkanlık Divanı (Riyaset Divanı) kurulmuştur¹⁵³.

Atatürk'ün ölümünden sonra değişmez genel başkan Milli Şef İsmet İnönü olmuş, İnönü 1950 yılına kadar hem CHP Genel Başkanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. CHP'nin 26-30 Kasım 1951 tarihinde yaptığı 9. Kurultay'a kadar, genel başkanlık makamının değişmezliği kuralı korunurken, bu tarihte genel başkanın kurultay tarafından gizli oy ve üye salt çoğunluğuna dayalı bir seçimle belirleneceği maddesi eklenmiş¹⁵⁴; böylece değişmez genel başkanlık kavramı ortadan kaldırılmıştır.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde parti için en önemli ikinci makam, Genel Başkan Vekilliği makamı olmuştur. Parti genel başkanının aynı zamanda cumhurbaşkanı olması nedeniyle, genel başkanın görevleri daha çok genel başkan vekili tarafından yürütülmüş, genel sekreterlik ise ikinci planda kalmıştır. CHP'de

¹⁵¹ Hakkı Uyar, a.g.e, 1999, s 77

¹⁵² Mehmet Kabasakal, a.g.e, 1991, s 139

¹⁵³ Mehmet Kabasakal, a.g.e, 1991, s 111

¹⁵⁴ Hakkı Uyar, a.g.e, İzmir, s 37

1950 yılına kadar İsmet İnönü, Celal Bayar, Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu ve Hilmi Uran¹⁵⁵ Genel Başkan Vekilliği yapmıştır.

Atatürk ve İnönü döneminde, genellikle başbakanlar Genel Başkan Vekilliği görevini yürütürken, İçişleri Bakanları da CHP Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür. Ancak, gerek Genel Başkan Vekili ve gerekse Genel Sekreterin doğrudan Genel Başkan tarafından atanması hükmü, tüzüklerde korunmuştur. Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra Genel Sekreter'in kurultay tarafından seçileceği ve gene kurultay tarafından değiştirilebileceği hükmü konmuştur.

CHP'nin ilk örgütlenmesinde adı geçen Umumi Heyet-i İdare, yani Genel Merkezi Yönetimi, kurultay tarafından seçilen ve Genel Başkan'ın başkanlığında parti işlerini yürüten organ olarak tanımlanmıştır. Partinin kuruluş döneminde ayrıca illerde partinin temsilciliği görevini parti mutemetleri yürütmüştür¹⁵⁶. Ayrıca Türkiye'deki 74 il, 14 mıntıkaya ayrılmış ve her mıntikanın başına bir parti müfettişi atanmıştır. 1936 yılında CHP'nin 50 il, 342 ilçe, 1800 bucak ve 25941 ocak örgütü ve toplam 1 milyon 237 bin 504 üyesi bulunmaktadır¹⁵⁷.

D-) CHP ve Çok Partili Döneme Geçiş:

Türkiye'de çok partili sisteme geçişte, sadece parti içi gelişmelerin değil; dünya konjonktüründeki gelişmelerin de etkisinin olduğu gerçektir.

Türkiye'de CHP idaresinde "Tek Parti, Tek Millet, Tek Lider" egemenliği sürse de, gerek 1921 Anayasası, gerekse Atatürk'ün sağlığında yaşanan denemeler Türkiye'nin son tahlilde çok partili siyasi yaşama geçeceğini göstermektedir. Milli Şef İnönü'nün Türk siyasal tarihine "**Dörtlü Takrir**" adıyla geçen siyasi belgeye verdiği farklı bir parti kurulması gerektiğine ilişkin yanıt¹⁵⁸, bunun örneği olarak gösterilebilir.

Dünyadaki konjonktürde ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "**tek lider-tek parti**" anlayışının egemen olduğu kapitalist ülkelerin yenilmiş olmasının etkilerini saymak mümkündür.

¹⁵⁵ Hakkı Uyar, a.g.e, İzmir, s 40

¹⁵⁶ Mehmet Kabasakal, a.g.e, 1991, s 147

¹⁵⁷ Hakkı Uyar, a.g.e, 1999, s 77

¹⁵⁸ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, s 142

Kongar¹⁵⁹, halkın tek parti yönetimine karşı olan olumsuz tepkisini de; çok partili sisteme geçişte önemli bir faktör olarak saymıştır. Kongar'a göre, hem dış etkenler hem de halkın tek partinin uygulamalarına karşı gösterdiği tepkiye ek olarak, savaş ekonomisinin ülke genelinde yeni bir kapitalist toplumun doğmasını sağlayan etkisi de çok partili sisteme geçişi hızlandıran nedenlerden biri olmuştur.

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimlere katılarak, 62 milletvekiliyle meclise girdi. 14 Mayıs 1950 tarihindeki milletvekili genel seçimlerinde ise oyların yüzde 53.3'lük bir kısmını alarak 408 milletvekiliyle meclise girmiştir. Böylece Türkiye'de, 1923 yılından bu yana devam eden CHP iktidarı da sona ermiştir. 1950 seçimlerinde alınan oylar şöyledir:

Partiler	Oylar	Oy Oranı	Mv. Sayısı	Mv. Oranı
DP	4.241.393	% 53.3	406	% 83.57
CHP	3.176.561	% 39.9	69	% 14.40
MP	250.414	% 3.1	1	% 0.20
Bağımsız	383.282	% 4.8	9	% 1.83

Tablo 1: 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹⁶⁰

E-) CHP'de Yeni Arayışlar:

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ağır bir seçim yenilgisiyle çıktığı 1950 seçimlerinin günümüzde yapılan değerlendirmelerinde partinin "**seçkinci**" tavrının önemli bir rol oynadığı, "**halka rağmen, halk için**" yönetim anlayışının gördüğü tepki gibi önemli nedenler ortaya konmaktadır.

Elbette seçim yenilgisinin nedenleri sayılırken, "**Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsülleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**" gibi kanunlar veya bunların hazırlıklarının da göz önünde tutulması gerekmektedir. Ayrıca, seçimler öncesinde Demokrat Parti'nin, nitelik farkı gözetmeksizin, programı,

¹⁵⁹ Emre Kongar, a.g.e, 2004, s 145

¹⁶⁰ Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 154

ilke ve görüşleri bilinmeksizin bütün muhalif gruplarca desteklenmesi¹⁶¹ de CHP'nin seçim yenilgisinde önemli etkenlerden biri olmuştur.

CHP'nin, 1950'den önceki dönem içinde gerek parti içinde radikal bir değişiklik yapma ve gerekse ülke yönetiminde farklı uygulamalara imza atmakla ilgili çabaları 1947'deki 6. Büyük Kurultay sırasında ortaya çıkmıştır. Kurultay'da konuşan Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı makamı ile parti genel başkanlıklarının ayrılmasını ve Halkevleri'nin herkese açılmasını istemiştir¹⁶². Ayrıca, ülke kamuoyunda etkisini göstermeye başlayan liberal ekonomik görüşler de bu kurultayda tartışılmış ve parti tüzüğünde devletçilik ilkesine ilişkin bir takım düzeltmeler yapılmıştır. İnönü'nün istediği doğrultusunda, parti genel başkanının Başbakan ya da Cumhurbaşkanı olması durumunda partinin, kurultayca seçilecek bir genel başkan vekili tarafından yönetilmesi hükme bağlanırken, Devletçilik ilkesine de **“partimiz, özel teşebbüsün güvenlik içinde çalışmasına ve yeni iş alanlarına girişmesine meydan vermek amacıyla, devletin üzerine alacağı işleri kesin olarak ve sürekli programlar çerçevelemesini ve bu işlerin sınırlarıyla niteliklerini önceden belli etmesini uygun bulur”** ifadelerini eklerken, Devrimcilikle ilgili bölümde de **“Parti, devlet ve millet işlerinde tedbir bulmak için evrimci prensiple kendini bağlı tutmaz”** kısmı çıkartılmıştır.

Aslında, bu değişiklikler CHP'nin gerek ideolojik yaklaşımında ve yapısında önümüzdeki yıllarda yaşanacak büyük değişimlerin ve yapılacak büyük tartışmaların habercisi olarak kabul edilebilir. CHP'deki bu tartışmaların ilki ve belki de en belirginini 29 Haziran 1950 tarihinde toplanan Sekizinci Büyük Kurultay'da yaşanmıştır. Bu kurultayda, seçimler tartışılmış, parti tüzüğünde ciddi değişiklikler yapılırken, Genel Sekreter'in kurultay tarafından seçilmesi benimsenmiş, genel başkan vekilliği kaldırılmış, bütün organların kurultayca belirlenmesi ilkesi getirilmiş ve en önemlisi, partinin etkin bir muhalefet yapması yanlısı olan, örgütün güçlendirilmesi gerektiğini savunan Kasım Gülek, Genel Başkan İnönü'nün karşı çıkmasına rağmen Genel Sekreter seçilmiştir¹⁶³.

¹⁶¹ Emre Kongar, a.g.e, 2004, s 147

¹⁶² Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 48-49

¹⁶³ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 141-142

CHP'nin 1950'de yaptığı bu kurultaydan önceki örgütleniş yapısı daha merkezi, parti genel yönetiminin genel başkan tarafından belirlendiği, yerel örgütlerin güçlü olmadığı, parti-devlet bütünlüğü nedeniyle parti içi demokrasinin yaşanmadığı ve aranmadığı bir niteliğe sahiptir¹⁶⁴. Seçim yenilgisinin de etkisiyle, partinin taşra örgütleri ilk kez seslerini yükseltirken, merkez yönetiminin aday belirlemede yanlılık yaptığı savunulmuş, parti kadrolarının yenilenmesi ve daha genç isimlerden oluşması yönünde çabalar kendini hissettirmiştir. Bu gelişmeler, 1955'ten sonra etkisini daha belirgin şekilde göstermiş ve CHP kadroları hızla değişmeye başlamıştır. Yenilenen kadrolar, CHP'ye görülür bir canlılık kazandırırken, partinin ilerleyen yıllardaki ideolojik yapılanmasında da etkin bir rol üstlenmiştir¹⁶⁵.

Seçim yenilgisinin ardından, CHP kendi içinde bir değişim yaşamış; hem kaybedilen seçimin nedenleri tartışılmış hem de partide yeni bir söylem ortaya konmuştur. Bu söylem, 27 Ekim 1957 seçimlerinde en belirgin şekilde kendini göstermiştir. Bu seçimlere giderken CHP, yargı bağımsızlığı, bütün işçilere grevli toplu sözleşmeli sendikal özgürlük, memurlara sendika, iki meclisten oluşan bir parlamenter sistem ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması gibi vaatlerle yola çıkmıştır¹⁶⁶.

CHP'nin 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. Büyük Kurultayı'nda açıklanan ve tarihe geçen "**İlk Hedefler Bildirisi**", kimi yazarlara göre, 1961 anayasanın ruhunu oluşturmuştur¹⁶⁷. Bu bildiri özetle 1957 seçimindeki program tekrarlanmış, "**iki meclisli parlamenter demokrasi, Anayasa Mahkemesi, seçim sisteminin değiştirilmesi, Yüksek Yargıçlar Kurulu oluşturulması, basın özgürlüğünün anayasal güvenceye alınması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası**" gibi yeniliklerden söz edilmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1993, s 28

¹⁶⁵ Mehmet Kabasakal, a.g.e, 1991, s 210

¹⁶⁶ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 51

¹⁶⁷ Tarhan Erdem, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Tartışma Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 146

¹⁶⁸ Turan a.g.e. 2000, s 52

F-) 1960 Sonrası ve CHP:

Günümüzde, CHP'nin fazla eleştirildiği konulardan birisini de ideolojik yapısı oluşturmaktadır. CHP, çok partili siyasal yaşama geçtikten sonraki yıllarda ideolojik anlamda, Sosyal Demokrasi'ye yaklaşmıştır. Ancak, CHP batıdaki sosyal demokrat partiler gibi bir kuruluş süreci ve evrimleşme yaşamadığı için; geçiş süreci parti içinde ve dışında çeşitli tartışmalara neden olmuştur.

1- CHP'de Ortanın Solu Söylemi:

DP'nin, özellikle iktidarının ikinci yarısından itibaren artan baskıcı tutumu; üniversiteler, basın, demokratik kitle örgütleri ve askerler üzerinde rahatsızlık yaratmış ve Türkiye 27 Mayıs 1960 tarihinde ilk kez “askeri rejim” ile tanışmıştır.

Askeri müdahalenin ardından kurulan Kurucu Meclis 1961 Anayasası'nı hazırlamış, daha özgürlükçü ve liberal olarak bilinen anayasanın kabulünden sonra yapılan ilk serbest seçimlerde CHP ve Adalet Partisi ortaklığına gidecek sonuçlar elde edilmiştir. Seçimler sonunda partilerin aldıkları oy ve milletvekili dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Parti	Oy Oranı	Mv Sayısı
CHP	36.7	173
AP	34.7	158
YTP	13.9	65
CKMP	13.7	54

Tablo 2: 1961 Genel Seçimleri TBMM Sonuçları¹⁶⁹

¹⁶⁹ Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 207

Yeni anayasayla birlikte kurulan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise şu dağılım gerçekleşmiştir:

Parti	Oy Oranı	Senatör Sayısı
AP	35.4	71
CHP	37.2	36
YTP	13.9	27
CKMP	13.4	16

Tablo 3: 1961 Genel Seçimleri Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları¹⁷⁰

Türkiye, 1961 seçimlerinden sonra üç ayrı koalisyon hükümeti görmesine rağmen, siyasi istikrar sağlanamamış; önce AP daha sonra CHP içinde hükümette bulunmayla ilgili parti içi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sürecin sonunda, 1930'lardan başlayarak Devletçilik ilkesine uygun hareket eden ve ekonomik anlamda kamu yatırımlarını ve ekonomiye devletin müdahalesini savunarak, diğer siyasi görüşlere göre daha solda yer alan CHP, 1965 yılında ilk kez "**Ortanın Solu**" kavramını Türk siyasi literatürüne taşımıştır¹⁷¹. CHP aynı yıl yapılan genel seçimlere "**vergi adaletinin sağlanması, yer altı zenginliklerinin kamu eliyle işletilmesi, sanayileşmede özel sektör kadar devlet yatırımlarının da varolması, devlete ait işletmelerin petrol arama ve işletmesine ilişkin sınırların kaldırılmasını**" öngören bir programla girdi. CHP, bu programı bir önceki dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit aracılığıyla hazırlamış, ancak alınan seçim yenilgisinden sonra Genel Başkan İsmet İnönü'nün, görevine devam edip etmemesi tartışılmaya başlamıştır¹⁷². 1965 seçimlerinden sonra, 18 Ekim 1966 tarihinde toplanan 18. Kurultay'da konuşan Genel Başkan İnönü, CHP'nin sosyalist bir parti olmadığını vurgulayarak, kurultay sonrasında CHP'nin "**Ortanın Solunda**" bir parti olduğu açıklanmıştır. Parti içinde, bu kavrama karşı gösterilen tepkiyi yatıştıran CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, "**Ortanın**

¹⁷⁰ Sina Akşin, a.g.e, 1992, s 208

¹⁷¹ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 55

¹⁷² Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s 59

solu, bizim 40 yıllık programımızın doğal görevidir. İlkelerimizin hiç birinden bir santim geri dönmeyiz¹⁷³ ifadesiyle, CHP'nin bundan sonraki rotasını net biçimde belirlerken yakın çevresine, ortanın solu kavramını; daha sola kayış için bir önlem olarak ortaya koyduğunu da ifade etmesine rağmen; bu kavramın mimarları arasında yer alan Bülent Ecevit'in, **“Sınıfların bilince kavuşması zaman isteyecektir. Bu zaman uzun da olabilir, kısa da. Fakat, beklemek daha doğrusu çalışmak zorundayız. İlmen batılı demokrasilerin ölçüleriyle partimizin programı ortanın solundaysa, bundan geri dönmemizin yeri yoktur. Partimiz artık yörüngesine oturmuştur. Bizde ırkçı milliyetçidir, sömürücü milliyetçidir ve yabancı sermayenin Türkiye’de temsilciliğini yapanlar milliyetçidir. Oysa, bunların hepsi, Atatürk milliyetçiliğiyle çelişir. Ne ortanın solu sözünden, ne de ifade ettiği anlamdan vazgeçebiliriz**¹⁷⁴ CHP içindeki ideolojik arayışların süreceğinin işareti olarak kabul edilebilir.

CHP'nin kendi içinde ideolojik söylemlerine ilişkin tartışmalarının sürdüğü bir dönemde, kamuoyunda bu politikaların ve söylemlerin yeterli olmadığına ilişkin yorumlar da yapılmıştır. CHP'nin ortaya koyduğu, **“ortanın solu”** söylemini yeterli bulmayan bir grup aydın, bu söylemin sınırlarının ne olduğu ve özellikle hangi noktada ortanın solunun başladığının belirginleştirilmesini istemiştir. Ortanın solu kavramının, **“emperyalizmin egemenliğine hayır**¹⁷⁵ dendiği noktada başlaması gerektiğini savunan görüşe göre, 1965 seçimlerinde CHP'nin görüşlerini açıklayan belgeleri yeterli bulmayan bu eleştiriler, devletçilik, halkçılık, yabancı sermaye, dış ticaret, kooperatifçilik gibi belgelerin tamamında sola açılma gerekliliği ile sağın baskısından korkulduğunun hissedildiğini ileri sürmektedir.

2- “Toprak İşleyen, Su Kullanan!”:

CHP, Ecevit'in de etkisiyle 1969 yılındaki seçimlere işçi-köylü seçmenlere dönük **“Toprak İşleyen, Su Kullananın”** sloganıyla girip, tarım sigortasından, toprak reformuna, doğal kaynakların işletilmesinden ve planlı ekonomiye kadar bir dizi radikal söylemle yola çıkmasına rağmen beklenen seçim zaferi gerçekleşmiş

¹⁷³ Hikmet Bila, a.g.e 1999, s 218

¹⁷⁴ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 219

¹⁷⁵ Hikmet Özdemir, a.g.e, 1993, s 163

değildir¹⁷⁶. Yapılan seçimde oyların yüzde 27.4'ü ve 143 milletvekilliği kazanan CHP'de, ideolojik tartışmalar büyürken yaşanan 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile parti içindeki ayrışmalar son noktaya ulaşmıştır. Askeri müdahale tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Nihat Erim'e güven oyu verilip verilmemesiyle başlayan parti içi tartışma, Genel Başkan İnönü, Genel Sekreter Ecevit restleşmesine kadar uzanmış ve Ecevit'in istifasıyla noktalanmıştır¹⁷⁷.

Ecevit, CHP'de egemen olan sol anlayışı tanımlarken, ilerici sol¹⁷⁸ anlayışın devletçiliği reddetmediğini; devlet ve halkın bütünleşmesine inandığını, kişilerin halkı ezip sömürmesinin devlet tarafından engellendiği bir görüşü savunduklarını kaydetmiştir.

Ecevit, askeri müdahalenin **“ortanın soluna”** karşı yapılmış bir hareket olduğunu savunarak¹⁷⁹ partisinin yeni kurulacak hükümete başbakan düzeyinde destek vermesini eleştirip, parti içinde Genel Başkan İnönü ile ters düşerek görevinden ayrılmıştır. Bundan sonra gelişen olaylar, İnönü-Ecevit çekişmesini daha keskin hale getirmiş ve İnönü'nün parti genel başkanlığından ayrılmasına kadar varmıştır.

CHP içinde özellikle Ecevit'in etkisiyle yoğunlaşan parti içi muhalefete karşı **“ya ben, ya o”** sözleriyle karşı duran İnönü, kendisiyle uzlaşma arayışları için görüşen dönemin İstanbul İl Başkanı Ali Topuz'la yaptığı görüşmede, **“Demek, beni indirmeye çalışıyorsunuz. Bak! Yapılacak kurultayı siz kazanacaksınız. Kısa süre sonra, genel seçimler yapılacak. Parti iktidar olacak. Daha sonra, parti içi çekişmeler başlayacak ve ne büyük hata yaptığınızı anlayacaksınız”**¹⁸⁰ tespitinden sonra, 8 Mayıs 1972 tarihinde CHP genel başkanlığı görevinden istifa ederek, sade milletvekili haline gelmiştir¹⁸¹. Böylece, Türk siyasi tarihinde en ciddi dönemeçlerden biri yaşanırken, CHP'nin 14 Mayıs 1972 tarihinde toplanan kurultayında Bülent Ecevit CHP Genel Başkanlığı görevine getirilmiştir¹⁸².

¹⁷⁶ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 235

¹⁷⁷ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s57

¹⁷⁸ CHP, **Akgünlerin Şafağında, CHP Gençlik Kolları 8. Olağan Kurultay Raporu**, Ankara, 1976, s

63

¹⁷⁹ Metin Toker, a.g.e, 1993, s 226

¹⁸⁰ Ali Topuz'la yapılan sözlü görüşme, Muğla, Nisan 2006

¹⁸¹ Hikmet Bila, a.g.e, 1999 s 266

¹⁸² Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 59

Ancak, CHP'nin ortanın solu söyleminin etkilerinin özellikle sendikal kesimlerde etkisini gösterdiğini tespitini yapmak gerekmektedir. Özellikle 12 Mart döneminin etkilerinin görüldüğü bir dönemde Temmuz ayında bir araya gelen Türk-İş'e bağlı sendikalar, Ankara'da yaptıkları genel bir toplantıda, "**Sosyal Demokrat**"¹⁸³ bir düzenden yana olduklarını, bu konuda ne kapitalizm ne de Marksizm anlayışını benimsemediklerini açıklamıştır.

3- Demokrat Sol CHP:

Bülent Ecevit'in Genel Başkan olmasıyla birlikte, CHP'nin söylemlerinin daha sol nitelik kazandığını söylemek hata olmayacaktır. Ecevit'in Genel Başkan olmasıyla yeni bir hava yakalayan CHP, 14 Ekim 1973 tarihindeki genel seçimlerde 185 milletvekiliyle meclise girmeye hak kazanmış ve meclisin en büyük grubu olan CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

MSP ile koalisyon hükümeti kuran CHP'de sol söylemler iyice belirginleşmiş ve bu söylemler yeni tanımlamaları da beraberinde getirmiştir. Ortanın solundan, "**Demokratik Sol**" tanımlamasına geçen CHP'de, bu tanımlamayla Genel Başkan Bülent Ecevit tarafından, devletin ve özel sektörün ekonomik ve siyasal güç olarak dengelenmesi, hem özel sektör hem de devletin üzerindeki gücün halk olması gerektiği savunulmuştur. Ecevit'e göre iktidarda halk olmalıdır. Bunu sağlamanın yolu da, halkın ekonomik olarak güçlendirilmesinden geçmektedir. Ecevit bu amaçla, "**halk sektörünü**" güçlendirmeye çalıştıklarını da ifade etmiştir¹⁸⁴.

CHP'de parti yöneticileri ve parti ideologları, partiyi yeni sol tanımlamalara yaklaştırırken; bu açılımları yeterli bulmayanların sayısı da artmıştır. CHP'nin solculuğunu "**gelişen iç dinamikten yararlanmayı uman küçük burjuva kadroların zorlaması sonucu**" meydana geldiği şeklinde eleştiren bu görüşe göre, özellikle İnönü dönemindeki parti kadroları genelde orta düzeydeki bürokratlardan ve toprak sahiplerinden oluşurken, sermayenin bilinçli temsilcilerinin CHP kadrolarında bulunmayışı, partiyi küçük burjuvanın partisi konumuna getirmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'de bilinçli işçi ve sendikacının da olmayışı yüzünden partide böyle bir etki de görülmemiş; dolayısıyla CHP küçük burjuvanın temsilcilerinin çoğunlukta olduğu bir

¹⁸³ Türk-İş Yayınları, **Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971

¹⁸⁴ CHP, a.g.e, 1976, s 63

örgüt olarak yaşamını sürdürmüştür. Buna benzer eleştiriler, 1965'ten itibaren Yön yazarlarınca da yapılmış, CHP'nin daha sola kayması ve sola açılması konusunda cesaretli davranması gerektiği vurgulanmıştır¹⁸⁵.

CHP'ye daha solcu olması yönünde telkin ve baskılar yaşanırken; özellikle 12 Mart askeri müdahalesinden sonra yakalanan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarına karşı başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'nin, idamları engellemeye dönük çabaları, CHP için bir dönüm noktası olmuştur denebilir. Ayrıca, 60'lı yılların sonunda kurulan Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun, CHP'nin gençlik kolları gibi çalışması da, değişik sol ve sosyalist görüşlerin zaman içinde, kerhen de olsa CHP'ye yaklaşmasını sağlamıştır. Ancak bunun, CHP içinde de çok fazla benimsendiğini söylemek zordur. Marksist Leninist bir fraksiyonun dağıttığı bildiride yer alan **“kimliğimizi açıkça ortaya koymak ve ilkelerimizden en ufak bir taviz vermemek kaydıyla, somut meselelerde Sosyal Demokratlarla işbirliği, devrimci harekete güç kazandıracaktır”**¹⁸⁶ ifadeleri, sosyal demokratlara ilişkin yapılan sınıf mücadelesini inkar ettiği ve kapitalist düzenle uzlaşma içinde olduğu şeklindeki eleştiriler sürekli tepkiye neden olmuştur.

CHP genel politika içinde, ideolojik söylem olarak kendini yenileyip; ideolojisini belirginleştirirken, CHP için dönüm noktalarından birisi de hiç kuşkusuz CHP'nin Sosyalist Enternasyonel'e üye oluşudur. 1977 yılında Sosyalist Enternasyonel üyesi olan CHP'ye, özellikle AP tarafından yüklenilmiş¹⁸⁷, bu konu iç politika malzemesi yapılmıştır. Bu günlerde Ecevit, CHP'nin Sosyal Demokrat değil, Demokratik Sol bir parti olduğunu belirterek; bu kavramın içine köylüyü de aldığı altını çizerek sosyal demokratlardan farklılığını¹⁸⁸ vurgulamaya çalışmaktadır. Ecevit'e göre sol parti, sorunları emekçi sınıfın orta ve uzun dönemdeki beklentileri doğrultusunda çözecek ve emekçilerin iktidarını kuracaktır¹⁸⁹. Sol partiye, ezilen ve sömürülen sınıfın öncülüğü ve yol göstericiliği misyonunu yükleyen Ecevit, partinin bu gerekler doğrultusunda örgütlenmesi gerektiğini de savunmuştur.

¹⁸⁵ Ferda Aykan, **CHP İcazetçiliğine Karşı Devrimci Partinin Legalite Sorunu**, İleri Yayınları, Ankara, 1976, s 22

¹⁸⁶ Süreyya Koç, **Sosyal Demokrasi ve SDDF**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971, s 7

¹⁸⁷ Muammer Aksoy, **Sosyalist Enternasyonel ve CHP**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1977, s 11

¹⁸⁸ Hikmet Bila, a.g.e 1999 s 287

¹⁸⁹ CHP, a.g.e, 1976, s 91

CHP'yi, Sosyal Demokrat yerine Demokratik Sol olarak niteleyen Ecevit; köylüyü de kucakladıklarının ifadesi olarak CHP'nin savunduğu toprak reformunun, salt toprağın dağılımında denge kurmak yerine, toprak-insan-toplum ilişkilerinin yeniden belirlenmesi ve örgütlenmesi olarak algıladığını ifade etmiştir¹⁹⁰. Ecevit, toprak reformunun temelini; toprağın işleyenine ait olması gerektiğini vurgulamıştır.

CHP'nin, kendi içinde ideolojik yapılanması Ecevit özneline 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar sürmüştür.

Bu tarihte, siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş; Bülent Ecevit 30 Ekim 1980 tarihinde CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Atatürk ve İnönü'den sonra CHP'nin üçüncü genel başkanı olan Ecevit'in istifasıyla, CHP ilk kez lidersiz kalmış bu durum, partinin 16 Ekim 1981 tarihinde diğer partilerle birlikte kapatılması ve varlıklarının Hazine'ye devrine kadar devam etmiştir¹⁹¹.

¹⁹⁰ CHP, a.g.e, 1976, s 105

¹⁹¹ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 63

I. BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA SOSYAL DEMOKRASİ

Türkiye, 1980 askeri darbesiyle siyasal ve toplumsal açıdan tarihinin en ciddi kırılmalarından birini yaşamış ve bu kırılmadan en fazla sol ideolojiler etkilenmiş olsa da; aynı dönemde bütün dünyada gelişen yeni liberal akımın etkisinin de ciddi şekilde hissedildiği bilinmektedir. Bu dönemde, dünyanın pek çok ülkesinde ve özellikle Avrupa'da sol ideolojilerde belirgin bir gerileme yaşanırken ABD'de Reagan ve İngiltere'de de Thatcher ile birlikte liberalizmin büyük bir yükselişe geçtiği bilinmektedir. Aynı dönemde Türkiye'de yeni liberal politikaları benimseyen ANAP'ın iktidarda bulunması, ardından dağılan demir perde ülkeleri, ideolojilerin sonunun geldiğine ilişkin varsayımları güçlendirmiş buna paralel olarak da sosyal demokrat ve sosyalist politikalarda gerileme yaşanmıştır.

Kimilerine göre, sol politikalar 1980'li yılların başında yaşanan çöküntüden kendini kurtaramamış, geleneklerinde yer alan eşitlik ve eşitlik temeline dayalı özgürlük talebinden uzaklaşmış; bu dönemin yaralarının tamiri için de üçüncü yol ya da yeni sol diye yeni açılımlar ortaya çıkmıştır¹⁹². Türkiye'de ise tıpkı dünyada olduğu gibi, kriz içine giren sol ideolojiler çeşitli tartışmaların gündemini oluşturmuş; bu tartışmalarda yoğun olarak da 1980 öncesi CHP'nin devamı olan partiler ile 1992 yılından sonra yeniden CHP'den sözedilmiştir. Türkiye'de yaşanan tartışmaları değerlendiren Fuat Keyman, yapılması gerekenin varolan yapısı içinde sadece CHP'yi liderlik ve parti yönetimi temelinde tartışmak yerine; daha geniş boyutlu bir tartışma ortamı oluşturulması gerektiğini savunmuştur¹⁹³. Keyman'a göre, siyasi aktör olarak ele alınacak sosyal demokrasinin, felsefi, kuramsal ve siyasi parametre olarak neyi baz alacağını, kendini hangi yollarla topluma anlatacağının tartışılması çözüm için en önemli yollardan birini oluşturmaktadır. Keyman, sorunu parti liderine ve yönetimine indirgeyen, toplumsal sorun ve beklentilere ilişkin yeni politikalar üretemeyen bir siyasi aktörün zamanla ortadan kaybolmasının kaçınılmaz olduğunu savunurken, bunun yerine yeniden yapılanmış, toplumla organik bağ kurabilmiş,

¹⁹² Nuray Mert, **Solun Sonu, Ya da Yolun Sonu mu?**, Birikim Dergisi, Sayı 166, İstanbul, Şubat 2003

¹⁹³ Fuat Keyman, **Sosyal Demokrasi ve Türkiye**, Doğu Batı Dergisi, Sayı 29, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim 2004

ideolojik ve toplumsal hareket yönünden güçlü bir oluşumun Türkiye'yi yönetme iddiasının gerçekleşebileceğini savunmuştur.

Bu bağlamda, çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'de 1980 sonrası sosyal demokrat çizginin geldiği nokta önce kronolojik açıdan ortaya konmuş; CHP ve öncesindeki partilerde yaşanan lider değişiklikleri de kronolojik sıraya uygun olarak verilmiş ve sonrasında da yaşanan tartışmalar sınıflandırılmıştır. CHP özelinde, Türkiye'deki sosyal demokrat çizginin yaşadığı tartışmalar ve yeni ideolojik arayışlara ilişkin değerlendirmeler de bu bölümün konusu olmuştur. Tartışmanın CHP üzerinde yoğunlaşması, CHP'nin örgütsel ve ideolojik yapısına ilişkin saptamaların yoğunluğu ise Türkiye'de, sosyal demokrat çerçevede en geniş örgütlenmenin CHP çatısında kurulmuş olmasından kaynaklanmıştır.

A- 12 Eylül Askeri Rejimi:

12 Eylül 1980 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Karakuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celesun tarafından Türkiye'deki siyasi rejimin tikanıklığı, sokaklardaki terör havası gibi nedenlerle yönetime el konmuştur¹⁹⁴.

Genel Kurmay Başkanı dahil, kuvvet komutanlarından oluşan ve Milli Güvenlik Konseyi MGK adıyla yönetime el koyan komutanlar, meclis ve hükümeti feshederken, siyasi parti faaliyetleri durdurulmuş, kapatılmalarına ilişkin herhangi bir yaptırımda bulunmamış; ancak siyasi parti liderleri birbiri ardına ya buldukları noktada gözaltına alınmış ya da tutuklanmıştır¹⁹⁵. Bazı liderler yargılanarak tutuklanmış ve hapse gönderilmiş, bazıları ise Hamzaköy'de zorunlu ikamet ettirildikten sonra evlerine gönderilmiştir. Ama, bütün siyasi parti liderlerine siyasi demeç ve faaliyetlerine ilişkin yasaklama getirildiği ifade edilmiştir¹⁹⁶.

12 Eylül 1980 tarihinde ülke yönetimine el koyan askeri konsey, siyasi partileri 2 Haziran 1981 tarihinde yayınlanan 52 sayılı kararla kapatırken¹⁹⁷, CHP Genel

¹⁹⁴ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, syf 42

¹⁹⁵ Hikmet Bila, **Konumuz Türkiye, CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, syf 343

¹⁹⁶ Bülent Tanör, **Büyük Türkiye, Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s 28-

29

¹⁹⁷ Bülent Tanör, a.g.e 1995, s 35

Başkanı Bülent Ecevit ise bu karardan çok önce 30 Ekim 1980 tarihinde genel başkanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır¹⁹⁸. Ecevit istifasına ilişkin açıklamasında, CHP'nin gücünü kişilerden almadığını, Atatürk ilkelerinden, halktan ve tarihinden aldığını dile getirerek, önümüzdeki günlerde siyasi partilerin kapatılmalarına ilişkin beklentisini de dile getirip, varolan şartlar altında genel başkanlık görevinin çok anlamı kalmadığını söyleyip, üyelerinin bu zamana kadar geçecek süreyi, yeni genel başkanın kim olacağına ilişkin arayışlarla değerlendirmesi gerektiğini de kaydetmiştir. Ecevit'in istifası farklı şekilde algılanmıştır. Ecevit'in istifasına, MGK'nın "Bay Demirel, Bay Ecevit" ifadeli açıklamalarının ve bu açıklamada yer alan, bundan sonra siyasi parti lideri olarak siyaset sahnesinde bulunamayacaklarına ilişkin görüşlerin neden olduğu şeklinde yaygın bir kanı bulunmaktadır¹⁹⁹.

Askeri rejim, 12 Eylül 1980 tarihinden hemen sonra Bülent Ulusu başkanlığında bir hükümet kurmuş; içinde siyasilerin yeralmadığı bir Kurucu Meclis oluşturmuş, ardından Anayasa Hazırlama Komisyonu kurarak, yeniden çok partili siyasi yaşama geçişle ilgili hazırlıklara başlamıştır.

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığındaki komisyonca hazırlanan yeni Anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halkoylamasıyla kabul edilmiş, aynı halk oylaması ile anayasanın geçici maddeleri gereğince de MGK Başkanı Kenan Evren, Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olmuştur²⁰⁰.

Yeni anayasanın kabulünün ardından, Türkiye'de yeni parti kurulması ve siyasi faaliyetlerin yeniden kurulmasına ilişkin hazırlıklara da başlanmıştır.

B- 12 Eylül Partileri ve Sosyal Demokrasi:

12 Eylül yönetimi, Türkiye'deki bazı siyasilere 5, bazılarına 10 yıllık siyaset yapma yasağı getirirken, milletvekilliği genel seçimlerinin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağı duyurulmuştur.

¹⁹⁸ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 347

¹⁹⁹ Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, ABC Yayıncılık, 1986, s 13

²⁰⁰ Bülent Tanör, a.g.e, 1995, s 42

Genel seçimlerin yapılacağına ilişkin açıklamanın ardından Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi (ANAP), Büyük Türkiye Partisi (BTP), Halkçı Parti (HP), Doğru Yol Partisi (DYP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Refah Partisi (RP), Muhafazakar Parti (MP) kurulmuş, daha sonra da Yeni Doğu Partisi (YDP), Yüce Görev Partisi (YGP), Bizim Parti (BP), Huzur Partisi (HP), Yeni Düzen Partisi (YDP), Fazilet Partisi (FP), Bayrak Partisi (BP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) kurulmuştur²⁰¹. Bu partilerden Büyük Türkiye Partisi kuruluşundan hemen sonra kapatılmıştır. MGK, siyaset yapma yasağı çerçevesinde kullandığı yetkiyle, siyasi parti kurucuları konusunda veto uygulaması başlatmış, SODEP'in kurucuları veto edildiği için seçimlere katılamamış, Bizim Parti kendini feshetmiş, Huzur Partisi Anayasa Mahkemesince kapatılırken, Yüce Görev Partisi'nin kurucularının tamamına yakını veto edilmiştir.

Kuruluşu tamamlanan partilerden DYP, MDP, ANAP, RP ve MP sağ yelpazede, HP ve SODEP de sol yelpazedeki yerlerini almıştır.

6 Kasım seçimlerine katılacak partilerde aranan, nitelikler MGK tarafından belirlenirken; seçimlere sadece MDP, HP ve ANAP'ın katılabilecekleri bir tablo doğmuştur. MGK tarafından; yeni kurulan 15 siyasi parti içinde veto edilen kurucu sayısı toplam 416'dır. Seçimlere katılma hakkı bulunan üç parti dışında, bağımsız milletvekili adayları olmak için başvuran toplam 1683 adaydan 672'si veto edilmiştir. Veto edilenlerin arasında 5 Danışma Meclisi üyesi ile 101 eski parlamenter bulunmaktadır²⁰².

6 Kasım 1983 Pazar günü yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde²⁰³;

ANAP yüzde 45.15 ve 211 milletvekili, HP yüzde 30.46 oy ve 117 milletvekili, MDP de yüzde 23.27 oy ve 71 milletvekili kazanmış almış, bağımsızlar da binde 1.12 oy almıştır.

²⁰¹ Hulusi Turgut, a.g.e, 1986, s 13

²⁰² Bülent Tanör, a.g.e, 1995, s 42

²⁰³ Bülent Tanör, a.g.e. 1995, s 57

1- Sol Yelpazede Arayışlar, Yeni Yapılanmalar:

Bülent Ecevit'in, CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılması; Türkiye'deki sol seçmenlerde ve CHP üyelerinde önemli bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle CHP'nin 1980 öncesindeki siyasi kadrosu olarak sayabileceğimiz gerek parti meclisi ve gerekse merkez yönetim kurulu üyeleri, Ecevit'i soldaki yeni arayışların başına geçmesiyle ilgili ikna etmeye çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır²⁰⁴.

1983 seçimleri öncesinde kurulan Halkçı Parti'nin sol seçmen kitlesini tam anlamıyla tatmin edemediği, solda yeni arayışların sürmesi gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Özellikle HP Genel Başkanı Necdet Calp'e "**mutemet**", HP'ye de "**muvaazaa parti**" yakıştırmaları yapılmış, eleştiriler Calp'in solu toparlayacak karizmadan yoksun oluşu noktasında gelişmiştir²⁰⁵.

HP'den sonra, İsmet İnönü'nün küçük oğlu Erdal İnönü liderliğinde kurulan SODEP, siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Ancak SODEP'in kurucular listesi 5 kez veto edildiği için²⁰⁶, 1983 seçimlerine katılamamıştır.

1983 seçimlerine giren HP % 33'lük bir oyla ikinci parti olarak seçimlerden çıkarken, ilerleyen yıllarda genel başkanlık görevini Aydın Güven Gürkan yürütmüştür. HP ile SODEP arasında başlayan birleşme görüşmeleri sonunda iki parti 1986 yılında birleşmiş²⁰⁷ ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti SHP kurulmuştur. Bu partinin Genel Başkanlığı'nı bir süre Aydın Güven Gürkan yürütmüş, ardından Erdal İnönü Genel Başkan olmuştur.

Bu arada, eski CHP kadrosunun ve sol yelpazede öne çıkan isimlerin bütün çağrılarına rağmen gelişmeleri uzaktan izleyen, CHP'nin eski genel başkanı Bülent Ecevit'in girişimleriyle 1985 yılında Demokratik Sol Parti DSP kurulmuştur. SHP'nin parlamento grubundan bazı milletvekilleri, mevcut siyasi partiler yasası milletvekili transferine izin vermediği için doğrudan DSP'ye geçememişler, önce SHP'den istifa ederek Halk Partisi'ni kurmuşlar, ardından bu parti DSP ile birleşerek mecliste DSP

²⁰⁴ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 365-366

²⁰⁵ Hulusi Turgut, a.g.e, 1986, s 204-205

²⁰⁶ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 368-370

²⁰⁷ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 374

grubunu oluşturmuş, DSP Genel Başkanlığı'na da Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğu için eşi Rahşan Ecevit²⁰⁸ getirilmiştir.

2- CHP'nin Yeniden Kuruluşu:

12 Eylül'de kapatılan siyasi partilerin yeniden açılması, ad ve amblemlerini kullanabilmelerine ilişkin yapılan yasal düzenlemeden sonra 9 Eylül 1992 tarihinde toplanan CHP 25. Kurultay'ı, partinin ad ve ambleminin aynen kullanılarak açılması kararını alırken²⁰⁹ yapılan oylamada Deniz Baykal 679 oyla CHP'nin yeni genel başkanı seçilmiştir. CHP'nin, 9 Eylül 1995 tarihinde toplanan 27. Kurultay'ı, partide tüzük değişikliği yaparak²¹⁰, daha önce CHP programında yer alan **“6 ilkeye bağlı olmanın yanında, evrensel sosyal demokrasinin özgürlük, eşitlik, dayanışma, barış, emeğin yüceliği, hukukun üstünlüğü, dengeli kalkınma, gönenc, doğanın ve çevrenin korunması, çoğulcu ve katılımcı demokrasi değerlerine ve insan haklarına dayanan, çağdaş, demokratik sol bir kuruluştur”** ifadelerini tüzüğe yerleştirmiştir.

24 Ocak 1993 tarihinde Uğur Mumcu'nun, 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta 37 aydının yakılarak öldürülmesi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi İSKİ'de yaşanan rüşvet ve zimmet skandalının, koalisyon ortağı olarak iktidarda bulunan SHP'yi yaraladığı bilinmektedir. Bu olaylardan iktidar ortağı olarak zarar gören ve sorumlu tutulan SHP'de yapılan kurultayda, Erdal İnönü yerine Murat Karayalçın Genel Başkan olmuştur. Murat Karayalçın'ın SHP Genel Başkanı olmasıyla birlikte, CHP ve SHP arasında birleşme görüşmeleri yapılmış; uzun süren bu görüşmelerin ardından uzlaşmaya varılmış ve SHP ile CHP'nin 28 Ocak 1995 tarihinde toplanacak ortak Bütünleşme Kurultayı'nda aynı çatı altında buluşmasına karar verilmiştir. Ancak, bu kurultay hangi partide birleşileceği ve kimin genel başkan olacağı konularında anlaşılmadığı için gerçekleşmemiş; bunun yerine 18 Şubat 1995 tarihinde yeni bir kurultay toplanmış ve bu kurultay'da birleşme CHP çatısı altında gerçekleşmiş ve Hikmet Çetin de CHP'nin yeni genel başkanı seçilmiştir²¹¹.

²⁰⁸ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 376

²⁰⁹ www.chp.org.tr

²¹⁰ Şerafettin Turan, a.g.e, 2000, s 63-64

²¹¹ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 395-402

CHP'nin 9 Eylül 1995'te toplanan 27 ve 23-24 Mayıs 1998'de toplanan 28. Olağan Kurultaylarında Deniz Baykal yeniden CHP Genel Başkanı seçilmiştir²¹². Bu dönemdeyse, 25 Aralık 1995 seçimlerinde CHP % 10.7 oy alarak 49 milletvekiliyle meclise girmiş, kısa ömürlü bir DYP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuş, ardından RP-DYP koalisyonuna gidilmiştir. Türkiye'de 28 Şubat süreci olarak bilinen Milli Güvenlik Kurulu bildirisine kadar devam eden bu koalisyon yerini, meclis grubuyla dışarıdan CHP'nin de desteklediği ANAP, DSP ve Demokrat Türkiye Partisi DTP koalisyonuna bırakmıştır²¹³. Koalisyona dışarıdan destek veren CHP, ANAP'lı Devlet Bakanı Eyüp Aşık'ın bir devlet bankasının ihalesiyle ilgili olarak yer altı dünyasından bir isimle konuştuğu ses bantlarının yayınlanması ve ANAP'lı bazı bakanlar hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle, bu desteğini çekmiş ve ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti yerini, DSP azınlık hükümetine bırakmıştır. Bu dönemde CHP'nin de bastırmasıyla Türkiye'de 18 Nisan 1999 erken seçimleri yapılırken, seçim öncesinde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi ile ABD'nin Irak'a karşı operasyon hazırlıkları Türkiye'de erken seçimin istikrarı bozacağı tepkileriyle karşılanmış ve erken seçimi zorladığı için de CHP Genel Başkanı Deniz Baykal eleştirilmiştir. Bu atmosferle yapılan seçimlerde, CHP %10'luk ülke barajını geçememiş, aldığı %8.7 oyla meclis dışında kalmıştır.²¹⁴ Seçim yenilgisinin sorumluluğunu üzerine alan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, genel başkanlık görevini bırakmış, 22 Mayıs 1999 tarihinde yapılan 9. Olağanüstü Kurultay'da Altan Öymen CHP Genel Başkanı seçilmiş, 26 Haziran 1999 tarihinde toplanan 10. Olağanüstü Kurultay'da Parti Meclisi seçimleri yapılmış, Tarhan Erdem CHP'nin yeni Sekreteri olmuştur²¹⁵.

C- CHP'de Yeni İdeolojik Arayışlar

a-) Yeni Sol-Yeni CHP:

CHP, kendisine yöneltilen eleştirilere ilişkin zaman içinde çeşitli politik açılımlar getirmeye ilgili değişik çalışmaların içinde olmuştur.

²¹² www.chp.org.tr

²¹³ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 416

²¹⁴ Milliyet, 19 Nisan 1999

²¹⁵ www.chp.org.tr

9 Eylül 1992 tarihinde siyasal yaşama dönen CHP, bu yıllarda “**Yeni Sol, Yeni CHP**” sloganını benimsemiş, gelecek yıllara ilişkin uygulayacağı programı da Yeni Hedefler Yeni Türkiye adıyla yayınlamıştır. Yeni hazırlanan bu programda CHP'nin yeni hedefleri ve yeni hedefleri şöyle özetlenmiştir²¹⁶:

“CHP; özgürlük, eşitlik, gelişme ideallerinden hareketle, siyasete insan boyutunu, ahlak ölçüsünü, gelişme dinamizmini getiren; toplumu sevgi ve dayanışma, adalet özellikleriyle bütünleyen; bu hedeflere akılcılığın yollarını döşeyen bir Türkiye'yi amaçlıyor. CHP, Türkiye'nin siyasal tarihinde yeni bir dönem başlatmak işleviyle; geçmişle geleceği, bireyle toplumu, verimlilikle eşitliği, farklılıkla bütünlüğü, özgürlükle sorumluluğu, yeni sentezlerde birleştirmenin iddiasıyla; yeni bir toplum öngörüsünü, yeni bir Türkiye modelinin getirerek, tarihsel misyonunun ifadesi olan değişimin öncülüğünü yaparak Türkiye'yi bu hedeflere taşımayı görev bilmektedir.”

CHP'nin yeni programında, Avrupa'da gelişmeye başlayan Üçüncü Yol teorilerinin izlerini görmek de mümkündür. Bu programda CHP, laik devlet, demokrasi ve insan haklarına ilişkin temel politikalarının yanına, farklı kültürlerin özgürlüğü, ekonomide verimlilik ve etkinlik, bilgi toplumuna geçiş, yaşam kalitesini yükseltme, adaletli gelir dağılımı, eğitim düzeyi, kadın, çocuk ve tüketicinin korunmasına ilişkin bir dizi politika geliştirmiş ve hedef belirlemiştir.

CHP'nin, Yeni Sol Yeni CHP söylemine yapılan eleştirilerde programın; üçüncü yoldan etkilenmesinin yanında, liberal görüşlerin ağırlıklı olduğu, ekonomide ise Keynesyen sayılabilecek görüşlerden vazgeçerek piyasa temelini savunduğu şeklindeki görüşleri saymak mümkündür²¹⁷.

b-) Anadolu Solu:

CHP'nin son dönemdeki ideolojik açılımlarından birisi de Genel Başkan Deniz Baykal'ın, “**Anadolu Solu**” olarak ifade ettiği politik açılımlar olmuştur. SHP

²¹⁶ CHP Programı, **Yeni Hedefler Yeni Türkiye**, Ankara, 1994, s 28

²¹⁷ Hayri Kozanoğlu, **Üçünü Yol: Sosyal Demokrasi İçin Tek Yol mu, Son Yol mu?**, Birikim Dergisi, Sayı 113, İstanbul, Eylül 1998

döneminde yaşanan olumsuz HEP deneyimi nedeniyle, çeşitli sıkıntılar yaşadığı bilinen CHP²¹⁸, yeni söylemiyle kendine yeni bir hedef kitle çizmiştir. Bu hedef kitlenin niteliği, 3 Kasım 2002 tarihindeki genel seçimler öncesinde daha da belirginleşmiş, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, başörtülü seçmenlerin de oyuna talip olduğunu söylemiştir.

Ancak CHP'nin, Anadolu Solu ifadesini kullanmadan önceki süreçte; 18 Nisan 1999 seçim yenilgisinin sorumluluğunu üstlenip genel başkanlık görevinden ayrılan Deniz Baykal'ın; yeniden genel başkanlık koltuğuna adaylığını açıkladığı basın toplantısındaki bazı yaşananlar, CHP'deki söylem değişikliğinin ipuçları kabul edilmektedir²¹⁹. Deniz Baykal, İstanbul İl Başkanlığı'nda düzenlediği basın toplantısında, kutsal kitabın ilk emrinin "oku, araştır" olduğunu hatırlatmış, emanetin ehline verilmesini gerektiğini söyleyip, genel başkanlıktan uzak kaldığı 14 ay boyunca bir derviş gibi "**çile çekip**" kendini geliştirdiğini söylemiştir.

Anadolu Solu tartışmalarının çıkışına ise CHP Genel Merkezi'ndeki Genel Başkanlık odasının duvarına, Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye vasiyeti olarak bilinen belgeyi çerçeveletip asması neden olmuştur. Gerek CHP içinde ve gerekse CHP dışında çok tartışılan yeni politik açılımı savunan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, 13. yüzyılda Anadolu'da yaşanan aydınlanma sürecinin sosyal demokrasiye örnek olduğunu söylemiştir²²⁰. Baykal'a göre Avrupa'da karanlık bir dönemin yaşandığı, engizisyon mahkemelerinde insanların yakılarak öldürülmesinin kararlarının alındığı çağda Anadolu'da; Şeyh Bedrettin, Mevlana, Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Şeyh Edebali insanı öne çıkarmıştır. Baykal, bu değerlerin sağcılar tarafından sahiplenilmesini de yanlış bulduğunu söylerken; asıl solcuların sahiplenmesi gerektiğini savunmuştur.

Baykal'ın bu açılımları, hem parti içinde hem de sosyal demokrat ve sol çevrelerde büyük tepkiyle karşılanırken; özellikle sağ yelpazede yer alan medya kuruluşlarının bu açılıma sıkça yer verdiği gözlenmiştir. Baykal'ın bireyi öne çıkarmasını, partinin sağa kaydırıldığı şeklinde yorumlayan Ercan Karakaş; partinin

²¹⁸ Zekai Özçınar, Aksiyon, sayı 529

²¹⁹ Fehmi Çalmuk, **Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayınları, Ankara, 2002, s 30

²²⁰ Fehmi Çalmuk, a.g.e, 2002, s 53

emek esaslı bir nitelikten, insan esaslı bir yapıya kaydığını savunmuştur²²¹. Karakaş'a göre, Baykal ve CHP yönetimi; liberalizmin "**sol bitti, ideolojiler son buldu**" tuzağına düşmüştür.

Partinin önemli isimlerinden Ertuğrul Günay ise bu açılımın partinin sağa kayması olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu söylerken, CHP'nin emekçi kitlenin hakkını savunmaktan, insan haklarını savunmaktan vazgeçmediği sürece sağa kaymayacağını söylemiştir²²².

Türkiye'nin kültürel zenginliğine vurgu yapan isimlerden biri olan Kemal Derviş ise, Türkiye'deki sosyal demokrat açılımlar tartışılırken, Cumhuriyet sonrasındaki modernleşme sürecinin yanında; çağdaşlaşmayla çelişmeyen, dayanışmacı Adanolu Solu geleneğinin de dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Derviş'e göre Türkiye'nin kültürel zenginliğinden kaynaklanan potansiyelin daha iyi değerlendirilip geliştirilmesi gerekmektedir²²³.

c-) CHP'nin Merkeze, Merkez Sağa Açılması:

Hem CHP içinde, hem de CHP dışında tartışmaların yaşanmasına neden olan bir başka gelişme de, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın, 31 Mayıs 2006 tarihinde CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmadan sonra ortaya çıkmıştır. Baykal bu konuşmasında, Türkiye'deki solcu ve sosyal demokratlar dışında merkez sağda yer alan ve "**laik demokratik cumhuriyet**" ilkelerine bağlı siyasetçileri CHP'ye çağırmıştır. Baykal çağrısında, laik cumhuriyetin tehlikeye düştüğünü; herkesin bu konuda görev alması gerektiğini söylemiş, bu güne kadar CHP ile dayanışma içine girmemiş "**ister sağcı, ister muhafazakar, ister liberal olsun, laik-demokratik cumhuriyeti savunmalıyız' diyen herkesi**" çağırıldığını söylemiştir. Baykal ayrıca, yapılan eleştirileri ilişkin de, CHP'nin herhangi bir kimlik sorunu olmadığını; bu açılımın Anadolu Solu açılımlarındaki kavramları da içine aldığı ifade etmiştir²²⁴.

²²¹ Fehmi Çalmuk, a.g.e, 2002, s 55-56

²²² Yeni Şafak Gazetesi, 9 Mart 2001

²²³ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, **Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s 258

²²⁴ www.chp.org.tr

Merkez sağın buna yanıtı ise iktidardaki AKP'nin Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Dengir Mir Fırat aracılığıyla olmuřtur²²⁵. Fırat, CHP'nin sosyal demokrat bir parti olmadığını söylemiş, Türkiye'de gerçek bir sosyal demokrat parti kurulana kadar bütün sosyal demokratları AKP çatısında politika yapmaya çağırmıştır.

D- Muhalefette CHP:

1946'da Türkiye'nin çok partili sisteme geçişi ve 1950 seçimlerindeki ilk yenilgisinden sonra CHP, genel olarak Türk siyasi hayatında ana muhalefet partisi görevi sürdürmüştür. 1961'de İsmet İnönü, 1973'te koalisyon ve 1977'de tek başına Bülent Ecevit'le koalisyon hükümetleri kuran CHP, 1992'den sonra da bir süre CHP-DYP koalisyon hükümetinde ortaklık yapmıştır.

CHP'nin özellikle 1950-160 arasında DP iktidarı döneminde yürüttüğü sert ve yıldırıcı muhalefet; bu gün Türk siyasi hayatında "**İsmet Paşa muhalefeti**" olarak anılırken, muhalefet partilerinin, iktidarları köşeye sıkıştırmak için kullandıkları yöntemlere ilişkin işaretler vermiştir²²⁶.

Özellikle meclis iç tüzüğü'nün çeşitli kurallarının çok iyi değerlendirilip, oturumların uzatılması; sözlü konuşmalar, tutanaklar hakkında görüş belirtme, gündem dışı sözalma gibi meclis genel kurulunun oturumlarını uzatıp; iktidar partisinin çeşitli yasa ve düzenlemelerle ilgili tekliflerini geri çektirme veya bunların genel kuruldan çıkarılması için yeter sayı bulunmasını önleme gibi yöntemler meclisteki muhalefet çalışmalarından örnek gösterilebilir. CHP'nin bu konuda son derece deneyimli olan kadroları, 1 Mart Tezkeresi olarak bilinen ve genel olarak ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a asker göndermesine izin veren yasal düzenlemenin engellenmesi bunun önemli örneklerinden biridir²²⁷.

CHP'nin yarım asırı geçen bir süre boyunca sürekli muhalefette kalıp; parlamentoda genelde ana muhalefet partisi görevi yürütmesinin, partinin uzun süre iktidara gelemeyişinde etkili olup olmadığı, hatta bir muhalefet alışkanlığı yaşanıp yaşanmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

²²⁵ Milliyet, 3 Haziran 2006

²²⁶ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s 22

²²⁷ www.belgenet.com.tr

E- Eleştiriler ve CHP:

12 Eylül 1980 darbesinin kesintiye uğrattığı Türk siyasal yaşamı, ancak 1983 seçimleriyle, o da çok kontrollü ve baskıcı bir ortamda normale dönmeye çalışmış; zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ve hakim görüşün de etkisiyle merkez sağda 2, merkez solda da 1 partinin varlığı yeterli görülmüştür.

Merkez sağda MDP ve ANAP, merkez solda ise HP'ye seçimlere katılma hakkı verilmiş; ne sağda ne de solda diğer partiler bu demokratik hakkı elde edememişlerdir.

Ancak sol yelpazede HP ile aynı dönemde kurulan ve neredeyse bütün kurucuları veto edilerek 83 seçimlerine katılması engellenen SODEP, sol seçmene daha yakın ve daha içten görülmüştür. Bu nedenle de ilerleyen zaman içinde, oy olarak HP belirgin bir erime yaşarken SODEP oylarında da artış gözlenecektir. Bu erime ve büyümenin sonucunda da 2 Kasım 1985 tarihinde HP ile SODEP birleşerek SHP'yi oluşturmuştur²²⁸.

Solda, bu partilerden ayrı olarak Bülent ve Raşan Ecevit çiftinin kişisel çabalarıyla 14 Kasım 1985 tarihinde DSP kurulmuş, ancak ne program ne de ilke bazında SHP ile uyuşmadıkları gerekçesiyle birleşme teklif ve telkinlerine hep uzak kalmıştır. Hatta DSP'nin, kendini SHP ve sonraki dönemde CHP'den çok farklı görmesi ve **“sosyal demokrat değil, demokratik sol bir yapıya sahip olduğu”** vurgulaması nedeniyle, DSP'in üzerine giden de fazla olmamıştır.

Türkiye'de özellikle 1980 sonraki süreçte, HP, SODEP, SHP, DSP ve 1992'de yeniden açılmasıyla birlikte CHP sol siyaset sahnesinin baş aktörleri konumunda olmuştur. Ancak, bütün bu partilerin içinde gerek partililer ve gerekse partili olmayan kişi ve kurumlar tarafından en fazla eleştirilen partinin CHP olması dikkat çekici olmuştur.

CHP'ye yöneltilen eleştiriler, **“seçkinlerin elit partisi konumunda kaldığı, tutuculaştığı, soldan sağa kaydığı, parti içi demokrasi kurum ve kurallarının işlemediği, üyelik yapısının sağlıklı olmadığı, emekçileri ve kendisine yakın**

²²⁸ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 373

olan seçmenleri kucaklayacak yeni politikalar üretmediği” gibi temel noktalarda yoğunlaşmıştır.

CHP için yapılan, gerek yapısal ve gerekse ideolojik eleştirilerin en belirgin ortak yanı ise CHP'nin “**devlet partisi**” görünümünde olduğu, bir siyasi partiden çok; devleti koruyup kollamak, ulusal birliği ve ülke bütünlüğünü sağlamak, laik, sosyal hukuk devletini korumak görevini üstlendiği, “**halka rağmen halk için**” politikalarını koruduğu ve bu nedenle halktan kopuk bir seçkinler partisi görünümünde olduğudur. Hatta, CHP tüzük ve programında yazan ilkelerin Anayasa'nın ikinci maddesindeki Cumhuriyet'in Nitelikleri ve beşinci maddedeki Devletin Temel Amaç ve Görevleri başlığıyla örtüşmesi bu yorumu güçlendirmek için somut bir örnek olarak verilebilir.

Bu eleştiri yoğunluğu içinde CHP açısından irdelenmesi gereken bir tespit de; eleştirilerin artmasıyla doğru oranlı olarak parti oyları düşmüş, partide büyük kurultayların sayısı artmış, parti ideolojik arayışlarının periyodunu daraltmış ve kısa aralıklarla “**3. yolcu söylemlerden, Anadolu Soluna, son olarak da merkez sağa açılmaya**” kadar bir dizi arayışın içine girmiştir.

SHP'nin son döneminde başlayan eleştiri yoğunluğu, CHP'nin yeniden siyaset sahnesine dönmesi, ardından SHP ve CHP'nin birleşme kurultaylarıyla daha da fazlalaşmış, artan eleştirilere karşı düşen oylar ters orantısının sonunda 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde % 10'luk ülke barajının altında kalan CHP ilk kez parlamento dışında kalmıştır.

1980 öncesinde % 42 seviyelerinde bulunan merkez sol oylar, 1980 sonrasındaki seçimlerde CHP bazında yüzde 8.5 seviyelerine kadar düşmüştür. CHP oyları, 1950 yılından bu yana yapılan seçimlerde belirgin bir düşüş yaşamıştır. CHP'nin Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinden sonraki seçimlerde aldığı oyları karşılaştırmak bu tespiti doğrulayacaktır²²⁹:

²²⁹ www.belgenet.com.tr

Seçim Yılı	Oranı(%)	M. Sayısı	Sıralaması	Adı
1950	39.4	63	2	CHP
1954	35.4	31	2	CHP
1957	41.0	178	2	CHP
1961	36.7	173	1	CHP
1965	28.7	134	2	CHP
1969	27.3	143	2	CHP
1973	33.3	185	1	CHP
1977	41.3	213	1	CHP
1983	30.4	117	2	HP
1987	24.4	99	2	SHP
	8.5	-	4	DSP
1991	20.7	88	3	SHP
	10.7	7	5	DSP
1995	10.7	49	5	CHP
	14.6	76	4	DSP
1999	8.7	-	6	CHP
	22.1	136	1	DSP
2002	19.4	177	2	CHP
	1.2	-	9	DSP

Tablo 4: Türkiye'de yapılan genel seçimler; CHP, HP, SHP ve DSP

Bu düşüş, CHP'ye daha da çarpıcı eleştirilerin de yapılmasına neden olmuştur.

CHP'ye yapılan eleştirileri parti dışından sol eğilimleriyle tanınan kişi ve kurumlardan gelen, sağ eğilimleriyle tanınan kişi ve kurumlardan gelen eleştiriler; parti içinden çeşitli gruplar tarafından yapılan eleştiriler; parti içi demokrasi ve kalımcılık, parti üye yapısı ve örgütleniş şekline dönük yapısal eleştiriler; partinin ideolojik arayışlarına ilişkin, parti program ve tüzüğüne ilişkin eleştiriler olarak sınıflandırmak mümkündür.

1- CHP'ye Göre CHP:

CHP'ye yapılan eleştirileri değerlendirmeden önce, CHP'nin kendini nasıl bir parti olarak tanımlayıp, nasıl bir parti olarak değerlendirdiğini incelemek daha doğru olacaktır.

CHP tüzüğü, partiyi Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerine bağlı; sosyal demokrasinin özgürlük, eşitlik, dayanışma, barış, emeğin yüceliği, hukukun üstünlüğü, dengeli kalkınma, refah, doğanın ve çevrenin korunmasını savunan, çoğulcu ve katılımcı demokrasi değerleriyle, insan haklarına dayalı²³⁰ bir parti olarak tanımlamıştır.

Gücünü halktan aldığını ifade eden CHP, amaçlarına ilişkin olarak da, ülke bütünlüğü, ulusal birlik ve siyasal bağımsızlığı sürdürüp, güçlendirmeyi temel amaç görürken; yaygın, hızlı ve dengeli kalkınma, toplumsal dayanışma ve gelişme bir başka öncelikli amaç başlığını oluşturur. İnsan haklarına, hukukun üstünlüğüne dayanan, çağdaş, katılımcı ve çoğulcu demokrasinin kökleşip yerleşmesine katkıda bulunmak, CHP'nin bir diğer amacı olarak ifade edilmiştir.

CHP tüzüğünde partinin temel nitelik ve hedefleri bu şekilde tespit edildikten sonra program kitapçığında amaç olarak, tüzüktekilere paralel bir şekilde barışçı, demokrasi üzerine uzlaşabilmiş, adaletli bir toplum düzeni sağlayıp; verimlilik ve

²³⁰ CHP, **Tüzük**, Ankara, 2005, s 4-5

akılcılık doğrultusunda büyüyen bir ekonomiyle, toplumsal refahı artırmak, bireyin gelişmesini sağlamanın²³¹ geldiği kaydedilmiştir.

Bu noktada, CHP'nin niteliğine ilişkin yapılan “**devlet partisi**” eleştirilerinin en somut şekilde örneklendiği Anayasa ve CHP tüzüğündeki benzerliğe işaret etmek yerinde olacaktır. 1982 Anayasası'nın ikinci maddesinde Cumhuriyetin Nitelikleri başlığı altında “**Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir**” ifadesi ile Devletin Temel Amaç ve Görevleri başlığıyla verilen beşinci maddede yer alan “**Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır**” ifadelerinin, CHP tüzük ve programındaki ifadelerle yakınlığı dikkat çekicidir.

2- CHP'ye Yöneltilen Eleştiriler:

Türk siyasal yaşamının son döneminde en fazla eleştirilen partilerin başında CHP gelmektedir. CHP'den önce ise eleştiri noktalarının yöneldiği sol siyasal kurum ise SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) olarak gözlenmektedir.

12 Eylül'den sonra kurulan sol siyasi partilerin en büyükleri içinde yer alan HP, SODEP, daha sonra ise SHP ve CHP; bazen birleşerek, bazen de ayrılarak kamuoyunun gündeminde kalmış; yapılan sık kurultaylar, parçalı yapısı, iç çekişmeleri, parti içi demokrasinin kurum ve kurullarını işletememesi gibi konularda hedef tahtası olmuştur.

26 yıllık süreçte, bu partilerde 8 genel başkan yönetimlerde görev almıştır: HP Necdet Calp, Aydın Güven Gürkan, SODEP Cezmi Kartay, Erdal İnönü, SHP Aydın

²³¹ CHP, **Program**, Ankara, 2002, s 22-23

Güven Gürkan, Erdal İnönü, Murat Karayalçın, CHP Deniz Baykal, Hikmet Çetin, Deniz Baykal, Atlan Öymen, Deniz Baykal.

HP ve SODEP'ten başlayıp; yeni CHP'ye kadar uzanan sürecin dışında kalmayı tercih eden DSP'de ise sırasıyla Rahşan Ecevit, Bülent Ecevit, Necdet Karababa, Bülent Ecevit ve Zeki Sezer genel başkanlık görevini üstlenmiştir.

Tartışmanın konusu olan CHP ve 1980 sonrasındaki yeni CHP'yi kadro ve ideolojik olarak doğuran partilerden HP, biri olağan ve biri de olağanüstü (SODEP birleşmesinde) olmak üzere 2 kurultay toplamış, olağanüstü kurultayda adını Sosyal Demokrat Halkçı Parti SHP olarak değiştirmiş; SODEP, aynı şekilde biri olağan ve biri de olağanüstü (HP birleşmesinde) olmak üzere 2 kurultay toplamıştır.

Birleşmeden sonra doğan SHP 4'ü olağan, 7'si de olağanüstü olmak üzere 11 kurultaya giderken, 9 Eylül 1992 tarihinde yapılan 25. Olağan Kurultay ile yeniden siyaset sahnesine dönen CHP, bu tarihten sonra 7 olağan ve 5 de olağanüstü kurultay toplamıştır. Ayrıca SHP-CHP birleşme görüşmelerinde kararlaştırılan ve 18 Şubat 1995 tarihinde yapılması planlanan olağanüstü kurultayın yapılamayışı da gözardı edilmemelidir.

CHP Kurultayları sırasıyla şunlardır²³²:

Olağan Kurultaylar: 1. Kurultay, 4 Eylül 1919 (aynı zamanda Sivas Kongresi), 2. Kurultay 15 Ekim 1927, 3. Kurultay 10. Mayıs 1931, 4. Kurultay 9 Mayıs 1935, 4. Kurultay 29 Mayıs 1943, 7. Kurultay 17 Kasım 1947, 8. Kurultay 29 Haziran 1950, 9. Kurultay 26 Kasım 1951, 10. Kurultay 22 Haziran 1953, 11. Kurultay 26 Temmuz 1954, 12. Kurultay 21 Mayıs 1956, 13. Kurultay 9 Eylül 1957, 14. Kurultay 12 Ocak 1959, 15. Kurultay 24 Ağustos 1961, 16. Kurultay 14 Aralık 1962, 17. Kurultay 16 Ekim 1964, 18. Kurultay 18 Ekim 1966, 19. Kurultay 18 Ekim 1968, 20. Kurultay 3 Temmuz 1970, 21. Kurultay 30 Haziran 1972, 22. Kurultay 27 Kasım 1976, 24. Kurultay 24 Mayıs 1979, 25. Kurultay 9 Eylül 1992, 26. Kurultay 18 Şubat 1995, 27. Kurultay 9 Eylül 1995, 28. Kurultay 23-24 Mayıs 1998, 29. Kurultay 30 Haziran-1 Temmuz 2002, 30. Kurultay 23-24 Ekim 2003, 31. Kurultay 23-24 Kasım 2005

²³² www.chp.org.tr

Olağanüstü Kurultaylar: 1. Olağanüstü Kurultay 26 Aralık 1938 (Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü Genel Başkan seçilmiştir), 2. Olağanüstü Kurultay 10 Mayıs 1946 (Değişmez Genel Başkan ifadesi, Genel Başkan olarak değiştirildi), 3. Olağanüstü Kurultay 25 Şubat 1954 (1954 genel seçimleri için hazırlık amacıyla toplandı), 4. Olağanüstü Kurultay 28 Nisan 1967 (Ortanın Solu tartışmaları sonrasında toplandı), 5. Olağanüstü Kurultay 5 Mayıs 1972 (İsmet İnönü'nün genel başkanlık görevinden istifası üzerine toplandı), 6. Olağanüstü Kurultay 28 Haziran 1974 (Demokratik Sol söylemi, parti tüzüğüne işlenmiştir), 7. Olağanüstü Kurultay 4 Kasım 1978 (Anayasa Mahkemesi'nin uyarısı üzerine yapılmıştır), 8. Olağanüstü Kurultay 4 Kasım 1979 (Ara seçimlerde yenilgiye uğrayan CHP Genel Başkan Bülent Ecevit kendisine güven oyu istemiştir), 9. Olağanüstü Kurultay 22 Mayıs 1999 (Deniz Baykal'ın istifası üzerine toplanan kurultayda Altan Öymen Genel Başkan seçilmiştir), 10. Olağanüstü Kurultay 26 Haziran 1999 (Parti Meclisi seçimleri yapılmıştır), 11. Olağanüstü Kurultay 30 Eylül 2000 (Genel Başkanlık seçimleri yapılmıştır. Deniz Baykal, üçüncü tur oylamada CHP Genel Başkanı seçilmiştir), 12. Olağanüstü Kurultay 3 Temmuz 2004 (Genel Başkan Deniz Baykal partiden güvenoyu istemiştir), 13. Olağanüstü Kurultay 29-30 Ocak 2005 (Genel Başkanlık seçimleri için yapılmış, ilk turda Deniz Baykal yeniden genel başkan seçilmiştir)

Özel Kurultay: 14 Mayıs 1974 tarihinde toplanan kurultayın tek gündem maddesi genel başkanlık seçimleri olmuş ve kayıtlara Genel Başkanlık Seçimi Özel Kurultayı olarak geçmiştir.

Bu kadar sık kurultay düzenleyen ve bu kadar sık genel başkan değiştiren CHP ve CHP'yi oluşturan önceki sosyal demokrat partilere ilişkin yapılan eleştirileri sınıflandırmaya geçmeden önce, bu eleştirilerin ortak noktalarına yeniden göz atmakta yarar var. Yapılan eleştiriler genelde "parti içi demokrasinin işletilmediği, partinin bütün enerjisinin parti içi iktidar yarışına yoğunlaştırıldığı, halktan kopuk olduğu, yeni politikalar üretmediği" noktalarında birleşmektedir.

a- Parti Dışından Yapılan Eleştiriler:

1- Sol Eğilimleriyle Tanınan Kişi ve Kurumlardan Gelen Eleştiriler:

CHP'nin karşılaştığı bu tür eleştirilerin, yalnızca 1992'den sonraki tarihlere ait olmadığı açıktır.

CHP'nin kuruluşundan bu güne kadar geçen sürede, sol aydınlar, sol dernekler ve sendikalar tarafından CHP'ye çeşitli eleştiriler yapılmıştır.

Bu eleştiriler zaman zaman Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DİSK, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu KESK, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş, Sosyal Demokrasi Derneği, Sosyal Demokrasi Vakfı SODEV gibi çalışma yaşamına ilişkin örgütler ve sivil toplum kuruluşlarından gelmiştir. Seçim dönemlerinde ise CHP dışındaki sol siyasi partilerin, ideolojik, örgütsel ve seçim işbirliğiyle; solun birleşmesine dönük eleştiriler de sayılabilir.

Bunlara ek olarak, bu kategoriye son dönemde CHP'den istifa ya da ihraç yöntemiyle ayrılan tanınmış siyasilerin eleştirilerini eklemek doğru olacaktır. Bunların arasında Erdal İnönü, Murat Karayalçın, Fikri Sağlar, Mehmet Moğultay, Ahmet Güryüz Ketenci, Mümtaz Soysal, Zülfü Livaneli, Kemal Derviş gibi tanınmış politikacıları saymak mümkündür.

2- Sağ Eğilimleriyle Tanınan Kişi ve Kurumlardan Gelen Eleştiriler:

Bu eleştiriler, CHP'nin seçkinlerin kurduğu bir parti olduğu ve halka inemediği, devletçi yapısını koruduğu, yeni politika ve açılımlara imza atamadığı²³³ yönünde yoğunlaşmıştır.

Özellikle CHP'nin, 18 Nisan 1999 milletvekiliği genel seçimleri sonunda % 10'luk ülke barajını aşamayıp meclise giremediği dönemde "meclisin CHP'nin muhalefetinden yoksun kalmasının demokrasi adına eksiklik" olduğu şeklinde de yapılan tespitler, CHP'nin bu süreyi toparlanma ve kendini yeniden ifade etme süresi olarak değerlendirmesi gerektiğini ancak bunu başaramadığı²³⁴ görüşlerini de içine

²³³ Taha Akyol, Milliyet, 25 Ocak 2005

²³⁴ Fehmi Çalmuk, a.g.e, 2002, s 78

almaktadır. 18 Nisan 1999 seçim yenilgisini değerlendiren sağ aydınlardan Zaman Gazetesi Yazarı Ali Bulaç, yenilgiyi siyasi aktörlere bağlamanın yanlış olacağını savunurken, yenilgiyi sadece dil ve söylem olarak değil; CHP'nin taşıdığı tarihi misyonun da yenilgisi olarak yorumlar.

İslami kesime yakınlığıyla bilinen Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği MÜSİAD eski genel başkanı Ali Bayromoğlu da, CHP'ye yönelik eleştirilerinde , partiyi kapalı ekonominin ve devletçiliğin temsilcisi olarak gördüğünü ifade edip; CHP'nin halka tepeden bakan seçkinci yapısına vurgu yapmış ve CHP'nin halkı, eğitime muhtaç bilgisizler topluluğu olarak görmesinin, halkta bir refleks yarattığını²³⁵ ileri sürmüştür.

CHP'ye ilişkin sağ ve islami kesimden yapılan bu eleştirilere karşılık; Deniz Baykal'ın Anadolu Solu söylemini kabul ettiği tarihten itibaren; CHP'ye karşı sıcak bir yaklaşımın olduğunu da vurgulamak gerekir. Özellikle Baykal'ın bu çıkışından sonra, Zaman Gazetesi ve bu gazetenin televizyonu olarak bilinen STV televizyonunda sık sık görüldüğü ve demeçlerinin daha fazla yer bulduğu bilinmektedir. Zaman, Yeni Şafak ve Vakit gibi gazeteler, CHP ile ilgili haberlerini manşetlerine taşıyıp, Genel Başkan Deniz Baykal'ın sözlerine sıkça sütun ayırmıştır.

b- Parti İçinden Yapılan Eleştiriler:

CHP içinde parti gruplaşması olarak sağ kanat, sol kanat, yenilikçi grup, genel merkezci grup (Baykalcılar), yeniden CHP hareketi, iktidara yürüyüş hareketi gibi grupların adını saymak mümkündür.

CHP içindeki gruplar daha sık, olağan ve olağanüstü kurultay süreçlerinde ortaya çıkıp, isimlerini duyururken; kurultaylarda özellikle Parti Meclisi yada genel başkanlık seçimlerinde birbirleriyle rekabet yada dayanışma içinde olmaktadır.

Bu gruplardan bazıları, partiye yeni ideolojik açılımlar gelmesi yönünde (Yeniden CHP Hareketi) çaba içine girerken, bazıları da sadece seçim dönemlerinde liste kavgalarıyla isimlerini duyurmaktadır. Partiye yeni açılımlar getirmek ve liderlik kavgalarının son bulması iddiasıyla yola çıktıklarını dile getiren "**Yeniden CHP**

²³⁵ Fehmi Çalmuk, a.g.e. 2002, s 84

Hareketi'ne” göre CHP'nin yaşadığı temel sorun ve bunalımları 4 başlıkta toplamak mümkündür²³⁶:

- ✓ *“CHP toplumun günlük sorunlarından ve taleplerinden kopmuş ve güç kaybetmiştir.*
- ✓ *Siyasi partilerin ne söyledikleri kadar, toplum tarafından algılanışları da önemlidir. CHP kendini sosyal demokrat ve sosyal adaletçi bir çizgide bulduğunu söylese de, toplumun yoksul veya düzene karşıt kesimlerinden oy alamadığı için; kendi ifade ettiği noktada olmadığı anlaşılmaktadır.*
- ✓ *CHP rejimin temeline ilişkin kaygılarını dile getirmesine karşın; günümüzün ağır ekonomik koşulları altında sıkıntı çeken kesimlerin önceliklerinin daha farklı olduğu anlaşılmaktadır.*
- ✓ *Halk, iktidarın yanlışlarını anlatanlar kadar; düzeltme umudu verenlere oy vermektedir.”*

CHP içinde, özellikle kurultay dönemlerinde ortaya çıkan muhalif hareketlerden bir örnek ise 29 Ocak 2005 tarihinde toplanan 13. Olağanüstü Kurultay öncesi bir araya gelen ve kamuoyunda **“İktidara Yürüyüş Hareketi”**²³⁷ olarak tanınan ve 30 milletvekilinin yer aldığı bir muhalefet hareketi sayılabilir.

CHP içindeki muhalif hareketler içinde ilk akla gelenlerin birisi de **“CHP Taban Hareketi”**dir²³⁸. İstanbul'da bir grup partili tarafından örgütlenen bu muhalif hareket, CHP örgütünün seçimden seçime çalışan, parti tüzük ve programını tanımayan ve önemsemeyen bir yapıya sahip olduğunu ileri sürerken; partinin yapısını da kendi üyelerine bile güven vermekten uzak bir noktada değerlendirmektedir. Harekete göre, başta partinin yönetici kadroları olmak üzere, ideolojisi ve çalışma yöntemleri sorgulanmalı ve hızlı bir değişikliğe gidilmelidir.

²³⁶ www.yenidenchp.org

²³⁷ Derya Sazak, Milliyet, 20 Mayıs 2004

²³⁸ www.chptabanhareketi.com

3- Yapısal Eleştiriler:

a- Parti İçi Demokrasi ve Katılımcılık İlkeleriyle İlgili Eleştiriler

CHP, parti içi demokratik sürecin işletilmesi yada işletilmeyişle ilgili olarak Türkiye’de en fazla eleştirilen partilerin başında gelmektedir. Parti içi demokrasi uygulamalarına ilişkin eleştirilen yoğunlaştığı nokta ise, yerel ve genel seçimlerdeki aday belirlemesi uygulamalarıdır.

CHP tüzüğünün 58’den 63’e kadar olan maddeleri, partinin adaylarını belirlemeyle ilgili bir genel çerçeve çizerken; ayrıntıları da tüzüğe uygun olarak hazırlanan Aday Belirleme Yönetmeliği’nde şekillendirir. Yönetmelik de genel anlamda aday belirleme yöntemlerini “**önseçim, eğilim yoklaması ve merkez ataması**” olarak tespit ettikten sonra, uygulamanın hangi yöntemle yapılacağı yetkisini Parti Meclisi’ne tanımıştır.

PM uygulamalarına bakıldığında ise adayların genellikle merkez ataması yöntemiyle belirlendiği gözlenirken, hem CHP içinde hem de dışında pek çok kesim bunun parti içi demokrasi algılamasına uymadığını savunmaktadır.

Parti içi demokratik anlayışa ilişkin uygulamalar ve parti içi katılımın sağlanması, yoğun olarak partinin yerel ve genel seçimlerdeki adaylarının belirlenmesine yönelik olarak algılansa da, partinin kadın ve gençlik kollarının yönetime katılması, başta sendikalar olmak üzere, çalışan kesimlerin partiyle ilişkileri ve partide temsil edilmeleri, demokratik kitle örgütleriyle olan ilişkiler ve bu kurumların partide temsili gibi önemli noktalar hem katılımcılık hem de parti içi demokrasi açısından önemli sayılmalıdır.

CHP’nin şu anki tüzüğü, parti içinde adayların belirlenmesiyle ilgili olarak “**delegelerle yapılan ön seçim, üyelerle yapılan ön seçim ve merkez ataması**” yöntemlerinden herhangi birini kullanmakla ilgili inisiyatifi Parti Meclisi’ne vermiş olsa da, CHP’nin 1980 öncesi tüzüklerinde bu anlamda daha demokratik ve daha katılımcı kurallar olduğu bilinmektedir. CHP’nin 1951 yılındaki tüzüğünün 55. maddesi, aday belirlemesini, “**ilgili ildeki partililer arasından teşkil olunan yoklama kurulları**” aracılığıyla gerçekleştirilen demokratik bir hak olarak görmüş; ayrıca yoklama

kurullarında görev alacakların da çok önemli bir parti ve ülke sorumluluğu taşıdığını vurgulamaktan²³⁹ geri kalmamıştır.

Aynı şekilde 1967 ve 1968 yıllarındaki tüzükte de, aday belirlemesinin ön seçimle yapılacağı kayıt altına alınırken, ancak Parti Meclisi'ne % 5 oranında aday belirleme yetkisi vermiş²⁴⁰; bunu da belirlemenin yapıldığı yerdeki örgütün görüşü alındıktan sonra gerçekleştireceği kurala bağlanmıştır. CHP'nin 1976 yılındaki tüzüğü ise aday belirlemesini bütün üyelerin katılımıyla gerçekleşen ön seçime dayandırmıştır.

CHP'nin tüzükleri arasında yapılacak olan karşılaştırmayla bile parti içi demokrasi adına gelinen çarpıcı noktayı görmek mümkündür. Ayrıca, CHP kurultaylarına kimlerin katılacağına ilişkin tüzük maddelerinde de yapılacak bir karşılaştırmayla parti içi demokrasi ve katılıma ilişkin yapılan eleştirilerin somut dayanaklara sahip olup olmadığı gözlenebilecektir. CHP'nin yürürlükteki tüzüğü, önceki tüzüklerinde olduğu gibi partinin en yüksek organı olarak Kurultay'ı²⁴¹ işaret ederken, kurultay üyeliklerini tanımlayan 53. maddenin ilk fıkrasında Kurultay'ın doğal üyeleri Genel Başkan, Parti Meclisi üyeleri, partinin TBMM'deki üyeleri ve partili bakanlar, YDK üyeleri; seçilmiş üyeler olarak da illerin milletvekili sayılarının iki katı kadar il delegelerince belirlenmiş kurultay üyeleri sayılmaktadır. Ancak, CHP'nin 1967 yılındaki tüzüğünde kurultay üyeleri, şu anki tüzüğe ek olarak **“il kongresince seçilmiş ve görev başında bulunan il yönetim kurulu başkanları, kongreleri tarafından seçilmiş ve görev başında bulunan kadın ve gençlik kolları il yönetim kurulu başkanları”** da kurultay üyesi sayılmış ve kurultayda konuşma ve oy haklarının olduğu kurala bağlanmıştır.

Ancak, özellikle 1950'den sonra CHP yönetiminde yaşanan bu parti içi demokrasi açılımlarını yorumlarken; CHP'nin tek partili dönemde bütün adaylarının Genel Başkanlar Atatürk ve İnönü tarafından belirlendiği, kurultayların ve parti örgütlerinin sadece parti propagandası yapmak üzere görevlendirildiği; örgütün partinin proje ve açılımlarını halka tebliğ eden bir işlevi olduğu; bu durumun da çok partili siyasi yaşama geçilmesinden sonra, örgütün parti yönetiminde ağırlığını

²³⁹ CHP, **Milletvekilliği Adaylık Yönetmeliği**, Ankara, 1953, s 3

²⁴⁰ CHP, **Tüzük**, 1967, s 57

²⁴¹ CHP, **Tüzük**, 1995, s 56-57

hissettirme arayışlarına dayandığını kabul etmek gerekir. CHP içinde, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra parti içi demokrasi, katılımcılık ve örgütsel karar alınması adına önemli adımlar atıldığı görülürken, özellikle 1980'den sonraki parti yapılanmasında bu tür duyarlılıkların ortadan kalktığı gözlenmektedir. Parti içi demokrasi adına, bir gerileme olarak da kabul edilebilecek durumu, 12 Eylül'den sonra yürürlüğe giren Siyasi Partiler Yasası'na bağlayanlar²⁴² da vardır.

Parti içi demokrasiye ilişkin yapılan tartışmalar ve eleştirilerden bazılarını da; lider ya da yönetim kadrosuna karşı çıkmak ve parti içinde eleştirilerini yüksek sesle ifade edememek olarak sayabiliriz²⁴³. Genelde bu tür yaklaşımların, kesin ihraç ya da partiden süreli uzaklaştırmayla sonuçlandığı bilinmektedir. Kimi politikacı ve yazarlar, parti içinde tartışma olmamasının, lider kadrolarının her söylediğinin kabul edilmesinin, parti içi demokrasiye aykırı olduğunu; parti içinde demokrasinin baş koşulunun lider kadrosunun partiden gitmeyi göze almasına bağlı olduğunu savunmuştur²⁴⁴.

b- Partinin Üye Yapısı ve Örgütleniş Şekline İlişkin Eleştiriler:

Bir kitle partisi için en önemli parti elemanının, parti üyesi olduğu açıktır. Siyasi partinin savunduğu dünya görüşü de üye yapısını ve üyelerinin niteliğini belirleyecektir. CHP de, kendini sosyal eşitlikçi, sosyal adaletçi bir parti olarak tanımladığına göre; üye sayısı ve profilinin de bu yönde olması beklenmektedir.

CHP'nin 1930 yılındaki üye sayısı 800.000, 1936'da 1.260.000 ve 1948 yılında da 1.898.000'dir²⁴⁵. Bu tarihteki üye sayısı, 20 milyona yaklaşan ülke nüfusunun % 9.5'ini oluşturmaktadır.

CHP üye kayıtları, 1980'den önceki dönemde bilgisayar ortamına aktarılmış; 1999 yılında Altan Öymen'in Genel Başkan olduğu dönemde bütün üye yazımları yenilenmiştir. Bu dönemde CHP'nin ülke genelindeki üye sayısı 144.900 olarak açıklanmıştır²⁴⁶. Bu rakam değerlendirilirse, CHP'nin 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan milletvekilliği genel seçiminde % 8.7 oy alarak, % 10'luk ülke barajını

²⁴² Hakkı Uyar, **CHP Nereye Gidiyor Nereye Koşuyor**, Yayınlanmamış Kitap, İzmir, s 97

²⁴³ Tarhan Erdem, *Radikal*, 14 Kasım 2004

²⁴⁴ Tarhan Erdem, *Radikal*, 13 Ocak 2005

²⁴⁵ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s 234

²⁴⁶ Tarhan Erdem, **Tıkanan Siyaset**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001, s 117

geçemediği için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giremediği dikkate alınmalıdır. Üyeliklerin yeniden yazımı işlemi Deniz Baykal'ın yeniden genel başkan olmasıyla birlikte iptal edildiği ve eski üye kütüklerinin yeniden kullanılmaya başlandığı görülecektir.

Türkiye'deki siyasi partilerin örgütsel yapısının, devlet yönetim organizasyonu ile paralellik gösterdiği bu nedenle de katı bir merkezîyetçi anlayışa sahip olduğu eleştirileri, sadece CHP'yi değil bütün siyasi partileri de içine alacak şekilde yapılmaktadır. CHP'de yeni bir örgütsel model oluşturmaya çalıştıklarını söyleyen eski genel sekreterlerden Tarhan Erdem, güçlü ve birbiriyle iletişim içindeki örgütsel yapının²⁴⁷ oluşturulması için yapılan çalışmaların amacına ulaşmadığını söylemiştir. CHP'nin örgütsel yapısının, parti içi çekişmeler ve parti içi iktidar savaşlarının izlerini taşıdığı, örgütsel yapının değiştirilmesi ve parti liyakat anlayışının örgüte egemen olması gerektiği yönündeki eleştiri ve beklentiler halen devam etmektedir. CHP'de "**lider partisi**"²⁴⁸ anlayışının egemen olduğu, bunu yerine "**üye ve örgüt**" partisi niteliğini sağlayacak tüzük ve anlayış değişikliğinin gerektiği söylenmektedir. Lider kadrosundaki partililer ve yöneticiler; yaygın biçimde kendi geleceklerini düşünerek karar vermekte, bu da parti açısından kronik bir sorun haline gelmektedir²⁴⁹. Erdem'e göre yöneticiler, kendi geleceklerini düşünerek parti içi politika üretip uygularken, buna göre örgüt kadrolarının oluşumu sağlanmakta dolayısıyla partinin geniş kitlelere açılması ve seçimlerde başarılı sonuçlar almasının önüne geçilmektedir.

CHP'nin gerek parti içinden ve gerekse parti dışından en fazla eleştirildiği noktalardan birisi, "**hileli üye yazımı**" konusudur. Bu iddialar, zaman zaman öyle büyük boyutlara ulaşmıştır ki, parti içinde krizlerin doğmasına ve hatta olağanüstü kurultayların toplanmasına neden olmuştur. Örneğin, Altan Öymen'in genel başkan olduğu dönemde, İçel Merkez İlçe Başkanlığı tarafından hileli üye yazımı yazıldığı iddiaları ortaya atılmış, bu konuda CHP genel merkezine çeşitli başvurular olmuş²⁵⁰ ve bu başvuruların sonunda CHP 30 Eylül 2000 tarihinde 11. Olağanüstü Kurultay'ı toplamış ve kurultay sonunda bir genel başkan değişikliği yaşanmıştır.

²⁴⁷ Tarhan Erdem, a.g.e, 2001, s 92

²⁴⁸ Ercan Karakaş, **CHP 2000 Yeniden Yapılanma Görüşler-Öneriler**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2000, s 9

²⁴⁹ Tarhan Erdem, a.g.e, 2001, s 27

²⁵⁰ Tarhan Erdem, a.g.e, 2001, s 64-69

Bunun dışında, CHP'de sık sık gündeme gelen bir başka eleştiri konusu da; bazı partililerin tüzükte ifade edilen aday üyelik süresini beklemeden genel merkez kararıyla üye yapılmalarıdır. CHP tüzüğünde, kimlerin hangi koşullarda aday üyelik süresini beklemeden asıl üyeliğe alınacakları 13. maddede açıklanmıştır.

“MERKEZ YÖNETİM KURULU ONAYI İLE ÜYE YAZIMI

Madde 13- *Merkez Yönetim Kurulu;*

A) Başka partilerde üye iken ayrılmış olanlardan; TBMM üyeliği, partilerin merkez karar ve yönetim kurulları ile denetim ve disiplin organları başkanlığı ve üyeliği yapmış olanlarla, yapmakta olanlardan ve tüzüğün 12. maddesinde adı geçenler ile halen belediye meclisi ve il genel meclisi üyeliği görevinde bulunanlardan,

B) Yasal Nedenlerle partiden ayrılmış olup da, engeli kalktığı için üye olmak isteyenler,

C) Yasal engeli nedeniyle partiye üye yazılamamış olanlardan,

Parti yararı açısından gerekli gördüklerinin ve Genel Başkanca önerilen kişilerin, doğrudan asıl üyeliği yazılmasına karar verebilir. Merkez Yönetim Kurulu bu yetkisini, ilçe ve il meclislerinin önerilerine göre, ya da ilçe ve il meclislerinin görüşlerini de alarak doğrudan kullanır.

Bu durumda belgeler, Genel Merkez Üye Yazım Bürosu'na ve ilgili il ve ilçe başkanlıklarına gönderilir.”

CHP tüzüğündeki bu madde, 23-24 Ekim 2003 tarihinde yapılan 30. Olağan Kurultay'da yapılan bir değişiklikle aşağıdaki hale getirildi:

“Madde 12-

A) Başka partilerde TBMM üyeliği, merkez karar ve yönetim kurulları ile merkez disiplin organları başkanlığı ve üyeliği,

belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisi üyeliği yapmış ve yapmakta olanlardan;
B) Yasal engeli nedeniyle partiye üye yazılmamış olanlardan;
C) Genel Başkanca önerilen kişilerden,

Parti yararı açısından gerekli gördüklerinin doğrudan asil üyeliğe yazılmasına karar verebilir. Merkez Yönetim Kurulu, bu yetkisini ilgili il yönetim kurulları önerisine göre ya da ilçe ve il yönetim kurullarının görüşünü de alarak doğrudan kullanır.

Bu durumda başvuru belgeleri, Üye Yazım Bürosu ile ilgili il ve ilçe başkanlıklarına gönderilir.”

Yapılan bu tüzük değişikliği CHP içinde çok eleştirilmiş, bu uygulamanın genel merkez tarafından haksız ve hileli üye yazımında kullanıldığı ve kullanılacağı iddiaları ortaya atılmıştır.

Parti içi eğitime önem verilmediği, parti üyelerinin parti tarihi ve politikaları konusunda yeterince bilinçli olmadığı şeklindeki iddiaları da CHP'ye yöneltilen eleştiriler arasında saymak mümkündür.

CHP'nin yoğun biçimde eleştirildiği bir başka konu ise örgütsel yapısıdır. CHP'de genel başkan adaylarından biri olan Prof. Dr. Hurşit Güneş, partinin bir sınıf partisi olmak yerine devleti kuran bir parti örgütlenmesi nedeniyle örgütsel bazı sıkıntıları olduğunu ifade etmiş²⁵¹, bunu yapılanma ve yönetim sorunu olarak nitelendirmiştir.

Türkiye'deki siyasi partilerin en önemli örgütsel sorunlarından birinin de, seçimle gelen örgüt birimlerinin genel merkez ya da genel başkanla düştükleri uyumsuzluk durumunda görevden alınmaları, bazı üyelerin ise partiden disiplin kurulu yoluyla uzaklaştırılmaları olduğu görülecektir. CHP açısından da, özellikle kurultay dönemlerinde önemli sancılara neden olan bu uygulama, en fazla eleştirilen

²⁵¹ Hurşit Güneş, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 151

konulardan biridir. CHP'nin 29 Ocak 2005 tarihinde Ankara toplanan 13. Olağanüstü Kurultayı'nda, kurultay öncesi genel başkan adayları arasında gösterilen Zülfü Livaneli'yi destekleyen CHP İzmir İl Başkanı ve İl Yönetim Kurulu Üyeleri'nin görevden alınması ile bu kurultayda genel başkanlık yarışını kaybeden Mustafa Sarıgül'ü destekleyen bazı milletvekillerinin partiden ihraç edilmesi²⁵², bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

CHP'nin gerek üye yapısı ve gerekse örgütlerindeki yerleşik kadroların; hem partiye hem de seçtikleri kadrolara zarar verdikleri; merkez kadroların ısrarlı parti içi iktidar uğraşlarının partilileri ve halkı CHP'den uzaklaştırıp, partiyi küçültmektedir. Bu iddiayı güçlendirmek için şöyle bir özet yapılmıştır²⁵³:

“28 Mart 2005 tarihinde yapılan Genel Mahalli İdareler Seçimlerinde: Toplam 3 bin 225 belediye başkanlığı seçim çevresinin 1144'ünde (%25.5) CHP aday gösterememiştir. Bunlardan biri il, 123'ü ilçe, 1020'si beldedir. 28 ilde hiç ilçe belediye başkanlığı kazanılamamıştır. Ülke genelindeki 3 bin 208 İl Genel Meclisi üyeliğinden, ancak 392 (%12.2) üyelik kazanılabilmıştır. 27 ilçe hiç İl Genel Meclisi üyeliği kazanamamıştır. Başka bir söyleyişle CHP, 81 ilin 27'sinde İl Özel İdareleri'nde temsil edilememektedir.”

c- Parti Gruplaşmalarına İlişkin Eleştiriler

CHP'nin en fazla eleştirildiği konulardan birisi de, parti içi gruplaşmalar olmuştur. Hatta partinin adı, parti içi grupların çokluğuna atıfta bulunmak için hiziplerle anılmıştır. Parti içi gruplaşmalar ve parti içi çekişmeler nedeniyle CHP içinde genel başkanlar ve genel sekreterler ile örgüt arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmış, hatta bu nedenle olağanüstü kurultaylar düzenlenmiştir.²⁵⁴ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'la ilgili olarak ise “**hizipçi**” suçlaması, neredeyse bütün siyasi yaşamı boyunca kullanılmıştır. Şu anda CHP'nin TBMM Grup Başkan Vekilliğini

²⁵² Mehmet Refik Soyer-Bariş Kudar, **İnadına Sosyal Demokrasi Ne Olacak Bu CHP'nin Hali 2**, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2004, s 92-99

²⁵³ Celal Topkan, 31 Mart 2005 Radikal

²⁵⁴ Hikmet Bila, a.g.e, 1999, s 386

yürüten Ali Topuz için de²⁵⁵, İstanbul İl Başkanlığı yaptığı dönemdeki politik manevraları nedeniyle **“hokus pokus Ali Topuz”** yakıştırmaları yapılmıştır.

SHP Genel Başkanlığı'ndan sonra CHP'nin Onursal Genel Başkanı sıfatı verilen Erdal İnönü ise, 16 Mart 2001 tarihinde CHP'den istifa ederken; parti içindeki adamcılık, çekişme ve hizipleri gerekçe göstermiştir²⁵⁶. İnönü, CHP'nin meclis dışında kalmasının partinin toparlanması, yeniden yapılanması ve yeni açılımlar getirmesi için şans olduğu bir dönemde; partideki hizipçi kadronun erken bir genel başkanlık yarışı başlattığını ve bunun partinin toparlanmasını engelleyeceğini söylemiştir.

Lider egemenliğinin ağır bastığı CHP'de, parti enerjisinin daha çok iç çekişmelere ve parti içi iktidar savaşlarına yöneldiği için; parti içinde iktidar mücadelesi yürüten birden fazla grubun olduğu bilinmektedir.

Genel Başkan Deniz Baykal ve yakın arkadaşlarının birlikte anıldığı **“Baykalcılar”**, CHP'den ihraç edilen eski genel sekreterlerden Ertuğrul Günay ve yakın arkadaşlarının oluşturduğu **“Yenilikçi Grup”**, Hurşit Güneş ve arkadaşlarının oluşturduğu **“Yeniden CHP Hareketi”**²⁵⁷, İstanbul'un Bakırköy ilçesindeki partililerin başlatıp bütün İstanbul'a yaymaya çalıştıkları **“CHP Taban Hareketi”**²⁵⁸, bir grup eski il başkanının CHP TBMM grubu üyelerinden bazılarının desteğiyle yürüttükleri **“Anadolu Hareketi”**, bazı dönemlerde Anadolu Hareketi ile ortak karar alıp uygulayan ve yine milletvekillerinin oluşturduğu **“İktidara Yürüyüş Hareketi”**²⁵⁹ CHP içindesi belli başlı muhalefet gruplarından sayılabilir. Bunun dışında Hasan Fehmi Güneş, Ahmet Güryüz Ketenci, Hakkı Ülkü, Zülfü Livaneli, Kemal Derviş ve Nurettin Sözen gibi eski ve yeni milletvekillerinin etrafında geçici dönemlerle toplanan muhalefet oluşumları da yaşanmıştır.

CHP'deki geniş muhalefet cephesi, bazen parti içi mücadele ederken, bazen de yeni parti kurulmasına kadar uzanmıştır. Sosyal Demokrat Halk Partisi SHP, Bağımsız Cumhuriyet Partisi BCP bu şekilde kurulan partiler arasında ilk akla gelenlerdir.

²⁵⁵ Hasan Cemal, Milliyet, 30 Mart 2005

²⁵⁶ Fehmi Çalmuk, a.g.e, 2002, s 39

²⁵⁷ www.yenidenchph.org

²⁵⁸ www.chptabanhareketi.com

²⁵⁹ Mehmet Refik Soyer-Bariş Kudar, a.g.e, 2004, s 73

4- İdeolojik Yöntemlere İlişkin Eleştiriler

CHP, iki temel ideoloji, iki temel dünya görüşü üzerine örgütlenmiş, kurumlaşmıştır. Bunlardan birisi Türkiye Cumhuriyeti'nin varolan rejimine şekil veren Kemalizm, bir diğeri de sosyal demokrasidir.

CHP, tek partili dönem içinde devletçi ekonomik uygulamalar ve sosyal devlet politikalarını, Kemalist ideolojiyle bütünleştirip uygulayabilmiş; ancak 1950'den sonraki süreçte çok ciddi bir şekilde yeni ideolojik arayışlara yönelmiştir. Kemalist inançtan vazgeçmeden, daha sol bir çizgiye ulaşmaya çalışan CHP, bunun için zaman zaman sancılar da çekmiştir. 1992'den sonra ise yine, hem liberalizmin karşısında tutunma, hem dünyada yenilenen Sosyal Demokrasi'yi yakından izleyebilme ve gelişmelerden kopmama, hem Kemalist ideolojiden geri adım atmama hem de rejimi sahiplenme gibi misyonu kendine yükleyen CHP'nin, bu karmaşık durum içinde yeni açılımlara yöneldiği gözlenmektedir. Bu yeni politik açılımlar, aynı zamanda parti içi egemenlik mücadelesi ve bunun gerektirdiği bir takım tüzük ve kurallara ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

a- İdeolojik Arayışlara İlişkin Eleştiriler

CHP, parti içi demokrasi uygulamaları, katılımcılık, örgütsel yapısı gibi konuların yanında ideolojik yapısı bakımından sıkça eleştirilmiştir. Bu günkü CHP, parti tüzel kişiliği olarak kendisini 1970'ten sonraki sosyal demokrat partileşme sürecinin devamı olarak görürken, eleştiriler partinin uygulamaları ve halka verdiği mesajların böyle olmadığı yönündedir. Eleştirilere göre, CHP halka inerek politika yapmaya ilişkin bütün gayretlerine rağmen, rejimin ve resmi ideolojinin savunucusu ve bu nedenle de tutucu bir yapı sergilemektedir.

CHP'nin 1970'li yılların ortalarında yakaladığı başarıyı, örgütsel yapısındaki değişim, sınıf temelli bir parti anlayışının egemenliği ve demokratik açılımlara bağlayan İsmail Cem, bu dönemdeki CHP'nin işçi sınıfı, köylüler, dar ve sabit gelirliler kesimleri ile yoksul kesimlere seslenmesinin altını çizmektedir²⁶⁰. Buna göre, sonsuz bir adalet arayışı ve yenileşme anlamına gelen sol Türkiye'de başarılı olabilmıştır.

²⁶⁰ İsmail Cem, **Soldaki Arayış**, Can Yayınları, İstanbul, 2000, s 37-52

Günümüzdeyse CHP'nin halk tabanından koştugu, dar kadrocu bir anlayışla yönetildiği eleştirileri yoğundur. Bazı siyasetçilere göre CHP'nin her seçim sonrasında alınan başarısız sonuçları "**halk bizi anlamadı**"²⁶¹ yorumlarıyla değerlendirmek cumhuriyetin ilk yıllarındaki anlayışa özgü tavidir. Türkiye'de halkın devletle sürekli sorun yaşadığının altını çizen bir dönem CHP'nin en etkin isimlerinden Ertuğrul Günay, genel anlamda Türkiye'deki siyaset anlayışının değiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Günay'a göre, siyasetin halkın katılımı ve bilgisine açık, saydam, herkesin fırsat eşitliği içinde yarışabildiği bir noktaya taşınması gerekmektedir. CHP de bu anlayışa sahip olmadığı için, CHP'nin devlet kuran bir parti olmasına rağmen; halkın eğitimde, sağlıkta, vergide, adalette ve pek çok sosyal konuda devletle yaşadığı çelişkilerde CHP'nin devletten yana aldığı tavır onu halktan uzaklaştırmıştır.

20. yüzyılın son döneminde ve 21. yüzyılın ilk başlarında bütün dünyada sol politikaların öne çıkmasına rağmen; Türkiye'de CHP ve solun gerilemesinin nedeni, değişen anlayıştan uzak kalması olarak gösterilmiştir. CHP özelinde Türk solunun, sağa benzeşerek değil, sağdan farkını ortaya koyarak, kendi özgün niteliklerini öne çıkartarak siyaset yapamayışı, önceliklerine ilişkin belirgin çizgiler oluşturamayışı ve yönetime ilişkin kararsızlıklar başarısızlığın temel nedenleri arasında sayılmıştır.²⁶²

b- Parti Program ve Tüzüğüne İlişkin Eleştiriler

CHP programının ve seçim bildirilerinin soldan uzak, yeni çözümler üreten politikalara ve açılımlara sahip olmadığı vurgulanmaktadır.

Parti tüzüğüne ilişkin yapılan eleştirileri ise tüzüğün demokratikleştirilmesi gerektiği, örgüte ve parti üyelerine daha fazla kendilerini ifade edebilme, parti çalışmalarına katılma hakkının sağlanması noktalarında toplanmaktadır. CHP, 2000 yılında yeni bir tüzük çalışması başlatmış, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bu tüzük çalışmasına ilişkin toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılardan önce CHP örgütlerine, genel merkez tarafından tüzük taslağı gönderilmiş²⁶³, bu konuda örgütlerin görüş ve

²⁶¹ Ertuğrul Günay, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 176

²⁶² İsmail Cem, a.g.e, 2000, s 117-119

²⁶³ CHP Yayınları, **Tüzük Taslağı Çalışma Defteri İlkeler ve Kurallar**, Ankara, 2000

önerileri istenmiştir. Hazırlanan taslağın, 2000 yılının Eylül ayında yapılacak olan kurultayına yetiştirilmesi öngörülmüşse de, bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

CHP, SHP döneminde de gerçekleştirilen “**çalışma atölyeleri**” nitelikli örgütsel toplantıları, 2000’li yılların ilk başlarında yapmıştır. Bu toplantılarda, parti örgütünün, kadın, eğitim, çevre, kentleşme, teknoloji ve bölgesel potansiyellerin değerlendirilmesine ilişkin görüş ve tezleri toplanmıştır. Bu çalışmalar ilerleyen yıllarda “**Halkla Birlikte Çözüm**”²⁶⁴ başlığıyla kitaplaştırılmıştır. Bu çalışmaya ilişkin bir değerlendirme yapan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, bölgesel gelişme ve bütün ülkenin öncelikli kalkınma sorunlarının belirlenmesi ve bunlara ilişkin parti politikaları oluşturulmasına ilişkin yapılan çalışmaların süreceğini söylemiştir.

F- CHP’ye Dışarıdan Yaklaşımlar-Öneriler

CHP, kendi içinde çeşitli politik açılımlara yönelirken; CHP dışında da CHP için çeşitli siyasi reçeteler oluşturulmuştur. Bu siyasi reçeteler, ideolojik, örgütsel yapının değişmesi ve tüzük çalışmalarına ilişkin olmuştur. Genel anlamda, batılı sosyal demokratların aldığı başarılı sonuçlardan esinlendiği bilinen bu önermeleri şu şekilde incelemek mümkündür:

1-) İdeolojik Önermeler

CHP için yapılan ideolojik önermelerin temelinde, CHP’nin gerçek bir sosyal demokrat parti olabilmesi için; sınıfsal bir tercih yapması gerektiği yönündeki düşünceler oluşmaktadır. CHP’nin rejimi kuran, rejimin ilkelerini savunan ve bu rejimi koruyan bir parti olma yerine; yüzünü halka dönmüş, halkla bütünleşmiş, halkla bütünleşmeyi sözde değil, eyleme dökerek ve inandırıcı bir şekilde yapabilmiş bir parti haline gelmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Halkın seçimlerde oy vereceği partiyi, kendisine yakın ve sıcak bulmak istediğini vurgulayan uzmanlar; seçmene yukarıdan bakan, buyurgan, seçkinci, ulaşılmaz kadroların yönettiği siyasi partilerin bütün söylemlerine rağmen istedikleri başarıya ulaşamadıklarına işaret etmektedir.²⁶⁵ Hurşit Güneş’e göre, CHP işçi

²⁶⁴ CHP Yayınları, **Halkla Birlikte Çözüm**, Ankara, 2001

²⁶⁵ Ertuğrul Günay, **Ne Olacak Bu CHP’nin Hali Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 177

sınıfına dayanmadığı ve ulus devletin ilk partisi olduğu için, kendisiyle farklı süreçleri yaşayan batılı sosyal demokratlar yerine gelişmekte olan ülkelerin sosyal demokrat partilerini mercek altına almak, Türkiye'deki sosyal demokrat restorasyonu gerçekleştirmek daha kolay olacaktır²⁶⁶.

Bir başka görüşe göre, CHP kullandığı politik enstrümanları ve hedef kitesini yeniden belirlemeli, kendine yeni dayanak noktaları bulmalıdır. CHP eski genel sekreterlerinden Tarhan Erdem'in²⁶⁷ görüşüne göre CHP, halkın beklentilerini iyi analiz edebilmeli, kendi geleneğinde olan atılımcılığı koruyarak, halka ulaşabilmeli; insan odaklı bir politik anlayışa yönelmelidir. Toplumsal ve teknolojik gelişmenin mağdur ettiği kesimlerin (eğitim, sağlık, göç ve kentleşme, çevre, kadın) sorunlarına ve çözümlerine yönelmelidir. Birey ve yurttaşın önemini algılanması ve buna göre yeni bir çizgi belirlenmesine ilişkin bir başka öneride de, akıl ve ahlak egemenliğinde; birey odaklı, katılımcılığı ve demokrasiyi öne çıkaran bir anlayış geliştirilmelidir²⁶⁸. Bu yeni anlayışta, birey, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ortak değerlerin adil biçimde bölüştürüldüğü bir anlayış egemen olacaktır.

2-) Tüzük ve Programa İlişkin Önermeler

Tarhan Erdem'e göre yeni yapılanmanın en önemli özelliği, parti içi demokrasi ve katılımcılık ilkesinin tam anlamıyla hayata geçmesidir. Erdem²⁶⁹, ilkeler ve kurallar bölümünde, üst birimin seçimle gelmiş alt birimleri görevden almasının önlenmesi gerektiğini savunurken, bunun aynı zamanda kamuoyunda büyük bir ilgi göreceğini de savunmaktadır. Genel Sekreterliği döneminde hazırlanan tüzük taslağına göre²⁷⁰, üye bilgilerinin saklandığı kütükle kimse oynayamazken, üyenin en önemli görevi parti eğitim çalışmalarına ve örgütsel çalışmalara katılmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, kongrelerde sadece yönetimlerin seçilmelerinin dışında; kongreye gerek parti üst yönetiminin politikaları ve gerekse bölgesel sorunlara ilişkin politikaların tartışılması görevi de verilmiştir. Üst birimlerin, alt birimleri görevden almasının yolunun kapatıldığı tüzük taslağında, ayrıca etik kurallar başlığı altında; seçim başarısızlıkları sonunda genel başkanların ve parti meclisinin görevden ayrılması,

²⁶⁶ Hurşit Güneş, a.g.e. 2004, s 153

²⁶⁷ Tarhan Erdem, a.g.e, 2001, s 55-56

²⁶⁸ Aydın Cıngı, a.g.e, 2001, s 16-29

²⁶⁹ Tarhan Erdem, a.g.e, 2001, s 123

²⁷⁰ CHP Yayınları, **Tüzük Taslağı Çalışma Defteri İlkeler ve Kurallar**, Ankara, 2000

seçilmişlerin mal bildirimlerinin genel merkeze de verilmesi, seçim harcamalarının açıklanması, seçilmiş olanların kamu kurumlarıyla çıkar ilişkisine girememeleri, seçilmişlerin gerek görevleri süresince ve gerekse görevlerinin bitiminden sonraki iki yıl içinde kamu kurumları, belediyeler, banka ve finans kuruluşlarında görev alamamaları gibi maddeler sayılmıştır.

3-) Örgütsel Yapıya İlişkin Önermeler

CHP'nin örgütsel yapısının bozuk olduğu²⁷¹ eleştirileri ve düzeltilmesiyle ilgili görüşler; enaz ideolojisine ilişkin yöneltilen eleştiriler kadar önemli görülmektedir.

Bazı siyasetçilere göre, CHP'deki örgütsel yapıyı değiştirmek; CHP'yi yeniden yaratmakla eşanlam taşımaktadır²⁷². Bu nedenle de, CHP'deki üyelik kurumuna yeni bir işlerlik kazandırmak, delege sistemini yeni bir anlayışla ele almak, parti organlarının oluşumunu ve işleyişini yeniden tanımlamak ve başkanlığın yetki ve sorumluluğunu yeniden düzenlemek gerekmektedir.

CHP örgüt ve üyelerinin, bir seçim aracı olarak görülmemesi gerektiğini savunan Ercan Karakaş, CHP'nin bir lider partisi anlayışından kurtarılması gerektiğini ileri sürüp²⁷³; üye, örgüt ve program anlamında kurumlaşmış, bunu sağlayacak tüzük değişikliklerinin yapıldığı bir parti olması gerektiğini söylemiştir. Örgütsel yapının yenilenmesiyle ilgili gerekçelerini, bilinçli üyelere dayalı; üyelerin parti politikaları ve adaylarının belirlenmesinde etkin rol oynayan; partili olmayan birikimli insanların önerilerinin değerlendirilmesiyle, topluma açılmış; demokrasinin kurumlaştığı, hukuk ve tüzük üstünlüğünün egemen olduğu; parti içi dayanışma ve üretkenliği artıran; parti içi eğitimi öne çıkartan; partinin iletişim kurması gereken sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkili bir yapının, orta vadede iktidara gelebilecek bir parti modeli olduğunu söylemiştir.

Karakaş'a göre, örgütsel yenilenmenin temel ilkeleri ise **“sağlıklı, bilgili ve etkin üye; nitelikli ve birikimli adaylar; parti içi eğitimin geliştirilmesi; parti çalışmalarına aktif katılım; delege yerine üye katılım; tabana yayılmış bir örgütlenme; güçlü ve yaygın yan kuruluşlar; toplumsal iletişimin geliştirilmesi;**

²⁷¹ Mehmet Refik Soyer-Barış Kudar, a.g.e, 2004, syf 27

²⁷² www.sdd.org

²⁷³ Ercan Karakaş, a.g.e, 2000, s 11

örgütlerdeki cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması; muhalefette gölge kabine uygulaması; partili yerel yönetimlerin işbirliği; uluslar arası alanda işbirliği olarak sayılabilir. Karakaş²⁷⁴, CHP'nin yeniden çekim merkezi olabilmesi ve iktidara gelebilmesi için, örgütsel yapının tamamen yenilenmesi, ideolojik tutarlığın sağlanması, parti içi kısır çekişmelerin yerini parti dışı mücadelenin alması gerektiğini savunmuştur.

G- Türkiye'de Sosyal Demokrasi Bulunduğu Nokta ve Tartışmalar

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'a göre, sol kendini yenilemekte ve sürekli bir arayışın içindedir. Bu yüzden solu, varabileceği en son noktayla sınırlandırmak ve çerçevesini oluşturmak olası değildir²⁷⁵. İsmail Cem ise solu²⁷⁶ "**kesintisiz bir adalet arayışı**", basit bir ekonomik üretim ve paylaşım sisteminden daha öte, aynı zamanda bir moral, ahlak, inanç, felsefe, kültür ve ideal bütünü olarak açıklamıştır. Şerif Mardin'e göre, sol ve solcu için kesin bir tanım yapmak; solcunun tutumu için kesin bir yargıda bulunmak zordur²⁷⁷. Solculuğun başladığı ya da bittiği yer, değişik siyasi inançlara göre farklılaşmaktadır.

Bu nedenle, Türkiye'de de sol ve sosyal demokrasinin bulunduğu nokta; yeni hedefleri, neler yapması gerektiği, yaşadığı sıkıntılar gerek bilim adamları ve gerekse politikacılar tarafından tartışılmıştır. Özellikle küreselleşmenin getirdiği yeni tanımlamalar, küreselleşmenin çizdiği model; Sosyal Demokrasi açısından dünyada tartışılmış ve bu konuda bir refleks geliştirilmiştir. 1980'den sonra ABD'de de Reagan ve İngiltere'de Thatcher'in uygulamalarıyla yükselen liberalizm, küreselleşmeyi de beraberinde taşımıştır. Avrupa Sosyal Demokrasisi, bu küresel yükseliş ve liberalizmin karşısında; tartışmalı da olsa en derli toplu çıkışı Üçüncü Yol'la yapmıştır.

Avrupa ve dünyanın gerek küreselleşmeye karşı bir refleks geliştirmesi sürecinde ve gerekse yeni bir takım açılımların yaşandığı dönemde; Türkiye'de de Sosyal Demokrasi'nin sıkıntıları, yaşadığı krizler, iktidar alternatifi olamayışı, oylarının gitgide eriyişi gibi pek çok başlıkta tartışmalar yaşanmıştır.

²⁷⁴ Ercan Karakaş, a.g.e. 2000, s 45

²⁷⁵ Deniz Baykal, **Solda Yenilenme ve Geleceğin Sosyal Demokrasisi Paneli Açış Konuşması**, SODEV Yayınları, Ankara, 1997 s 3

²⁷⁶ İsmail Cem, a.g.e, 2000, s 18

²⁷⁷ Şerif Mardin, **Makaleler-2 Siyasal ve Sosyal Bilimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s 167

Türkiye’de farklı platformlarda gerçekleştirilen tartışmalarda, Sosyal Demokrasi’nin evrensel ilkeleri olarak sıralayabileceğimiz; emeğin üstünlüğü, sosyal devlet anlayışı, gelir eşitliği gibi kavramlar önemini koruyup, üzerinde uzlaşma sağlanan kavramlar olarak dikkat çekerken; birey-toplum, yeni üretim sistemleri gibi kavramlarla, Türkiye’de sosyal demokrasinin dayandırılması gereken temeller üzerine de farklılıklar gözlenmektedir.

Aydın Cıngı, Ercan Karakaş, Yurdakul Fincancıoğlu gibi kimi politikacı ve yazarlar; küreselleşme nedeniyle farklılaşan üretim yöntemlerinin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye solu, **“evrensel olanla”, “bize özgü olan”** arasında sıkışıp kaldığı için; yeni açılımlar yaşanmamakta, tıkanıklık aşılammamaktadır. Ayrıca Türkiye solu, iyi yönetilemediği için; bazı dönemlerde liberal söylemlerin etkisinde kalmakta, farklılığını ortaya koyamamaktadır.²⁷⁸ Yeni ortaya çıkacak sol hareketin; eşitlik, özgürlük, dayanışma, emeğin üstünlüğü, sosyal adalet, demokrasi ve barış ilkeleriyle bütünleşmiş bir yapıda olması gerekmektedir. Bu anlayışa göre solun yeni niteliği²⁷⁹, **“akılcı, ahlakçı ve saydam, önceliği maddi refaha ve özel alana veren sağdan farklı olarak, insanı, yaşam kalitesini ve dünyayı vurgulayacak; tüketici odaklı değil, yurttaş, birey odaklı olacaktır. Piyasa mantığını öne çıkartan değil, ortak değerlerin paylaşıldığı bir düzen”** anlayışına yönelecektir. Buna göre, yeni solda; birey, gençlik ve ezilmiş ya da mağdur edilmiş kitlelerin sözcülüğü yapılacaktır. Yeni üretim süreçlerinin ortaya çıktığı küreselleşmenin sonunda, eğitim, sağlık, çevre, göç ve kentleşme gibi nedenlerle mağdur olan toplum kesimleri de artık, emek kitleleriyle birlikte solun ilgi alanına girecektir.

Küreselleşmenin getirdiği farklılığı kabul etmekle birlikte, evrensel sosyal demokrasinin; sosyal adalet ve fırsat eşitliği ile özgürlükçü demokrasi anlayışının gözardı edilmeden, tartışılması yönünde eğilim gösteren Hurşit Güneş ise; Türkiye ve CHP için önerilen Üçüncü Yol modelinin neden-sonuç ilişkileri açısından iyi değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Türk solunun, üzerinde yükseldiği temeller bakımından batı solundan farklı geliştiğine vurgu yaparak; Türkiye’deki asıl sorunun model arayışında değil, siyasetin kötü yönetilmesinde olduğuna

²⁷⁸ Ercan Karakaş, a.g.e, 2001, s 34-35

²⁷⁹ Aydın Cıngı, a.g.e, 2001, s 29

inanmaktadır.²⁸⁰ Güneş'e göre, Türkiye'deki siyasetin kötü yönetilmesinin altında yatan olgular ise kayırmacılık, durumu idare etme ve popülizm yatmaktadır. Politikadaki iyileşme, bu üç kavramdan kurtulmakla başlayacaktır.

Bir dönem Türkiye'nin en çok tartışılan isimlerinden biri olan Kemal Derviş ise Türkiye'deki yeni modellerle ilgili olarak bir sentez önermektedir.²⁸¹ Derviş'e göre, sorunların çözümü Atatürkçülük ve çağdaş sosyal demokrasinin ideal sentezinde yatmaktadır. Atatürk'ün akılcılık ve bilim temeline dayalı yaklaşımının, ulusal çıkarların gerektirdiği bütün yeniliklere açık olduğuna dikkat çeken Derviş, bu tutumun örnek alınması gerektiğini savunmaktadır. Kemal Derviş, çağdaş Sosyal Demokrasi'nin özgürlükler, ekonomi, modernleşme, eşitlik ve sosyal devlet kavramlarının Atatürkçülükle oluşturacağı bir sentez, Türkiye'deki sosyal demokrat arayışlar için en iyi formül olacaktır.

CHP'nin 1970'li yıllarda bulduğu desteğin kalıcı olmamasını, verilen sözlerin yerine getirilemeyeşine bağlayan Derviş, bunun en önemli koşullarından birinin ekonomik kaynak, dolayısıyla hızlı büyüme olduğunu söylemiştir. Hızlı büyüyen bir ekonomide, yapılacak sosyal yatırımlara kaynak bulunabileceğine işaret ederek, Türkiye'nin % 7'ler oranında büyümeyi hedeflemesi gerektiğine işaret etmiştir. Türkiye'de bütün siyasi kesimlerin devletin işlevinden yakındığını bunun temel gerekçelerinin farklı olduğunu ifade eden Derviş, devletin "piyasanın temel yapı ve işleyişinin düzenlenmesi, sosyal refahın sağlanması, bilim ve teknolojinin gelişmesine katkıda bulunması" olarak algılanması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye'de, Sosyal Demokrasi ve dolayısıyla CHP'nin kurallı piyasa ekonomisinden yana olması gerektiğine değinen Derviş, bunun koşulları olarak da, ekonomiyle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ve bunların işleyişlerinin adil ve etkin olarak sağlanması; yatırımcıların yasal olmayan engellerle karşılaşmasının önlenmesi; rekabet ortamının sağlanması; düzenleyici ve denetleyici kuruluşların daha etkin çalışması; belirli teknolojik standartların saptanması; ekonomi yönetiminin şeffaflaştırılması; tüketicinin korunması; vergi adaletinin sağlanması olarak saymıştır²⁸².

²⁸⁰ Ertuğrul Günay, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Toplantıları Sunuşu**, Dönence Yayınları, İzmir, 2004, s 155-157

²⁸¹ Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, a.g.e, 2006, s 258-259

²⁸² Kemal Derviş, a.g.e, 2002, s 262-267

Türkiye’de Sosyal Demokrasi’nin gelişmesi ve CHP’ye ilişkin en çarpıcı saptamalardan bazıları ise Hasan Bülent Kahraman’a aittir. Türkiye’de, sosyal demokrasinin sadece ülkenin birikimleriyle ve koşullarıyla sınırlı kalınarak değerlendirildiğine inanan Kahraman, bu nedenle köken itibarıyla Avrupa’daki gelişmelerden uzak; Marksist köken yerine İttihat ve Terakki; demokratik kitle örgütleri yerine askeriye, sivil ve kalımcı, örgütlü toplum yerine de tutucu devlet sosyal demokrasisinin kurulduğunu savunmuştur²⁸³.

Türkiye’deki sosyal demokrasiyi, Altı Ok ve Atatürk geleneğinden başlatmanın yanlışlığını ileri süren Kahraman, Altı Ok ve Atatürkçülüğün totaliter açılımlara ve özelliklere sahip olduğunu; 1965-1975 dönemlerinde dile getirilen ortanın solu ve demokratik sol kavramlarına dayandırmayı ise; bu akımları konjonktürel zorlamalarla ortaya kondukları için yanlış bulduğunu ifade etmiştir²⁸⁴.

Kahraman’a göre, Türkiye solu 1980’lerden sonra yükselen neo-liberalizm karşısında tutunamamış, yeni açılımlar geliştirememiştir. Bu nedenle özgür birey, sivil toplum, demokratik devlet gibi önermeler; sosyal demokratik içerikleriyle değil, neo-liberal içerikleriyle benimsenmiş ve 1991 seçimlerinde SHP üçüncü parti olabilmiştir²⁸⁵.

CHP ve CHP’lileri bir tercih noktasında gördüğünü vurgulayan Kahraman’a göre, Marksist köken siyasetin konjonktüre bağlı değil, konjonktürün değiştirilerek yapılmasını savunduğu için, Türkiye’deki sosyal demokrat hareketi ne Atatürkçülüğe ne ortanın solu, ne de demokratik sola bağlamak yanlıştır. Bu nedenle, CHP geçmişinin izlerinden ve etkisinden kurtulup yoluna çağdaş bir sosyal demokrat parti olarak; ya da eskisi gibi popülist, Kemalist, doktriner bir parti olarak devam edecektir²⁸⁶.

²⁸³ Hasan Bülent Kahraman, a.g.e, 1993, s 11

²⁸⁴ Hasan Bülent Kahraman, a.g.e, 1993, s 11

²⁸⁵ Hasan Bülent Kahraman, a.g.e, 1993, s 13

²⁸⁶ Hasan Bülent Kahraman, a.g.e, 1993, s 14-15

SONUÇ

Cumhuriyet Halk Partisi, kurulduğu günden bu yana Türkiye için önemli olmuş ve Türkiye'ye damgasını vurmuştur. CHP'nin Türkiye için taşıdığı önem, iktidar olduğu dönemlerle muhalefette kaldığı yıllar arasında derece olarak farklılık gösterse de; meclis dışında kaldığı günlerde bile bir kenara itilmemiş, gözlerden ve tartışmalardan uzak kalmamıştır.

CHP Türkiye için hep önemli olmuştur, tartışmaların merkezinde yer almıştır çünkü;

- ✓ CHP, cumhuriyeti kurup; günümüzde de geçerli olan cumhuriyet ideolojini oluşturan bir partidir.
- ✓ Türkiye'nin en eski partisidir. Kendi içinden, çok sayıda parti çıkarmıştır. Bu partilerin neredeyse tamamı, CHP'yi örnek alarak büyümüştür. Bu anlamda, siyasi bir model olarak da kabul edilebilir.
- ✓ Dönem dönem, entelektüel birikimlerin en fazla yer bulduğu siyasi bir yapı olmuştur.

CHP'nin, Türkiye için ne kadar önemli olduğuna ilişkin maddeleri çoğaltmak mümkündür.

CHP kuruluşundan bu yana, Cumhuriyet devrimlerinin yaygınlaşması, kökleşmesi için çaba göstermiş hatta kimi dönemlerde, bu devrimleri sahiplenme ve koruma konusundaki tutumu eleştirilmiş; kökenlerinde taşıdığı modernleşme ve batılılaşma felsefesini her dönem koruyup, bunun üzerine politikalar oluşturmuştur.

Çok partili siyaset yaşamında genelde muhalefette kalan CHP, muhalefetten kurtulmak için çeşitli arayışların çeşitli çabaların içinde olmuş, kendi içinde bu arayışlar "**reddi miras**" eleştirilerine kadar uzanmıştır. CHP, bir yandan arayışlarını sürdürürken; bir yandan da Cumhuriyet değerlerine ve kazanımlarına olan bağlılığını devam ettirmiş, Cumhuriyeti sahiplenme ve rejimi koruma içgüdüsünü üzerinden hiçbir zaman atamamıştır.

CHP bir yandan Cumhuriyeti sahiplenip, içgüdüsel olarak kendini Cumhuriyeti korumakla ilgili görevli sayarken; bir yandan da bir siyasi partinin yapması gereken en

doğal Şeyi yani iktidara gelmenin yol ve yöntemlerini aramıŐtır. nce yapısal bir değişiklikle iŐe koyulan CHP, daha sonra da ideolojik anlamda arayışlara girmiştir.

Bu nedenle CHP'yi incelerken;

1923-1946, Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti dönemi,

1946-1960, çok partili sisteme geçiş ve yapısal değişiklikler dönemi,

1960-1970, Ortanın Solu ve Sosyal Demokrasi dönemi,

1970-1980, Büyüme ve iktidar dönemi,

1980 sonrası dönem, olarak incelemek sağlıklı bir sonuca ulaŐılmasını sağlayacaktır.

Özellikle 1980 sonrası süreç, gerek CHP ve gerekse Türkiye'deki sol yelpaze için, sıkıntılı ve krizlerle anılan bir dönem olmuştur. Bunda hiç kuşkusuz, 1980'den sonra dünyada yükselen liberal politikaların Türkiye'ye yansımaları ve Turgut zal'ın genel başkanlığındaki ANAP'ın uzun süre iktidarda kalıŐı etkili olmuştur. Yine bu dönemde, Türk solu hem yeni bir yol haritası çizmekte zorlanmıŐ hem de içindeki dağınıklığı giderememiŐtir. Neredeyse yapılan her birleşme, yeni bir ayrılığı dođurmuŐ; Türkiye'deki sol partiler 2006 yılında, 1992'deki parçalı tabloyu yaŐamaya devam etmiştir. Bir yanda CHP, bir yanda DSP ve bir yanda da SHP; sol seçmenin oylarına talip olurken, sol oylar da, tıpkı partilerdeki gibi parçalanma ve erimeyi yaşamıştır.

1977 seçimlerinde % 41 seviyesine çıkan CHP ve Türkiye'deki sosyal demokrat oylar; 1983 seçimlerinde % 33, ilerleyen yıllarda da toplamda %20 seviyelerine gerilemiŐtir. Türkiye için söylenen, % 30-35 sol oylar, %65-70 sağ oylar denklemi; sol oylar aleyhine bozulmuŐtur. Bu erimenin içinde en dramatik olaylardan birini de hiç kuşkusuz CHP, 18 Nisan 1999 seçimlerinde %10'luk ülke barajını geçemeyip, meclise girememekle yaşamıştır.

Bütün bu gelişmelerden ders çıkartması umulan CHP ve CHP zelinde Türk solu, meclis dışı kaldığı günlerde bile yeni projeler geliŐtirip; partiyi yeniden

yapılandıracağına, bütün enerjisini ve yoğunluğunu parti içi iktidar mücadelesine vermiş; bütün kaynaklarını bu yolda tüketmiştir.

Ancak, günden güne eriyen oylar; seçmenlerin partiden uzaklaşması CHP yönetiminde olmasa bile üyeler arasında, bilim çevrelerinde, iş çevrelerinde ve sivil toplum düzeyinde eskisine oranla daha sık tartışılmasına neden olmuştur. Yapılan tartışmalar, beraberinde bir takım çözüm önerilerini de getirmiştir.

Çözüm önerilerini iki ana başlıkta toplamam mümkündür.

CHP'ye ilişkin çözüm önerileri

Türk soluna ilişkin çözüm önerileri.

CHP'ye ilişkin öneriler, ideolojik netliğin sağlanması, örgütsel yapının yenilenmesi noktalarında belirginleşirken; Türk soluna ilişkin önerilerde de yeni ideolojik açılımlar çerçevesinde hedef kitlenin saptanması, uygun argümanların kullanılması gibi ortak sonuçlar sayılabilir.

Bu önerilerin ve tartışmaların ışığında, CHP'nin yaşadığı ideolojik arayışların; bir ideolojik sapmaya dönüşmeden, sol eksen kaybolmadan yapılmasının gerekliliği ortadadır. CHP'nin, batıdaki sosyal demokrat partilerin gelişim süreçlerini yaşamayı ve onların dayandığı sınıf temelleri yerine; seçkin aydın bürokrat tabanına dayanması elbette CHP için bir sıkıntı kaynağıdır. Ancak, 21. yüzyılda küreselleşmenin de etkisiyle sınıf temeline dayanan partilerin de kendilerine, sol eksenini kaybetmeden, yeni söylemler geliştirdikleri, bilgi toplumu dinamiklerini yakaladıkları bir ortamda, CHP'nin de bunu yapabileceği açıktır.

Sol eksen korunarak, sosyal devlet, eşitlik, özgürlük ve çağdaşlaşma çizgisi kaybedilmeden oluşturulacak yeni ideolojiler CHP ve Türk solu ve dolayısıyla Türkiye için yeni bir heyecan yaratacaktır.

CHP'nin seçmene sunmaya çalıştığı, 1994'te "**Yeni Sol, Yeni CHP**" söylemiyle başlayan yeni heyecanlar hem toplumda beklenen ilgiyi yaratmamış hem de CHP'nin merkeze ve merkez sağa açılması tartışmalarına kadar gelmiştir. Üstelik, bu yeni yaklaşımın toplumda beklenen heyecanı yaratmaktan çok, şaşkınlık; partili ve sol

çevrelerde ise kızgınlık yarattığı ortadadır. Bu nedenle, ideolojik açılımların, ideolojik tartışmaların, ideolojik arayışların mutlaka sol eksen kaybedilmeden yapılması kaçınılmazdır.

Ayrıca neredeyse, CHP'nin genlerine işlemiş olan rejime sahip çıkma, koruma kollamanın salt CHP'nin görevi olmadığı; bu konuyla ilgili görevli kamu kurumlarının yanında siyasi ve sivil kurumların da bulunduğu unutulmamalıdır.

CHP'nin ideolojik tanımlamaları, sol çizgiden sapmadan yapılırken; Türkiye'nin büyük sıkıntılar çektiği hayat pahalılığı, işsizlik, sosyal güvencesizlik, eğitim ve sağıltadaki eşitsizlik, vergi adaletinin sağlanamaması, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi temel ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin; inandırıcı, uygulanabilir ve ciddi bir hazırlıkla gerçekleştirilmiş, eksiksiz programlarının da olması gerekmektedir.

Bunlarla birlikte, partisel örgütlenme; üyelik sistemi, parti organları, partide yükselme gibi bütün süreç; en acımasız ve en radikal biçimde yeniden tartışılmalı; aylar hatta belki yıllar süren hazırlıklardan sonra partinin yapısal özellikleri tamamen elden geçirilmelidir.

Partiye hakim olan hizipçi, kurultaycı anlayışın ortadan kaldırılması için; özellikle parti içinde uzlaşmacı ve barışçı bir anlayışın egemen kılınması kaçınılmazdır. Bu anlayış değişikliği gerçekleştirilmeden, yapılacak ideolojik yenilenme ve hazırlanacak programların; seçmen üzerinde büyük bir etkisinin olup, bir heyecan ve ilgi dalgası getireceği kuşkuludur.

Gerek ideolojik ve gerekse yapısal değişikliğinin ve yenilenecek politika anlayışının; sadece CHP'nin yenilenmesi ve iktidara gelip gelmemesi sorunu olmadığı da açıktır.

Bütün bunlarla birlikte, Türkiye'deki asıl sorunun tek başına CHP'nin sorunu mu yoksa, Türk solunun sorunu mu olduğu da başka bir tartışma konusudur. Bu bağlamda, yapılacak değerlendirme ve tartışmalarda, tek başına CHP'nin yapısal ve ideolojik sorunlarının tespit ve tartışmasının yetersiz kalacağı açıktır.

Bu farklı anlayış ve farklı yapılanmanın, Türk siyasi kültürü ve Türkiye demokrasisi için de önemli bir yenilenme ve gelişme fırsatı doğuracağı açıktır.

KAYNAKÇA

- AHMAT, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996
- AKAT, Mehmet. **Çoğulcu Demokraside Siyasal İktidar ve Baskı Grupları**, Z Yayıncılık, İstanbul, 1986
- AKÇALI, Nazif. **Çağdaş Siyasi Rejimler**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1989
- AKŞİN, Sina Editörlüğünde. **Türkiye Tarihi, Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995
- AKŞİN, Sina Editörlüğünde. **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992
- AYATA, İmran ve KARAKAYALI, Serhat. **Almanya'da Yeni Merkez, Yeni Sosyal Demokrasi**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001
- AYBARS, Ergün. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, EÜ Basımevi, İzmir, 1986
- AYKAN, Ferda. **Devrimci Partinin Legalite Sorunu**, İleri Yayınları, Ankara, 1976
- BAŞER, Kumru. "*Brintaya'da Üçüncü Yol İktidarının Dört Yılı*" **Yeni Sol İle Eskisi Arasında Devamlılık ve Kopuş**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001
- BEKTAŞ, Arsev. **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993
- BERKES, Niyazi. **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Yön Yayınları, İstanbul, 1965
- BİLA, Hikmet. **CHP 1919-1999, Doğan Kitap**, İstanbul, 1999
- BORA, Tanıl. **Sosyal Demokrasi artık Neyin İkamesi**, Birikim Dergisi, Sayı 147, İstanbul, Temmuz 2001
- CEM, İsmail. **Soldaki Arayış**, Can Yayınları, İstanbul, 2000
- CHP Yayınları. **Akgünlerin Şafağında**, ANKARA, 1976

- CHP Yayınları. **Halkla Birlikte Çözüm**, Ankara, 2001
- CHP Yayınları. **Parti İçi Eğitim El Kitabı**, Ankara, 2002
- CHP Yayınları. **Türk Siyasi Tarihinde CHP**, Ankara, 1995
- CHP Yayınları. **Tüzük Taslağı**, Ankara, 2000
- CHP Yayınları. **Tüzük**, Ankara, 1995
- CHP Yayınları. **Tüzük**, Ankara, 2005
- CHP Yayınları. **Yeni Hedefler Yeni Türkiye Parti Programı**, Ankara, 1994
- CINGI, Aydın ve FİNCANCI, Yurdakul. **Sosyal Demokraside Arayışlar**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2000
- CINGI, Aydın ve KARAKAŞ, Ercan. **Siyasette Yenilenme Solda Yeni Parti Arayışları**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2001
- ÇALMUK, Fehmi. **Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayıncılık, Ankara, 2002
- ÇAVDAR, Tefvik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999
- DAVER, Bülent. **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993
- DEMKÜLDER. **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali Açık Oturumlar Dizisi**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2004
- DERVİŞ, Kema. ASKER, Serhan ve IŞIK, Yusuf: **Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006
- DOĞAN, Yalçın. **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986
- DUVERGER, Maurice. **Siyasal Rejimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- DUVERGER, Maurice. **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1998

- DUVERGER, Maurice. **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993
- ERDEM, Tarhan. **Tıkanan Siyaset**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001
- FİNCANCI, Yurdakul. **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1993
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
- HARPAT, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1996
- HUBERMAN, Leo. **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- KABASAKAL, Mehmet. **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
- KAHRAMAN, Hasan Bülent. **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- KAMALAK, İhsan. **Avrupa Sosyal Demokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Küreselleşme Koşullarındaki Geçerliliği Üzerine Bir İnceleme**, ODTÜ Doktora Tezi, Ankara, 2006
- KAMALAK, İhsan. **Üçüncü Yol ve Sosyal Demokrasi**, Doğu-Batı Dergisi, Sayı 30, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2004-2005
- KARAKAŞ, Ercan. **CHP 2000 Yeniden Yapılanma**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2000
- KEYMAN, Fuat. **Sosyal Demokrasi ve Türkiye**, Doğu Batı Dergisi, Sayı 29, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim 2004
- KIŞLALI, Ahmet Taner. **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995
- KIŞLALI, Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002
- KOÇ, Süreyya. **Sosyal Demokrasi ve SDDF**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971
- KONGAR, Emre: **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

KOZANOĞLU, Hayri. **Üçünü Yol: Sosyal Demokrasi İçin Tek Yol mu, Son Yol mu?**, Birikim Dergisi, Sayı 113, İstanbul, Eylül 1998

KÖKER, Levent. **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

LAFONTAİNE, Oskar. **Yürek Solda Atar**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2003

MARDİN, Şerif. **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999

MARKS, Karl ve FRIEDRİCH, Engels. **Komünist Manifesto**, Sol Yayınları, Ankara, 1993

MARKS, Karl. **Kapital**, Sol Yayınları, Ankara, 1990

MERT, Nuray. **Solun Sonu, Ya da Yolun Sonu mu?**, Birikim Dergisi, Sayı 166, İstanbul, Şubat 2003

MEYER, Thomas. **Sosyal Demokrasinin Geleceği**, SODEV Yayınları, İstanbul., 2005

MİLLER, David. **Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995

MORE, Thomas. **Ütopya**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

MOSCA, Gaetano. **Siyasi Doktrinler Tarihi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1963

ÖLÇEN, Ali Nejat. **Demokratik Sosyalizme Giriş**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976

ÖZDALGA, Haluk. **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001

RAMADİER. **Sosyalizm ve İktidar**, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1965

SARICA, Muammer. **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999

Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları, Nobel Yayınları, Ankara, 2002

SODEV, **Solda Yenilenme ve Geleceğin Sosyal Demokrasisi Paneller Dizisi**, SODEV Yayınları, Ankara, 1997

SOYER, Mehmet Refik ve KUDAR, Barış. **İnadına Sosyal Demokrasi, Ne Olacak Bu CHP'nin Hali**, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2005

ŞENEL, Alaeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995

ŞENKAL, Abdülkadir. **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, ALFA Yayıncılık, İstanbul, 2002

T.C. Anayasası, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005

TEKELİ, İlhan. **Yeni Bir Siyaset Kültürü Üzerine Düşünceler**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2002

TILLY, Charles. **Avrupa'da Devrimler**, Medya Ofset Yayınları, Ankara

TİMUR, Taner. **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993

TOKER, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990

TOKER, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993

TUNAYA, Tarık Zafer. **Batılılaşma Hareketleri I-II**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999

TUNAYA, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989

TUNCAY, Suavi. **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Basımevi, Ankara

TUNÇAY, Mete. **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002

TUNÇAY, Mete. **T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

TURAN, Şerafettin. **Kökeni Ulusal Bir Direnişeye Dayanan Bir Devrim Partisi:CHP**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000

TURGUT, Hulusi. **12 Eylül Partileri**, ABC Yayıncılık, İstanbul, 1986

Türk-İş. **Sosyal Demokrat Düzen**, Türk-İş Yayınları, Ankara, 1971

UYAR, Hakkı. **Tek Parti Dönemi ve CHP**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999

VAİZEY, John. **Çağımızın Devrimleri Sosyal Demokrasi**, Efes Yayınları, İstanbul, 1974

www.belgenet.com.tr

www.chp.org.tr

www.chptabanhareketi.com

www.sdd.org.tr

www.sodev.org.tr

www.yenidenchp.org

YAYLA, Atilla. **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004

YILMAZ, Aytekin. **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003